

Μελέτες (Studies) / 38

Δημογραφικά χαρακτηριστικά, απασχόληση, φτώχεια και συνθήκες διαβίωσης του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας

ΑΛΕΞΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗ ΘΕΟΥΖΗ

**Δημογραφικά χαρακτηριστικά,
απασχόληση, φτώχεια και συνθήκες
διαβίωσης του γεωργικού
πληθυσμού της Ελλάδας**

Δημογραφικά χαρακτηριστικά, απασχόληση, φτώχεια και συνθήκες διαβίωσης του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας

Αλέξης Ιωαννίδης
Ελένη Οξούζη

Οκτώβριος 2015

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια - Διορθώσεις: Στέλλα Ζούπα

Φωτογραφία εξωφύλλου: www.shutterstock.com

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Μάρθα Δελτούζου

Εκτύπωση - Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISBN: 978-960-9571-75-3

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια

σειρά δικαιωμάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Μεθοδολογία και δεδομένα	13
2.1	Μέθοδος υπολογισμού του ποσοστού φτώχειας	13
2.2	Μέθοδος προσδιορισμού του γεωργικού πληθυσμού	16
2.3	Δεδομένα που χρησιμοποιούνται στην έρευνα	19
3	Η εξέλιξη της φτώχειας στην Ελλάδα πριν και κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης	21
3.1	Φτώχεια πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα	21
3.2	Η φτώχεια σε σχέση με την κατάσταση απασχόλησης	23
3.3	Η φτώχεια σε σχέση με το επάγγελμα	29
3.4	Η φτώχεια σε σχέση με τον τομέα οικονομικής δραστηριότητας	35
3.5	Φτώχεια ανά ηλικία	41
3.6	Φτώχεια και εκπαίδευση	41
3.7	Συμπεράσματα	42
4	Περιγραφή των βασικών δημογραφικών χαρακτηριστικών και των συνθηκών απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας	45
4.1	Περιγραφή και διαχωρισμός του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας	45
4.2	Γενικά χαρακτηριστικά του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας	46
4.3	Γεωργικός πληθυσμός και κατάσταση απασχόλησης	48
4.4	Επαγγέλματα του γεωργικού πληθυσμού	51
4.5	Τομείς οικονομικής δραστηριότητας και γεωργικός πληθυσμός	58
4.6	Συμπεράσματα	62

5	Μελέτη του κινδύνου φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό της Ελλάδας πριν και κατά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης	65
5.1	Γενικά χαρακτηριστικά της φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό	65
5.2	Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης	67
5.3	Επαγγελματική διάσταση της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού	71
5.4	Φτώχεια ανά ευρύτερη γεωγραφική περιοχή	75
5.5	Η σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού	76
5.6	Επίδραση της ηλικίας και του μεγέθους του νοικοκυριού στο ποσοστό φτώχειας	80
5.7	Συμπεράσματα	82
6	Συμπεράσματα	87
	Βιβλιογραφία	93
	Παράρτημα 1	97
	Παράρτημα 2	121
	Παράρτημα 3	129

1. Εισαγωγή

Ο γεωργικός πληθυσμός της Ελλάδας, το μέρος δηλαδή εκείνο του πληθυσμού που έχει οικογενειακά συνδεθεί με την καλλιέργεια της γης, είναι αρκετά εκτεταμένος, με σημαντική συνδρομή στην ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας και στη διαμόρφωση της πολιτικής και της οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας. Για τον πληθυσμό αυτό, που ορίζει την πορεία της αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα, έχει ξεκινήσει πριν από αρκετά χρόνια μια φθίνουσα πορεία μείωσης του μεγέθους και των εισοδημάτων του, καθώς και επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσής του. Η διαδικασία αυτή εξελίσσεται άλλοτε αργά αλλά σταθερά, και άλλοτε με επιταχυνόμενους ρυθμούς, προξενώντας συχνά πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές. Η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) –τότε ΕΟΚ– και οι επιπτώσεις που αυτή είχε στην ελληνική γεωργία, καθώς και οι συνθήκες του διεθνούς ανταγωνισμού, που εντείνονται, άφησαν έντονη τη σφραγίδα τους στη διαδρομή αυτή. Η εξελισσόμενη οξεία οικονομική κρίση είναι το πιο πρόσφατο ιστορικό γεγονός που επηρεάζει έντονα την κατάσταση του γεωργικού πληθυσμού.

Ενώ ο γεωργικός πληθυσμός αποτελεί μεγάλο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού και πραγματοποιεί μεγάλο μέρος της εργασιακής προσπάθειας που καταβάλλεται στην Ελλάδα, τόσο με τη μορφή της αυτοαπασχόλησης όσο και με τη μορφή της μισθωτής εργασίας και, ενώ οι συνθήκες διαβίωσής του επιδεινώνονται επί δεκαετίες, δεν έχει μελετηθεί αρκετά ως προς την εισοδηματική ανισότητα που τον χαρακτηρίζει, με την εξαίρεση περιορισμένου αριθμού ερευνών, με πιο αντιπροσωπευτική αυτήν του Παπαθεοδωρου (2000), που εξετάζει σε βάθος (και) τον γεωργικό πληθυσμό. Η ανάγκη για τη μελέτη τόσο των βασικών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού, όσο και του φαινομένου της φτώχειας εντός του, είναι επομένως έντονη. Εξ όσων γνωρίζουμε, δεν έχει πραγματοποιηθεί αντίστοιχη διερεύνηση σε πανελλαδικό επίπεδο χρησιμοποιώντας τα δεδομένα της δειγματοληπτικής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των

Νοικοκυριών (EU-SILC), η οποία χρησιμοποιείται για τη μελέτη του φαινομένου της φτώχειας σε όλη την Ευρώπη.

Κύριος επομένως στόχος της παρούσας έρευνας είναι η περιγραφή των βασικών δημογραφικών και εργασιακών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας, καθώς και η μελέτη του φαινομένου της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας που εμφανίζεται στον πληθυσμό αυτό. Η βάση μικροδεδομένων που χρησιμοποιείται παρέχει τη δυνατότητα για την αναλυτική περιγραφή τόσο των βασικών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού όσο και για τη μελέτη του φαινομένου της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας, καλύπτοντας με ένα μεγάλο δείγμα το σύνολο της ελληνικής επικράτειας.

Η παρούσα έρευνα έχει ως έτος αφετηρίας το 2009 (το οποίο ως προς τα εισοδήματα αναφέρεται στο έτος 2008), δηλαδή το έτος πριν από την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε αυτό το έτος αναφοράς είναι γιατί επιτρέπει την περιγραφή της κατάστασης του γεωργικού πληθυσμού πριν τη μεταβάλει δραστικά η κρίση, έτσι όπως είχε ισορροπήσει έπειτα από μια μακρά διαδρομή δεκαετιών που χαρακτηρίστηκε από σημαντικά ορόσημα. Με δεδομένο ότι δεν έχει πραγματοποιηθεί με τη χρήση αυτών των δεδομένων και αυτής της μεθοδολογίας αντίστοιχη έρευνα για την περιγραφή του γεωργικού πληθυσμού, θεωρήθηκε αναγκαίο το έτος αναφοράς να είναι αμέσως πριν από την εμφάνιση της κρίσης στην Ελλάδα. Στη συνέχεια η έρευνα επεκτείνεται σε δύο ακόμη έτη, για να μελετηθεί η αρχική επίδραση της κρίσης στον γεωργικό πληθυσμό. Η ερευνητική αυτή κατεύθυνση θα έχει ολοκληρωθεί όταν εξεταστούν και τα τελευταία έτη της κρίσης, η οποία, δυστυχώς, είναι σε εξέλιξη, και επομένως τα αναγκαία δεδομένα δεν είναι ακόμη διαθέσιμα.

Η έρευνα κινείται σε τρεις διαστάσεις: Η πρώτη είναι η μελέτη της εξέλιξης της φτώχειας του συνόλου του ελληνικού πληθυσμού από το έτος πριν από την έναρξη της οικονομικής κρίσης (2009) μέχρι και τα δύο πρώτα έτη της κρίσης (2010 και 2011). Η δεύτερη διάσταση είναι ο διαχωρισμός του γεωργικού πληθυσμού από τον υπόλοιπο πληθυσμό της Ελλάδας και η περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του από δημογραφική και εργασιακή άποψη πριν από την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης, καθώς και η παρακολούθηση των μεταβολών που συμβαίνουν σε αυτά τα χαρακτηριστικά κατά τα πρώτα έτη της κρίσης. Η τρίτη διάσταση είναι η μελέτη της φτώχειας που επικρατούσε στον γεωργικό πληθυσμό πριν και κατά τα πρώτα έτη της οικονομικής κρίσης.

Η διάρθρωση του κειμένου που ακολουθεί έχει ως εξής: Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται η μεθοδολογία για τη μέτρηση της φτώχειας και τον προσδιορισμό του γεωργικού πληθυσμού, καθώς και τα δεδομένα που θα χρησιμοποιηθούν για την έρευνα. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζεται η γενική εικόνα ως προς τη φτώχεια και την εξέλιξή της κατά τα εξεταζόμενα έτη, για το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού, έτσι ώστε να παραχθεί μια βάση σύγκρισης για τη μελέτη του γεωργικού πληθυσμού. Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζεται η διάρθρωση του γεωργικού πληθυσμού ως προς βασικά δημογραφικά, γεωγραφικά και κυρίως εργασιακά χαρακτηριστικά του, έτσι όπως προκύπτει από την επεξεργασία της βάσης δεδομένων που χρησιμοποιεί η έρευνα. Στην πέμπτη ενότητα εξετάζονται οι διαστάσεις της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού ως προς τα δημογραφικά, εργασιακά και λοιπά χαρακτηριστικά του, με ταυτόχρονη σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Εξετάζεται επίσης η χρονική εξέλιξη αυτών τα χαρακτηριστικών κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Τέλος, στην έκτη ενότητα συγκεφαλαιώνονται τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε.

2. Μεθοδολογία και δεδομένα

Η οικονομική ανισότητα και η φτώχεια έχουν από καιρό απασχολήσει έντονα τους κοινωνικούς επιστήμονες για ευνόητους λόγους. Ένα αποτέλεσμα αυτού του έντονου ενδιαφέροντος είναι ότι έχουν προταθεί και χρησιμοποιηθεί διάφοροι δείκτες για τη μέτρησή τους, που στηρίζονται σε διαφορετική μεθοδολογία και παραδοχές. Όπως είναι αναμενόμενο, ο κάθε ορισμός εκφράζει μια διαφορετική προσέγγιση του σύνθετου αυτού κοινωνικού φαινομένου, επηρεασμένη από την ιστορική εξέλιξη, τις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες, την εξέλιξη της ιδεολογικής αντιπαράθεσης και του συσχετισμού δύναμης μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και ομάδων. Έτσι έχουν χρησιμοποιηθεί διάφορες προσεγγίσεις, όπως η «υποκειμενική» και η «αντικειμενική» φτώχεια, η απόλυτη και η σχετική φτώχεια, όπως επίσης έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις για το ύψος της «γραμμής φτώχειας»¹.

Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιείται μια μέτρηση της σχετικής φτώχειας με τη χρήση του εισοδήματος και τη σύγκρισή του με το εισόδημα όλων των κατοίκων της χώρας. Η επιλογή αυτή γίνεται για λόγους συγκρισιμότητας με αντίστοιχες μελέτες που πραγματοποιούνται διεθνώς, όσο και για λόγους πρακτικότητας, αφού η μέτρηση αυτή είναι δυνατή με βάση τις εμπειρικές έρευνες της ΕΛΣΤΑΤ και της Eurostat.

2.1 Μέθοδος υπολογισμού του ποσοστού φτώχειας

Με βάση τη μεθοδολογία που ακολουθείται στην παρούσα έρευνα, ως φτώχεια ορίζεται η κατάσταση ενός ατόμου κατά την οποία το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημά του είναι μικρότερο από μια ελάχιστη τιμή εισοδήματος, που ονομάζε-

---

1. Για μια αναλυτική παρουσίαση του θέματος βλ. μεταξύ άλλων Atkinson (1983), Townsend (2004), Παπαθεοδώρου (2008), Chossudovsky (1998), Δαφέρμος κ.ά. (2008).

ται συνήθως «γραμμή φτώχειας». Η τιμή αυτή στις περισσότερες έρευνες ορίζεται ως το 60% του διαμέσου ισοδύναμου εισοδήματος των μελών των νοικοκυριών μιας χώρας (ή μιας περιοχής γενικότερα). Αυτή η τιμή θα χρησιμοποιηθεί και στη συγκεκριμένη έρευνα.

Ο υπολογισμός του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος γίνεται σε επίπεδο νοικοκυριού και όχι σε ατομικό επίπεδο. Αυτό συμβαίνει γιατί τα εισοδήματα κάθε μέλους ενός νοικοκυριού επηρεάζουν την ποιότητα ζωής όλων των μελών του νοικοκυριού. Το διαθέσιμο εισόδημα κάθε μέλους του νοικοκυριού προκύπτει από την άθροιση όλων των εισοδημάτων του, αφού αφαιρεθούν οι φόροι και οι εισφορές για κοινωνική ασφάλιση. Συμπεριλαμβάνονται το εισόδημα από εργασία, το εισόδημα από περιουσία, οι κοινωνικές παροχές και οι συντάξεις, καθώς και οι χρηματικές μεταβιβάσεις από άλλα νοικοκυριά. Αναλόγως της εξειδίκευσης της ερευνητικής διαδικασίας συλλογής δεδομένων, μπορεί να περιλαμβάνει και τεκμαρτά εισοδήματα από παροχές σε είδος και ιδιοκατοίκηση. Το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού προκύπτει στη συνέχεια από την άθροιση των διαθέσιμων εισοδημάτων των μελών του.

Το ισοδύναμο διαθέσιμο ατομικό εισόδημα κάθε μέλους του νοικοκυριού προκύπτει εάν διαιρεθεί το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού με το ισοδύναμο μέγεθος του νοικοκυριού. Το ισοδύναμο μέγεθος του νοικοκυριού υπολογίζεται στην παρούσα έρευνα² με βάση την τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ που χρησιμοποιεί και η Eurostat (Hagenaars et al., 1994). Με βάση την κλίμακα αυτή ο συντελεστής στάθμισης είναι ίσος με τη μονάδα (1) για τον πρώτο ενήλικα, ίσος με 0,5 για τον δεύτερο ενήλικα και μέλη που είναι 14 ετών και άνω, και ίσος με 0,3 για παιδιά 13 ετών και κάτω. Με την άθροιση αυτή προκύπτει το ισοδύναμο μέγεθος του νοικοκυριού και είναι φανερό ότι λαμβάνονται υπόψη οι οικονομίες που προκύπτουν από τη συγκατοίκηση.

Όπως προκύπτει από τους ανωτέρω ορισμούς, θεωρείται ότι κάθε άτομο του νοικοκυριού κατέχει το ίδιο ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα, επομένως όλα τα μέλη ενός νοικοκυριού απολαμβάνουν το ίδιο επίπεδο διαβίωσης. Επίσης, προκύπτει ότι το ισοδύναμο διαθέσιμο ατομικό εισόδημα δεν είναι πραγματικό εισόδημα αλλά μια προσέγγιση για το επίπεδο διαβίωσης του κάθε ατόμου. Τέλος,

---

2. Οι Atkinson et al. (1995) παρέχουν μια αναλυτική επισκόπηση των διαφόρων κλιμάκων ισοδυναμίας που έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί.

εάν ένα μέλος μιας οικογένειας είναι κάτω του ορίου της φτώχειας, τότε όλα τα μέλη της οικογένειας είναι κάτω από το όριο αυτό.

Ως ποσοστό φτώχειας ορίζεται το τμήμα τού κάθε φορά μελετώμενου πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από τη γραμμή φτώχειας σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού.

Το ποσοστό φτώχειας ή, ισοδύναμα, ο κίνδυνος φτώχειας προκύπτει από τη σύγκριση του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος κάθε ατόμου με την ονομαζόμενη «γραμμή φτώχειας». Η γραμμή φτώχειας, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, είναι το ισοδύναμο εισόδημα που ισούται με το 60% του διαμέσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος των κατοίκων μιας χώρας. Είναι φανερό ότι το όριο του 60% είναι υποκειμενικό και εναλλακτικά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικά όρια φτώχειας. Όπως σημειώνουν οι Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008), το όριο αυτό είναι σχετικά αυθαίρετο και χωρίς θεωρητική θεμελίωση. Ωστόσο, είναι αυτό που έχει επικρατήσει στη σχετική βιβλιογραφία και γι' αυτόν το λόγο το χρησιμοποιούμε και στη συγκεκριμένη έρευνα.

Ένας επιπλέον δείκτης που θα χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια είναι η συνεισφορά στη φτώχεια, που ορίζεται ως το μερίδιο των φτωχών που η κάθε επιμέρους εξεταζόμενη ομάδα ενός πληθυσμού περιέχει ως προς το σύνολο των φτωχών του πληθυσμού αυτού.

Ο κίνδυνος φτώχειας και η συνεισφορά στη φτώχεια μπορούν να υπολογιστούν (και θα υπολογιστούν στη συνέχεια σε ορισμένες περιπτώσεις) τόσο πριν όσο και μετά τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Ως κοινωνικές μεταβιβάσεις πέρα από τις συντάξεις θεωρούνται τα κοινωνικά επιδόματα που δίνονται σε ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, όπως οι εισοδηματικές ενισχύσεις των κατοίκων ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, τα επιδόματα ανεργίας, μακροχρόνια ανέργων, ασθένειας, αναπηρίας καθώς και τα οικογενειακά. Ο λόγος που πραγματοποιείται αυτός ο ξεχωριστός υπολογισμός είναι γιατί επιτρέπει την εκτίμηση της επίδρασης που έχουν τόσο οι συντάξεις όσο και οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στη μετρίαση του κινδύνου φτώχειας. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να γίνει εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των διαφορετικών τρόπων παρέμβασης του κράτους και άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Μπορεί και έχει επίσης χρησιμοποιηθεί για τη σύγκριση των μεθόδων άσκησης κοινωνικής πολιτικής μεταξύ διαφορετικών κρατών της Ευρώπης και γενικότερα.

Για την ήπειρό μας, η πιο γνωστή και αποδεκτή επιστημονικά ταξινόμηση των ευρωπαϊκών χωρών κατά τύπους συστημάτων κοινωνικής προστασίας –ή αλλιώς «καθεστώτων ευημερίας»– βασίζεται στη μεθοδολογία που αρχικά προτάθηκε από τον Esping-Andersen (1990)³, που κατατάσσει τις χώρες ανάλογα με το σύστημα κοινωνικής προστασίας σε τρία «καθεστώτα ευημερίας»: α) το σοσιαλδημοκρατικό, β) το συντηρητικό-κορπορατιστικό και γ) το φιλελεύθερο, ενώ ο Ferrera (1996) υποστηρίζει και την ύπαρξη ενός τέταρτου καθεστώτος, του νοτιοευρωπαϊκού, το οποίο περιλαμβάνει και την Ελλάδα.

2.2 Μέθοδος προσδιορισμού του γεωργικού πληθυσμού

Ο αγροτικός χώρος, και κατά συνέπεια ο αγροτικός πληθυσμός, στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας ταυτίζεται με τον πρωτογενή τομέα και ειδικότερα με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, αφού η κύρια και αποκλειστική οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων της υπαίθρου μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1980 ήταν η παραγωγή γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων. Βέβαια, η ταύτιση αυτή δεν αντανακλά την πραγματική εικόνα, αφού σήμερα στον αγροτικό χώρο οι εξωγεωργικές δραστηριότητες (η απασχόληση των κατοίκων στον δευτερογενή ή τον τριτογενή τομέα της οικονομίας) γίνονται όλο και πιο σημαντικές για την απασχόληση του αγροτικού πληθυσμού. Κατά συνέπεια, ο αγροτικός χαρακτήρας των περιοχών δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με την απασχόληση στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας, παρά το γεγονός ότι οι πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης συχνά βασίζονται στην ανάπτυξη του γεωργικού τομέα (OECD, 2003, 2006).

Ο αγροτικός χώρος αποτελεί μια ευρεία έννοια που περιγράφει περιοχές αραιοκατοικημένες και δεν συναρτάται με την απασχόληση των κατοίκων, δεν αφορά μια συγκεκριμένη χρήση γης ή έναν συγκεκριμένο οικονομικό τομέα (OECD, 1993).

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2001, ο αγροτικός πληθυσμός ορίζεται ως ο πληθυσμός που κατοικεί σε οικισμούς κάτω των 2.000 κατοίκων, ανεξάρτητα από το επάγγελμα που ασκεί (Δαουτόπουλος κ.ά., 2005).

---

3. Για μια πιο αναλυτική παρουσίαση της σχετικής συζήτησης βλ. Leibfreid (1992), Ferrera (1996), Petmesidou (1996), Ματσαγγάνης (1999), Ματσαγγάνης κ.ά. (2004), Κατρούγκαλος (2004).

Αντίθετα, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει σαφής και ενιαία ερμηνεία της έννοιας «γεωργικός πληθυσμός» τόσο παγκοσμίως αλλά και μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Σύμφωνα με τους Δαουτόπουλο κ.ά. (2005), ως γεωργικό πληθυσμό και γεωργούς θεωρούμε τους κατοίκους της υπαίθρου που κατά κύριο επάγγελμα ασχολούνται με τις δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα. Κατά την Οργάνωση Τροφίμων και Γεωργίας (Food and Agriculture Organization – FAO) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ο γεωργικός πληθυσμός ορίζεται ως ο πληθυσμός (οικονομικά ενεργός ή μη) ο οποίος εξαρτάται για την επιβίωσή του από τη γεωργία, το κυνήγι, την αλιεία ή τη δασοκομία (FAO, 2010).

Σύμφωνα επίσης με τον ορισμό του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης – ΟΟΣΑ (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), ένα νοικοκυριό θεωρείται γεωργικό, όταν τουλάχιστον ένα μέλος του νοικοκυριού λειτουργεί μια εκμετάλλευση ή όταν ο αρχηγός του νοικοκυριού, το άτομο αναφοράς ή ο βασικός συμβάλλον οικονομικά δραστηριοποιείται οικονομικά στη γεωργία (OECD, 1984).

Κατά το εγχειρίδιο μεθοδολογίας της IAHS της Eurostat, οι δύο ορισμοί που συχνότερα χρησιμοποιούνται στα κράτη-μέλη της ΕΕ αναλύουν την έννοια των γεωργικών νοικοκυριών με την «ευρεία» ή τη «στενή» τους έννοια. Σύμφωνα με την «ευρεία» έννοια, τα γεωργικά νοικοκυριά είναι αυτά τα οποία αποκτούν κάποιο εισόδημα από την ανεξάρτητη απασχόλησή τους με τη γεωργία. Αυτό το εισόδημα μπορεί να προκύψει από τον αρχηγό του νοικοκυριού ή από οποιοδήποτε άλλο μέλος της οικογένειας (Central Statistics Office, 2008). Με τη «στενή» έννοια, γεωργικά νοικοκυριά ορίζονται αυτά των οποίων το εισόδημα από ανεξάρτητη γεωργική δραστηριότητα (πλην της κατανάλωσης κεφαλαίου) αποτελεί την κύρια πηγή του συνολικού εισοδήματος του προσώπου αναφοράς.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλές χώρες της ΕΕ, όπως η Λετονία, η Εσθονία, το Λουξεμβούργο, η Πορτογαλία και η Σλοβακία, έχουν δηλώσει ότι δεν χρησιμοποιούν κανέναν ορισμό για να «οριοθετήσουν» την έννοια των γεωργικών νοικοκυριών είτε με τη στενή είτε με την ευρεία της μορφή. Στις υπόλοιπες χώρες οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται για τα γεωργικά νοικοκυριά διαφοροποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά της κάθε χώρας και ποικίλλουν από κριτήρια μεγέθους εκμετάλλευσης μέχρι κριτήρια κύριας πηγής εισοδήματος για ένα τουλάχιστον μέλος του νοικοκυριού (Karlsson et al., 2005· Eurostat, 1995).

Συνοπολογίζοντας τα παραπάνω, στη συγκεκριμένη έρευνα ως γεωργικό νοικοκυριό ορίστηκε το νοικοκυριό εκείνο στο οποίο τουλάχιστον ένα μέλος του απασχολείται κατά κύριο επάγγελμα με τη γεωργία και, κατ' επέκταση, ο γεωργικός πληθυσμός είναι αυτός που περιλαμβάνει όλα τα μέλη των γεωργικών νοικοκυριών έτσι όπως ορίστηκαν προηγουμένως. Η συγκεκριμένη επιλογή της οριοθέτησης ενός νοικοκυριού ως γεωργικού βασίστηκε, πέρα από τους αναφερθέντες σχετικούς ορισμούς του ΟΟΣΑ και της Eurostat, στη διάρθρωση, στις ανάγκες και στα χαρακτηριστικά των ελληνικών εκμεταλλεύσεων. Στην Ελλάδα οι εκμεταλλεύσεις είναι κατά 99,9% οικογενειακής μορφής (προσωπικές εκμεταλλεύσεις), το 76,1% είναι μικρότερες των 50 στρεμμάτων και πολυτεμαχισμένες⁴. Τα παραπάνω διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των ελληνικών εκμεταλλεύσεων «αναγκάζουν» τα μέλη της οικογένειας, ανεξάρτητα από την επαγγελματική σχέση που έχουν με τη γεωργία, να δουλεύουν εποχιακά ή και μόνιμα στην εκμετάλλευση, προκειμένου να μειώσουν τη δαπάνη εργασίας η οποία σχεδόν πάντα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την επίτευξη ή μη κερδοφορίας. Η εποχιακή ή μόνιμη αυτή απασχόληση των μελών εξασφαλίζει την «επιβίωση» των ελληνικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων, και έτσι τα μέλη των γεωργικών νοικοκυριών, ανεξάρτητα από την οικονομική-επαγγελματική σχέση που έχουν με τη γεωργία, είναι στενά συνδεδεμένα με τη γεωργική εκμετάλλευση. Για τους παραπάνω λόγους, στη συγκεκριμένη έρευνα εντάχθηκε στον γεωργικό πληθυσμό κάθε νοικοκυριό του οποίου ένα τουλάχιστον μέλος είναι κατά κύριο επάγγελμα γεωργός, κτηνοτρόφος ή αλιείας.

Ως μεταβλητή με βάση την οποία πραγματοποιήθηκε η ένταξη μιας οικογένειας στον γεωργικό πληθυσμό επιλέχθηκε η μεταβλητή «επάγγελμα» και όχι η μεταβλητή «τομέας οικονομικής δραστηριότητας», τόσο στη βάση της παραπάνω αιτιολόγησης, όσο και επειδή ο τομέας της οικονομικής δραστηριότητας περιλαμβάνει (στα δεδομένα που χρησιμοποιούνται για την παρούσα έρευνα) μόνο τους εργαζομένους και δεν παρέχει πληροφορίες για τους ανέργους και τους συνταξιούχους· επομένως, δεν κατηγοριοποιεί ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, που είναι και το πιο εύλωτο στη φτώχεια. Αντίθετα, με βάση το επάγγελμα μπορούν να προσεγγιστούν και αυτές οι ομάδες του γεωργικού πληθυσμού, αφού το

---

4. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013 (2013). Ειδική Γραμματεία Κοινοτικών Πόρων και Υποδομών, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 11η έκδοση, σελ. 10.

τελευταίο κύριο επάγγελμα αναφέρεται και γι' αυτούς που έχουν πάρει σύνταξη ή είναι άνεργοι. Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των συνταξιούχων, που το τελευταίο τους επάγγελμα ήταν το γεωργικό, ήταν και σε όλη τη ζωή τους αγρότες, καθιστά ακόμη πιο ασφαλή αυτήν την προσέγγιση.

2.3 Δεδομένα που χρησιμοποιούνται στην έρευνα

Για την υλοποίηση της έρευνας γίνεται χρήση των μικροδεδομένων της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (European Union Statistics on Income and Living Conditions – EU-SILC)⁵, που είναι ετήσια δειγματοληπτική έρευνα, διεξάγεται στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών (πάνελ) από το 2003 και παρέχει δεδομένα σχετικά με το εισόδημα, τις συνθήκες διαβίωσης και τον κοινωνικό αποκλεισμό στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Το μέγεθος του δείγματος θεωρείται επαρκές για την αντιπροσωπευτική περιγραφή του πληθυσμού κάθε χώρας και, ενδεικτικά, για την Ελλάδα κατά το έτος 2009 ξεπερνά τα 18.000 άτομα. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα καλύπτουν τα έτη 2009, 2010 και 2011 και αφορούν εισοδήματα του προηγούμενου κάθε φορά έτους, δηλαδή των ετών 2008, 2009 και 2010 αντίστοιχα.

Πρέπει να τονιστεί ότι τα δεδομένα καλύπτουν μια χρονική περίοδο λίγο πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και μέχρι τα δύο πρώτα έτη της. Με δεδομένο ότι δεν έχει ακόμη υπάρξει αναλυτική διερεύνηση της κατάστασης ως προς τη φτώχεια των εργαζομένων στη γεωργία, και γενικότερα του γεωργικού πληθυσμού στην Ελλάδα, είναι σημαντικό το πρώτο έτος που καλύπτει η έρευνα να είναι πρότερο της εμφάνισης της κρίσης. Αυτό επιτρέπει την αποτύπωση της εικόνας της εισοδηματικής κατάστασης του γεωργικού πληθυσμού, έτσι όπως αυτή είχε διαμορφωθεί από τις εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών. Τα δύο επόμενα έτη που καλύπτει η έρευνα (2010 και 2011), που είναι και τα πρώτα έτη της όξυνσης της κρίσης, επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων για την κατεύθυνση και τις εξελίξεις που δημιούργησε η οικονομική κρίση στην Ελλάδα όσον αφορά την κατάσταση του γεωργικού πληθυσμού. Φυσικά, η συγκριτική μελέτη της κατάστασης πριν και μετά την κρίση θα ολοκληρωθεί μόνο

---

5. Οι αναλύσεις των μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC έγιναν στο πλαίσιο της συνεργασίας των συγγραφέων με το Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

με την ενσωμάτωση και των δεδομένων από τα τελευταία χρόνια της κρίσης που ακόμη εξελίσσεται – ενσωμάτωση που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ακόμη, αφού τα δεδομένα αυτά δεν είναι προς το παρόν διαθέσιμα.

3. Η εξέλιξη της φτώχειας στην Ελλάδα πριν και κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης

3.1 Φτώχεια πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα

Η εξέλιξη της φτώχειας στην Ελλάδα κατά τα έτη πριν από την οικονομική κρίση παρουσίασε αξιοσημείωτη σταθερότητα σε ένα σχετικά υψηλό επίπεδο, συγκρινόμενο με άλλες ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες, για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία των ερευνών της περιόδου 1995-2010, που αναφέρονται αντίστοιχα στα εισοδήματα 1994-2009, το ποσοστό φτώχειας κυμαινόταν μεταξύ του 20% και 21%⁶, ενώ τα τελευταία έτη έπαιρνε τιμές γύρω ή και κάτω από το 20%. Αυτή η σταθερότητα ανατράπηκε προς το χειρότερο με την έλευση στην Ελλάδα της οξείας οικονομικής κρίσης, όπως θα φανεί στη συνέχεια με τη μελέτη των δεδομένων για τα έτη 2009, 2010 και 2011, που αφορούν τα εισοδήματα των ετών 2008, 2009 και 2010 αντίστοιχα.

Η εξέλιξη του ποσοστού φτώχειας στην Ελλάδα για τα εξεταζόμενα έτη παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.1. Πρέπει να επισημανθεί ότι σε ολόκληρη την έρευνα και στους πίνακες που ακολουθούν –είτε επισημαίνεται συγκεκριμένα κάθε φορά είτε όχι– τα εισοδήματα που εξετάζονται προκύπτουν στο προηγούμενο έτος από αυτό που αναφέρεται. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό φτώχειας (έπειτα από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) αυξάνεται ελαφρώς το 2010 (εισοδήματα 2009), που είναι το έτος στο τέλος του οποίου εμφανίστηκε η κρίση στην Ελλάδα, και παρουσιάζει σημαντική αύξηση, πάνω από 1%, το επόμενο έτος, που είναι το

6. Βλ. Ιωαννίδης κ.ά. (2012).

Πίνακας 3.1: Φτώχεια πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, 2009-2011 (εισοδήματα 2008-2010)

	Ποσοστό 2009 (εισοδ. 2008)	Άτομα	Ποσοστό 2010 (εισοδ. 2009)	Άτομα	Ποσοστό 2011 (εισοδ. 2010)	Άτομα
Φτώχεια	19,7%	2149108	20,1%	2204821	21,4%	2349013
Φτώχεια πριν από συντάξεις και μεταβιβάσεις	42,0%	4577146	42,8%	4692390	44,9%	4940075
Φτώχεια πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	22,7%	2474828	23,8%	2610699	24,8%	2724244
Φτώχεια πριν τις συντάξεις	39,5%	4304685	39,8	4362032	42,1%	4631358

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

πρώτο ολοκληρωμένο έτος σε συνθήκες οικονομικής κρίσης. Η συνολική αύξηση του ποσοστού φτώχειας εντός δύο ετών είναι ιδιαίτερα σημαντική και οξεία με δεδομένη την πορεία του ποσοστού φτώχειας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

Ο Πίνακας 3.1 επιτρέπει επίσης τη μελέτη της επίπτωσης των συντάξεων και των λοιπών μεταβιβάσεων στη μεταβολή του ποσοστού φτώχειας. Είναι φανερό ότι οι πρώτες έχουν πολύ μεγαλύτερη επίπτωση από τις δεύτερες στη μείωση του ποσοστού φτώχειας στην Ελλάδα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2011 (εισοδήματα 2010), χωρίς τις συντάξεις και τις μεταβιβάσεις το 44,9% του πληθυσμού θα ήταν κάτω από το όριο φτώχειας, πράγμα που δηλώνει τη μεγάλη ανισότητα που υπάρχει στη διανομή του εισοδήματος στη χώρα μας. Όλες οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός των συντάξεων) δεν θα μείωναν αυτό το ποσοστό παρά μόνο κατά 2,8%, αντίθετα οι συντάξεις το μειώνουν κατά 20% περίπου.

Τα δεδομένα αυτά φαίνεται να επιβεβαιώνουν την κατάταξη της Ελλάδας στο «καθεστώς ευημερίας» της νοτίου Ευρώπης, σε αντίθεση με τις χώρες που κατατάσσονται σε διαφορετικά καθεστώτα ευημερίας. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ταξινόμηση των χωρών κατά «καθεστώτα ευημερίας» βασίζεται στη μεθοδολογία του Esping-Andersen (1990) και στο θεωρητικό διάλογο που

ακολούθησε⁷. Σύμφωνα με αυτόν, οι ευρωπαϊκές χώρες κατατάσσονται ανάλογα με το σύστημα κοινωνικής προστασίας τους σε τρία «καθεστώτα ευημερίας», το σοσιαλδημοκρατικό, το συντηρητικό-κορπορατιστικό και το φιλελεύθερο, ενώ άλλοι ερευνητές⁸ υποστηρίζουν την ύπαρξη και ενός τέταρτου καθεστώτος, του νοτιοευρωπαϊκού. Με βάση αυτή την ταξινόμηση και την ομαδοποίηση των χωρών σύμφωνα με τη μεθοδολογία των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005) και Παπαθεοδώρου και Δαφέριμος (2010), η Ελλάδα ανήκει στο τέταρτο καθεστώς ευημερίας, το νοτιοευρωπαϊκό. Ένα βασικό του χαρακτηριστικό είναι η περιορισμένη αποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην αναδιανομή των πόρων και αυτό είναι φανερό από την παρουσίαση των δεδομένων που προηγήθηκε.

3.2 Η φτώχεια σε σχέση με την κατάσταση απασχόλησης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση των συνθηκών φτώχειας του πληθυσμού με βάση τα ιδιαίτερα επιμέρους χαρακτηριστικά του. Στη συνέχεια θα εξεταστεί το φαινόμενο αυτό ως προς την κατάσταση απασχόλησης του πληθυσμού. Η μεταβλητή αυτή περιγράφει την τρέχουσα οικονομική και εργασιακή κατάσταση των κατοίκων και μελών των νοικοκυριών που είναι ηλικίας μεγαλύτερης των 15 ετών. Παρατηρούμε στον Πίνακα 3.2 (που αφορά το αρχικό έτος 2009) ότι οι βασικές κατηγορίες είναι οι μισθωτοί, οι αυτοαπασχολούμενοι, οι άνεργοι, οι συνταξιούχοι και οι οικιακά εργαζόμενοι. Το μεγαλύτερο μερίδιο του εξεταζόμενου πληθυσμού αποτελούν οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, ακολουθούμενοι από τους συνταξιούχους, τους εργαζόμενους στο σπίτι και τους αυτοαπασχολούμενους. Οι άνεργοι αποτελούν μικρό σχετικά τμήμα του εξεταζόμενου πληθυσμού, καθώς εξετάζεται το έτος πριν από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης.

Ως προς τα ποσοστά φτώχειας που παρουσιάζει η κάθε επιμέρους κατηγορία, παρατηρούμε ότι τον μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας παρουσιάζουν όχι οι άνεργοι αλλά οι αυτοαπασχολούμενοι μερικής απασχόλησης, ενώ τον χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας παρουσιάζουν οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης. Ιδιαίτερα

---

7. Για μια πιο αναλυτική παρουσίαση της συζήτησης βλ. Leibfreid (1992), Ferrera (1996), Petmesidou (1996), Ματσαγγάνης κ.ά. (2004), Κατρούγκαλος (2004).

8. Βλ. Ferrera (1996).

Πίνακας 3.2: Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης, άτομα > 15 ετών, 2009

Άτομα > 15 ετών		2009 (εισοδήματα 2008)			
Κατάσταση απασχόλησης	Άτομα	Μερίδιο	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	2753006	30,1%	8	217501	12,5%
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	222801	2,4%	23	50647	2,9%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς υπαλλήλους	979440	10,7%	27	265472	15,2%
Αυτοαπασχολούμενος με υπαλλήλους	317789	3,5%	15	47051	2,7%
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	161495	1,8%	34	54300	3,1%
Άνεργος	498916	5,5%	32	161574	9,3%
Μαθητής - φοιτητής	686496	7,5%	23	155042	8,9%
Συνταξιούχος	2072252	22,7%	19	384854	22,0%
Οικιακή εργασία	1195232	13,1%	28	330234	18,9%
Άλλος - ανενεργός	252863	2,8%	31	79555	4,6%
Σύνολο	9140289	100,0%	19,1	1746231	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

μεγάλα ποσοστά φτώχειας παρουσιάζουν επίσης οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς υπαλλήλους και οι μισθωτοί μερικής απασχόλησης, όπως επίσης και οι εργαζόμενοι στο σπίτι. Το τελευταίο αποτελεί σαφή ένδειξη ότι η ύπαρξη μέλους του νοικοκυριού άνω των 15 ετών, που δεν εργάζεται εκτός οικίας, αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο φτώχειας του νοικοκυριού, συμπαρασύροντας φυσικά όλα τα μέλη του.

Αντίθετα, οι συνταξιούχοι δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό φτώχειας. Το ποσοστό φτώχειας τους είναι στα ίδια επίπεδα με το γενικό ποσοστό του τμήματος του πληθυσμού που εξετάζεται εδώ. Ωστόσο, επειδή οι συνταξιούχοι αποτελούν σημαντικό τμήμα του πληθυσμού, γι' αυτό και η συνεισφορά τους στη φτώχεια (δηλαδή το ποσοστό τους επί του συνόλου των φτωχών) είναι η μεγαλύτερη από όλες τις επιμέρους κατηγορίες. Τους ακολουθούν με μικρή διαφορά οι εργαζόμενοι στο σπίτι, ώστε οι δύο αυτές κατηγορίες συγκεντρώνουν πάνω από το 40% του συνόλου των φτωχών κατοίκων της χώρας άνω των 15 ετών. Σημαντικά μεγάλο ποσοστό συνεισφοράς στη φτώχεια παρουσιάζουν και οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, γιατί, ενώ παρουσιάζουν το μικρότερο ποσοστό φτώχειας, αποτελούν μεγάλο μέρος του εξεταζόμενου πληθυσμού. Η συνεισφορά των ανέργων στη φτώχεια υπολείπεται και από αυτή των αυτοαπασχολούμενων χωρίς υπαλλήλους, καλύπτοντας μόνο το 9,3% του συνόλου των φτωχών κατοίκων που εξετάζονται εδώ.

Προκύπτει επομένως το συμπέρασμα ότι στην Ελλάδα πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης οι άνεργοι δεν παρουσίαζαν τον μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας, ενώ αποτελούσαν κάτω από το 10% του συνόλου των φτωχών κατοίκων. Όπως σημειώνουν οι Ιωαννίδης κ.ά. (2012), η εστίαση του προβλήματος της φτώχειας αποκλειστικά στους ανέργους υποτιμάει τα προβλήματα που παρουσιάζονται στους εργαζομένους και στους υπόλοιπους φτωχούς, ενώ παρέχει το νομιμοποιητικό πλαίσιο για την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας με δηλωμένο στόχο να μειωθεί η ανεργία. Αυτές οι πολιτικές που έχουν ακολουθηθεί παντού στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες δεν φαίνεται να έχουν καταφέρει να αντιμετωπίσουν επιτυχώς το πρόβλημα της φτώχειας, αφού η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και ο περιορισμός των εργατικών και των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων έχει δημιουργήσει μια μεγάλη μάζα εργαζομένων και όμως φτωχών. Αυτό το συμπέρασμα ενισχύεται από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν μόλις

Πίνακας 3.3: Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης, άτομα > 15 ετών, 2010

Άτομα > 15 ετών		2010 (εισοδήματα 2009)			
Κατάσταση απασχόλησης	Άτομα	Μερίδιο	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	2735249	29,8%	8	207965	11,5%
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	309268	3,4%	28	86507	4,8%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς υπαλλήλους	935258	10,2%	27	250281	13,8%
Αυτοαπασχολούμενος με υπαλλήλους	258311	2,8%	12	30513	1,7%
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	161506	1,8%	34	55395	3,1%
Άνεργος	657680	7,2%	35	228822	12,6%
Μαθητής – φοιτητής	632166	6,9%	26	164448	9,1%
Συνταξιούχος	2049365	22,3%	19	381354	21,1%
Οικιακή εργασία	1201331	13,1%	28	333070	18,4%
Άλλος – ανενεργός	244153	2,7%	30	72933	4,0%
Σύνολο	9184287	100,0%	19,7	1811287	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομημένων της έρευνας EU-SILC

και αφορούν την κατάσταση στην Ελλάδα πριν από την έλευση της πρωτοφανούς οικονομικής κρίσης.

Η κατάσταση δεν φαίνεται να αλλάζει σημαντικά το επόμενο έτος (2010), όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.4. Παρατηρείται όμως η αρχή της τάσης που θα ενισχυθεί το 2011 ακόμη περισσότερο: Το μερίδιο των μισθωτών και των αυτοαπασχολούμενων επί του συνολικού πληθυσμού αρχίζει να μειώνεται, ενώ αυτό

Πίνακας 3.4: Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης, άτομα > 15 ετών, 2011

Άτομα > 15 ετών		2011 (εισοδήματα 2010)			
Κατάσταση απασχόλησης	Άτομα	Μερίδιο	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	2197619	24,1%	6	137878	7,2%
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	238381	2,6%	20	47466	2,5%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς υπαλλήλους	856472	9,4%	23	199883	10,5%
Αυτοαπασχολούμενος με υπαλλήλους	216742	2,4%	13	28455	1,5%
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	134246	1,5%	30	40100	2,1%
Άνεργος	1203772	13,2%	36	434276	22,7%
Μαθητής - φοιτητής	661855	7,3%	25	167050	8,7%
Συνταξιούχος	2285417	25,1%	19	441247	23,1%
Οικιακή εργασία	1125707	12,4%	32	359094	18,8%
Άλλος - ανενεργός	193399	2,1%	28	55036	2,9%
Σύνολο	9113611	100,0%	21,0	1910485	100,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

των ανέργων αυξάνεται σημαντικά. Ο κίνδυνος φτώχειας παραμένει σχετικά σταθερός για τις διάφορες κατηγορίες, με αξιοσημείωτη την αύξηση του κινδύνου φτώχειας για τους ανέργους.

Οι αλλαγές που έφερε η έναρξη της κρίσης φαίνονται πιο καθαρά με τη σύγκριση του 2009 με το 2011 (εισοδήματα 2008 και 2010 αντίστοιχα). Το μερίδιο επί του συνόλου του εξεταζόμενου πληθυσμού των μισθωτών πλήρους απασχό-

λησης μειώνεται κατά περίπου ένα τρίτο, ενώ αντίθετα το μερίδιο των ανέργων υπερδιπλασιάζεται. Αξιοσημείωτη επίσης αύξηση, αν και όχι τόσο ραγδαία, παρουσιάζει το μερίδιο των συνταξιούχων. Οι υπόλοιπες κατηγορίες παραμένουν σχετικά σταθερές με την εξαίρεση της σημαντικής μείωσης των αυτοαπασχολούμενων με υπαλλήλους, που όμως αποτελούν ολιγομελή κατηγορία.

Όσον αφορά τα ποσοστά φτώχειας, υπάρχει σημαντική αύξηση κατά 1,9% στο σύνολο του εξεταζόμενου πληθυσμού η οποία συνοδεύεται από μείωση του ποσοστού φτώχειας των μισθωτών πλήρους απασχόλησης και των αυτοαπασχολούμενων γενικά. Αντίθετα, παρατηρείται σημαντική αύξηση του ποσοστού φτώχειας των ανέργων, των μαθητών – φοιτητών και των οικιακά εργαζομένων. Τα παραπάνω στοιχεία φανερώνουν τη βελτίωση της σχετικής (και όχι της απόλυτης) θέσης αυτών που κράτησαν τη δουλειά τους και την επιδείνωση αυτών που την έχασαν και των οικογενειών με άτομα που δεν συμμετέχουν στην αγορά εργασίας. Όπως αναφέρθηκε στη σχετική μεθοδολογική ενότητα (Ενότητα 2.1), η μέτρηση που χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα (όσο και στις περισσότερες αντίστοιχες έρευνες διεθνώς) είναι αυτή της σχετικής φτώχειας· επομένως, η μείωση του κινδύνου φτώχειας μιας μερίδας του πληθυσμού φανερώνει τη βελτίωση της θέσης της σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες και όχι υποχρεωτικά σε απόλυτους όρους. Σε απόλυτους όρους η μείωση του ποσοστού φτώχειας μιας ομάδας του πληθυσμού μπορεί να συμβαδίζει ακόμη και με την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσής της, πράγμα που είναι το πλέον πιθανό όταν μειώνεται συνολικά (και δραστικά) το εισόδημα των κατοίκων μιας χώρας.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω μεταβολών, παρατηρείται σημαντική αύξηση της συνεισφοράς στη φτώχεια για την κατηγορία των ανέργων, που τώρα είναι δεύτερη και πολύ κοντά στους πρώτους συνταξιούχους, οι οποίοι, λόγω της αύξησης τους αριθμού τους και όχι του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν, εξακολουθούν να είναι και το 2011 η κοινωνική κατηγορία με τους περισσότερους φτωχούς μεταξύ των κατοίκων που εξετάζονται (δηλαδή άνω των 15 ετών).

Οι συγκρίσεις σε σχέση με την κατάσταση απασχόλησης συμπληρώνονται στη συνέχεια από αυτές για το επάγγελμα, παρέχοντας μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη φτώχεια στην Ελλάδα σε σχέση με την επαγγελματική ιδιότητα των κατοίκων.

3.3 Η φτώχεια σε σχέση με το επάγγελμα

Το επάγγελμα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του κινδύνου φτώχειας των ατόμων, όπως θα φανεί παρακάτω. Αυτή η διάσταση είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντική, αφού με βάση το επάγγελμα θα γίνει στη συνέχεια ο διαχωρισμός μεταξύ του γεωργικού και του λοιπού πληθυσμού της χώρας. Οι πίνακες που ακολουθούν είναι συγκριτικοί για τα τρία έτη που καλύπτει η έρευνα.

Στον Πίνακα 3.5 παρουσιάζεται ο κίνδυνος και η συνεισφορά στη φτώχεια των βασικών ομάδων επαγγελματιών, όπως αυτά καταχωρούνται σε επίπεδο μονοψήφιου κωδικού κατά τη διεθνή τυποποιημένη ταξινόμηση των επαγγελματιών ISCO-88(COM) (για μια αναλυτική περιγραφή των επαγγελματιών που περιλαμβάνονται στους καταγραφόμενους μονοψήφιους κωδικούς βλ. Παράρτημα 2). Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η κατηγορία «ανώτερα διευθυντικά στελέχη» περιλαμβάνει και τους «διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενους μικρών επιχειρήσεων» και γι' αυτόν το λόγο μπορεί να εξηγηθούν τα σχετικά υψηλά ποσοστά φτώχειας που παρουσιάζει σε κάποιες περιπτώσεις, αφού στην Ελλάδα υπάρχουν πολλές επιχειρήσεις μικρού ή πολύ μικρού μεγέθους και η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει συνήθως τους ιδιοκτήτες τους.

Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι ο εξεταζόμενος πληθυσμός στους παρακάτω πίνακες που αφορούν το επάγγελμα περιλαμβάνει εκείνα τα μέλη των νοικοκυριών που είναι άνω των 15 ετών και εργάζονται ή είναι άνεργα ή παίρνουν σύνταξη (στις δύο τελευταίες περιπτώσεις αναφέρεται το επάγγελμα που είχαν πριν χάσουν την εργασία τους ή συνταξιοδοτηθούν). Γι' αυτόν το λόγο στη συνέχεια θα πραγματοποιηθεί η μελέτη κάποιων συγκεκριμένων ειδικών κατηγοριών του εξεταζόμενου πληθυσμού, δηλαδή συγκριτική εξέταση του επαγγέλματος και επιλεγμένων καταστάσεων απασχόλησης.

Για το σύνολο λοιπόν του εξεταζόμενου πληθυσμού παρατηρούμε στον Πίνακα 3.5 ότι τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας παρουσιάζονται στα επαγγέλματα που έχουν σχέση με τον γεωργικό πληθυσμό και χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα (στη συνέχεια) ως κριτήριο για την καταχώριση ενός νοικοκυριού στον γεωργικό πληθυσμό. Πρόκειται αρχικά για τους «ανεπίδοτους εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία» με πολύ μεγάλο ποσοστό φτώχειας για το έτος 2009 (το οποίο χρησιμοποιείται ως έτος αναφοράς γιατί είναι αμέσως πριν από την οικονομική κρίση), που κυμαίνεται στο 46%, και για τους «ειδικευμένους γεωργούς, κτηνοτρόφους και αλιείς», που αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία

Πίνακας 3.5: Φτώχεια ανά επάγγελμα, άτομα > 15 ετών, για τα έτη 2009, 2010, 2011

Άτομα > 15 ετών που εργάζονται ή εργάζονταν	2009 (εισοδ. 2008)		2010 (εισοδ. 2009)		2011 (εισοδ. 2010)	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	13	6,0%	16	7,8%	13	5,7%
Επαγγελματίες	4	3,2%	5	3,3%	4	2,4%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	7	2,5%	6	2,3%	8	3,0%
Υπάλληλοι γραφείου	6	3,7%	8	5,3%	9	6,5%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	17	13,7%	17	13,4%	20	15,4%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	35	33,1%	37	32,1%	35	26,0%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα	23	20,6%	24	18,9%	28	21,6%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	15	5,6%	13	4,5%	18	6,5%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	46	1,6%	42	1,3%	43	1,1%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	21	9,9%	24	11,1%	27	11,8%
Σύνολο	17,4	100,0%	18,1	100,0%	19,0	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

των αγροτών στην Ελλάδα και παρουσιάζουν το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας (35%). Μάλιστα τα ποσοστά φτώχειας αυτών των επαγγελματιών είναι με διαφορά υψηλότερα από των υπολοίπων, αφού είναι χαρακτηριστικό ότι το 2009 η επόμενη επαγγελματική ομάδα, από τις χειρότερα αμειβόμενες, οι «λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες» παρουσιάζουν ποσοστό φτώχειας ίσο με 21%, ενώ και οι «απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές», μία ακόμη ομάδα χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων παρουσιάζουν περίπου τον μισό κίνδυνο φτώχειας από τους γεωργούς.

Με βάση τα παραπάνω δεν είναι παράξενο το ότι οι γεωργοί αποτελούν το ένα τρίτο περίπου όλων των φτωχών της χώρας. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η συνεισφορά στη φτώχεια των ανειδίκευτων εργατών στη γεωργία είναι αρκετά μικρή λόγω του μικρού αριθμού των εργατών αυτών στο σύνολο του πληθυσμού.

Συγκρίνοντας το πρώτο και το τελευταίο έτος της έρευνας, παρατηρούμε ότι, ενώ το γενικό ποσοστό φτώχειας αυξάνεται αρκετά (κατά 1,6% για τον εξεταζόμενο πληθυσμό), το ποσοστό φτώχειας των γεωργών παραμένει σταθερό, ενώ αντίθετα αυξάνεται σημαντικά το ποσοστό φτώχειας των επαγγελματιών που κυρίως ασκούνται στις πόλεις, ιδιαίτερα των υπαλλήλων γραφείου, των πωλητών και των τεχνιτών. Επομένως, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η αρχή της κρίσης δεν φαίνεται να επηρεάζει τόσο πολύ τους γεωργούς ως προς τη φτώχεια, όσο τα υπόλοιπα επαγγέλματα. Ωστόσο, αυτή η κατηγορία του πληθυσμού που περιγράφεται από τον ανωτέρω πίνακα περιλαμβάνει, εκτός από τους εργαζομένους, τόσο τους συνταξιούχους όσο και τους ανέργους. Συνεπώς, η μεταβολή των ποσοστών φτώχειας μπορεί να είναι παραπλανητική.

Για να ξεπεραστεί αυτό το πρόβλημα, στη συνέχεια θα απομονωθεί από το σύνολο του ανωτέρω εξεταζόμενου πληθυσμού η ομάδα των εργαζομένων, η οποία συμπεριλαμβάνει τόσο τους μισθωτούς όσο και τους αυτοαπασχολούμενους (οι πρώτες 5 κατηγορίες που φαίνονται στους Πίνακες 3.2, 3.3 και 3.4).

Στον Πίνακα 3.6 παρουσιάζονται τα συγκριτικά δεδομένα για τη φτώχεια μόνο των εργαζομένων, όπως ορίστηκαν προηγουμένως. Το πρώτο εύρημα είναι ότι το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων είναι σημαντικά μικρότερο από το γενικό ποσοστό (14,3% για το πρώτο έτος), πράγμα φυσικά αναμενόμενο, αφού αυτοί είναι που κερδίζουν το μεγαλύτερο μέρος ή και όλο το εισόδημα κάθε οικογένειας και επομένως έχουν λιγότερες πιθανότητες να βρίσκονται στην κα-

Πίνακας 3.6: Φτώχεια ανά επάγγελμα, εργαζόμενοι, για τα έτη 2009, 2010, 2011

Εργαζόμενοι (μισθωτοί και αυτοαπ/μενοι)	2009 (εισοδ. 2008)		2010 (εισοδ. 2009)		2011 (εισοδ. 2010)	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	13	8,4%	17	11,8%	10	8,4%
Επαγγελματίες	4	4,4%	3	3,0%	2	3,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	4	2,1%	4	2,6%	4	2,8%
Υπάλληλοι γραφείου	4	3,4%	5	4,9%	7	7,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	15	15,1%	17	16,7%	13	14,9%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	36	28,5%	35	26,7%	34	29,0%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα	22	21,7%	23	20,3%	20	19,2%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	13	5,9%	11	5,0%	8	4,1%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	46	1,5%	43	1,4%	50	1,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	18	8,9%	16	7,6%	18	9,3%
Σύνολο	14,3	100,0%	14,3	100,0%	12,5	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

τηγορία των φτωχών. Αυτό όμως δεν ισχύει για τους γεωργούς (ειδικευμένους και μη), οι οποίοι παρουσιάζουν το ίδιο ποσοστό φτώχειας με το σύνολο του πληθυσμού των οικογενειών τους. Αυτό το γεγονός αποτελεί καθαρή ένδειξη της πιο έντονης εισοδηματικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των γεωργών και των οικογενειών τους, σε διαφοροποίηση με τον μη γεωργικό πληθυσμό. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε με βάση αυτό το εύρημα ότι η φτώχεια μοιράζεται πιο ίσα μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού, σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Το δεύτερο εξίσου ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων μειώνεται από το 2009 στο 2011, ενώ, όπως είδαμε νωρίτερα, το γενικό ποσοστό φτώχειας αυξάνεται. Αυτό σημαίνει ότι αυτοί που παρέμειναν εργαζόμενοι μετά την έναρξη της κρίσης βελτίωσαν τη σχετική τους θέση σε σχέση με τις άλλες ομάδες του πληθυσμού, ιδίως σε σύγκριση με τους ανέργους και τους συνταξιούχους. Εξετάζοντας τα επιμέρους επαγγέλματα, προκύπτει ότι ακολουθούν τον μέσο όρο και παρουσιάζουν μείωση του ποσοστού της φτώχειας μεταξύ 2009 και 2011, ακόμη και μικρή ή οριακή, όπως οι ειδικευμένοι γεωργοί. Μόνη εξαίρεση είναι οι υπάλληλοι γραφείου και οι ανειδίκευτοι εργάτες στη γεωργία, που αποτελούν τη χειρότερη επαγγελματική ομάδα από άποψη φτώχειας και επιδεινώνουν ακόμη περισσότερο τη θέση τους. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι αυτοί που εργάζονται έχουν μικρότερο κίνδυνο φτώχειας από τον γενικό πληθυσμό, και ότι ο κίνδυνος αυτός μειώθηκε κατά την αρχή της κρίσης.

Η προηγούμενη εικόνα συμπληρώνεται με την εξέταση του αντίποδά της, που είναι οι άνεργοι και οι συνταξιούχοι (Πίνακες 3.7 και 3.8). Για τους ανέργους, το γενικό ποσοστό φτώχειας αυξάνεται κατά τα εξεταζόμενα έτη, ακολουθώντας τη γενική τάση και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό. Η πολύ μεγάλη άνοδος που παρατηρείται στο ποσοστό φτώχειας των (άνεργων) ειδικευμένων γεωργών είναι πιθανό να οφείλεται εν μέρει και στο μικρό δείγμα που αντιστοιχεί σε αυτό το επάγγελμα, το οποίο περιλαμβάνει ούτως ή άλλως μικρό αριθμό ανέργων. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι τόσο στον Πίνακα 3.7 όσο και σε αυτόν που ακολουθεί θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με προσοχή τα δεδομένα που προκύπτουν για μικρά τμήματα του εξεταζόμενου πληθυσμού, όπως τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη, οι ειδικευμένοι γεωργοί και οι ανειδίκευτοι εργάτες στη γεωργία. Γενικότερα, επειδή στους πίνακες που αφορούν τους ανέργους και τους συνταξιούχους πραγματοποιείται η εξέταση μόνο ενός σχετικά μικρού τμήματος του

Πίνακας 3.7: Φτώχεια ανά επάγγελμα, άνεργοι, για τα έτη 2009, 2010, 2011

Άνεργοι Επάγγελμα	2009 (εισοδ. 2008)		2010 (εισοδ. 2009)		2011 (εισοδ. 2010)	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	34	5,9%	37	4,8%	53	4,5%
Επαγγελματίες	12	3,7%	23	4,9%	11	2,1%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	31	7,9%	21	3,2%	18	3,0%
Υπάλληλοι γραφείου	12	6,0%	23	9,8%	22	9,5%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	34	24,8%	26	13,5%	34	23,1%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	11	0,2%	66	3,2%	68	2,3%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα	41	30,9%	45	33,9%	48	31,3%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	29	4,8%	21	5,7%	0,38	8,5%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	19	,6%	42	1,7%	59	,9%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	43	15,2%	52	19,2%	47	14,8%
Σύνολο	30	100,0%	34	100,0%	36	100,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

γενικού πληθυσμού, η αντιμετώπιση των ολιγομελών επαγγελματιών καθίσταται στατιστικά προβληματική, καθώς το μέγεθος του δείγματος μειώνεται σε σημαντικό βαθμό. Γι' αυτόν το λόγο, η μελέτη των παραπάνω περιπτώσεων θα πρέπει να πραγματοποιείται σε συνδυασμό με τη γνώση του μεγέθους του αντίστοιχου δείγματος.⁹

Προκύπτει επομένως ότι το συνολικό (μέσο) ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε σημαντικά για τους ανέργους και τους συνταξιούχους, ενώ μειώθηκε, όπως τονίστηκε νωρίτερα, για τους εργαζομένους. Η αντίθεση αυτή φανερώνει την πόλωση που άρχισε να παρουσιάζεται από το πρώτο έτος της οικονομικής κρίσης μεταξύ αυτών που κράτησαν τις εργασίες τους, και αυτών που τις έχασαν και των συνταξιούχων.

3.4 Η φτώχεια σε σχέση με τον τομέα οικονομικής δραστηριότητας

Η εικόνα για την επαγγελματική-κλαδική διάσταση της φτώχειας ολοκληρώνεται με τη μελέτη των τομέων της οικονομικής δραστηριότητας. Ο πληθυσμός που εξετάζεται σε αυτή την περίπτωση είναι όλοι οι εργαζόμενοι της χώρας άνω των 15 ετών, είτε είναι μισθωτοί είτε αυτοαπασχολούμενοι, εξαιρώντας επομένως τους ανέργους, τους συνταξιούχους, τους οικιακά εργαζομένους, τους φοιτητές και τους μαθητές. Στον Πίνακα 3.9 παρουσιάζονται τα δεδομένα για το έτος 2009. Παρατηρείται ότι ο πιο μαζικός σε εργασία τομέας είναι αυτός του χονδρι-

---

9. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά την εξέταση των τιμών μίας μεταβλητής συνδυασμένων με τις τιμές μίας άλλης μεταβλητής (πίνακες ανάλυσης ανά στρώματα, όπως είναι πολλοί από τους πίνακες που παρουσιάζονται στο βιβλίο) υπάρχει ο κίνδυνος οι τιμές κάποιων κελιών του πίνακα να προκύπτουν από πολύ μικρό δείγμα του πληθυσμού και επομένως να μην είναι στατιστικά αξιόπιστες, παρουσιάζοντας πιθανόν και μεγάλες διακυμάνσεις. Αυτό είναι πιθανό να ισχύει για τα ολιγομελή επαγγέλματα στους πίνακες που εξετάζουν το επάγγελμα σε σχέση με την κατάσταση απασχόλησης, ιδίως αν η κατάσταση απασχόλησης είναι οι «άνεργοι», που περιλαμβάνουν σχετικά μικρό πληθυσμό, και ιδίως αν το επάγγελμα είναι κάποιο που δεν είναι διαδεδομένο στον γεωργικό πληθυσμό. Για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σε αυτή την κατηγορία πινάκων θα πρέπει να εξετάζεται το μέγεθος του πληθυσμού από το οποίο προκύπτουν οι τιμές σε κάθε κελί, με τη βοήθεια των αντίστοιχων πινάκων που έχουν προηγηθεί, όπου περιγράφεται η δομή και το μέγεθος του πληθυσμού. Οι περιορισμοί αυτοί έχουν ληφθεί υπόψη στο σχολιασμό του κάθε πίνακα, ακόμη και όταν αυτό δεν αναφέρεται συγκεκριμένα.

Πίνακας 3.8: Φτώχεια ανά επάγγελμα, συνταξιούχοι, για τα έτη 2009, 2010, 2011

Συνταξιούχοι	2009 (εισοδ. 2008)		2010 (εισοδ. 2009)		2011 (εισοδ. 2010)	
Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	7	2,8%	8	3,5%	13	5,0%
Επαγγελματίες	4	1,4%	5	1,4%	2	0,7%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	7	1,5%	8	1,7%	11	2,9%
Υπάλληλοι γραφείου	5	2,6%	4	1,8%	4	2,3%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	7	3,2%	9	3,6%	16	7,1%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	34	58,3%	35	61,2%	35	46,6%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα	18	17,0%	16	14,2%	22	18,9%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	14	5,6%	12	4,1%	20	7,9%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	38	1,1%	12	,2%	20	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	13	6,5%	17	8,2%	18	8,0%
Σύνολο	18,4	100,0%	18,7	100,0%	19,1	100,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

κού και λιανικού εμπορίου, ακολουθούμενος από αυτούς της γεωργίας και της βιομηχανίας, όπου υπό τον όρο «βιομηχανία» ομαδοποιήθηκαν αρκετοί τομείς (βλ. Παράρτημα 3 για αναλυτική εξήγηση της κωδικοποίησης των τομέων οικονομικής δραστηριότητας που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα).

Το μέσο ποσοστό φτώχειας για την εξεταζόμενη κατηγορία του πληθυσμού είναι σημαντικά χαμηλότερο από το γενικό ποσοστό φτώχειας και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στον εξεταζόμενο τώρα πληθυσμό ανήκουν μόνο εργαζόμενοι. Για μια ακόμη φορά επίσης παρατηρείται ότι το ποσοστό φτώχειας στον τομέα της γεωργίας είναι πολύ υψηλότερο από τον μέσο όρο και με διαφορά το μεγαλύτερο μεταξύ των τομέων οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό επιβεβαιώνει τα προηγούμενα συμπεράσματα ότι οι εργαζόμενοι (είτε είναι μισθωτοί είτε αυτοαπασχολούμενοι), και κατ' επέκταση και οι οικογένειες αυτών που εργάζονται στον γεωργικό τομέα της χώρας, παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Γι' αυτόν το λόγο και πάλι περίπου το ένα τρίτο των εργαζόμενων φτωχών προέρχεται από τον γεωργικό τομέα της οικονομίας.

Ιδιαίτερα υψηλό είναι επίσης το ποσοστό φτώχειας στις κατασκευές και στον τομέα της παροχής καταλύματος και εστίασης, φανερώνοντας τις κακές συνθήκες αμοιβής για δύο πολύ σημαντικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, πριν από την κρίση. Τους χειρότερους τομείς συμπληρώνει ένας ακόμη τομέας υπηρεσιών, οι «άλλες υπηρεσίες».

Η γενική εικόνα δεν φαίνεται να αλλάζει το επόμενο έτος (2010), όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.10, που ακολουθεί. Παρατηρείται μια μικρή μείωση του αριθμού των εργαζομένων και μια μικρή αύξηση του συνολικού ποσοστού φτώχειας, χωρίς σημαντικές αλλαγές μεταξύ των τομέων. Το έτος 2010 (εισοδήματα 2009) είναι ακριβώς πριν από την πλήρη εμφάνιση της οικονομικής κρίσης που επήλθε στο επόμενο έτος.

Σε αυτό το έτος (2011, εισοδήματα 2010, Πίνακας 3.11) παρατηρούνται ιδιαίτερα σημαντικές διαφοροποιήσεις. Ο αριθμός των εργαζομένων μειώνεται σημαντικότερα σε σχέση με το 2009, με αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των ανέργων. Το μέσο ποσοστό φτώχειας για τους εργαζομένους αντιθέτως παρουσιάζει μείωση της τάξης του 2%, εν μέσω αύξησης του γενικού ποσοστού φτώχειας για όλον τον πληθυσμό. Αυτό φανερώνει τη βελτίωση της σχετικής θέσης των εργαζομένων σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό της χώρας, κυρίως σε σχέση με αυτούς

Πίνακας 3.9: Φτώχεια ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, σύνολο εργαζομένων, 2009

Σύνολο εργαζομένων	2009 (εισοδήματα 2008)				
	Τομέας οικονομικής δραστηριότητας	Άτομα	Μερίδιο	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	514575	11,6%	36	184203	29,0%
Βιομηχανία	504859	11,4%	12	59150	9,3%
Κατασκευές	335465	7,6%	27	90040	14,2%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	832080	18,8%	14	119683	18,8%
Μεταφορά και αποθήκευση	197536	4,5%	11	21704	3,4%
Παροχή καταλύματος και εστίασης	266632	6,0%	19	51847	8,2%
Ενημέρωση και επικοινωνία	113822	2,6%	5	6074	1,0%
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	132747	3,0%	2	2946	,5%
Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες	298281	6,7%	7	21719	3,4%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	417271	9,4%	4	16260	2,6%
Εκπαίδευση	339910	7,7%	3	10993	1,7%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	259100	5,8%	5	13615	2,1%
Άλλες υπηρεσίες	219460	5,0%	17	36736	5,8%
Σύνολο	4431738	100,0%	14	634972	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας 3.10: Φτώχεια ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, σύνολο εργαζομένων, 2010

Τομέας οικονομικής δραστηριότητας	2010 (εισοδήματα 2009)				
	Άτομα	Μερίδιο	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	496197	11,3%	35	174765,18	27,7%
Βιομηχανία	493158	11,2%	9	46362,80	7,4%
Κατασκευές	316369	7,2%	27	85621,38	13,6%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	812675	18,5%	19	151648,06	24,0%
Μεταφορά και αποθήκευση	205010	4,7%	8	16074,53	2,5%
Παροχή καταλύματος και εστίασης	266373	6,1%	20	53477,30	8,5%
Ενημέρωση και επικοινωνία	92539	2,1%	1	1346,62	0,2%
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	150171	3,4%	3	4644,47	,7%
Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες	369337	8,4%	7	24809,65	3,9%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	417630	9,5%	5	19356,58	3,1%
Εκπαίδευση	378316	8,6%	2	8380,29	1,3%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	262245	6,0%	7	17195,37	2,7%
Άλλες υπηρεσίες	139571	3,2%	19	26978,98	4,3%
Σύνολο	4399592	100,0%	14,3	630661,20	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας 3.11: Φτώχεια ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, σύνολο εργαζομένων, 2011

Τομέας οικονομικής δραστηριότητας	2011 (εισοδήματα 2010)				
	Ατομα	Μερίδιο	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	390701	10,7%	34	133392,44	29,4%
Βιομηχανία	374973	10,3%	11	40155,32	8,8%
Κατασκευές	242768	6,7%	21	50018,77	11,0%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	681364	18,7%	13	88470,95	19,5%
Μεταφορά και αποθήκευση	157723	4,3%	12	18545,69	4,1%
Παροχή καταλύματος και εστίασης	228412	6,3%	16	36199,40	8,0%
Ενημέρωση και επικοινωνία	79069	2,2%	02	1584,56	0,3%
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	149240	4,1%	1	1437,65	0,3%
Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες	315695	8,7%	8	25631,67	5,6%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	359953	9,9%	4	12789,56	2,8%
Εκπαίδευση	284262	7,8%	4	10485,55	2,3%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	190181	5,2%	3	5108,86	1,1%
Άλλες υπηρεσίες	189120	5,2%	16	29961,64	6,6%
Σύνολο	3643461	100,0%	12,5	453782,06	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

που δεν έχουν εργασία ή έχασαν την εργασία τους και τις υπόλοιπες ανενεργές ομάδες του πληθυσμού.

Θα πρέπει να τονιστεί ξανά ότι αυτό δεν σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι βελτίωσαν την εισοδηματική τους κατάσταση· το πιο πιθανό είναι, λόγω της γενικότερης μείωσης των μισθών, η κατάσταση αυτή να επιδεινώθηκε. Η μείωση του ποσοστού φτώχειας τους σημαίνει απλώς ότι βελτίωσαν τη θέση τους όχι σε απόλυτους όρους αλλά σε σχέση με τις άλλες μερίδες του πληθυσμού, των οποίων η θέση επιδεινώθηκε πολύ περισσότερο. Αυτό είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η φτώχεια την οποία μετρούμε με τον τρόπο που ορίστηκε στην Ενότητα 2 είναι ένα σχετικό και όχι ένα απόλυτο μέγεθος.

Εξετάζοντας τους επιμέρους τομείς, παρατηρούμε μεγάλη μείωση στον αριθμό των εργαζομένων στους τομείς της γεωργίας, των κατασκευών, της εκπαίδευσης, της υγείας και της δημόσιας διοίκησης. Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι στον τομέα των κατασκευών παρατηρείται σημαντική μείωση του ποσοστού φτώχειας, που δείχνει ότι αυτοί που εξήλθαν του τομέα ήταν οι χαμηλότερα αμειβόμενοι εργαζόμενοι. Αντίθετα, στον τομέα της γεωργίας, που και αυτός υπέστη σημαντική μείωση εργαζομένων, το ποσοστό φτώχειας παρέμεινε σχετικά σταθερό, δείχνοντας ότι αυτοί που έχασαν την εργασία τους σε αυτό τον τομέα προέρχονται από όλες τις εισοδηματικές του κλίμακες.

3.5 Φτώχεια ανά ηλικία

Ως προς την ηλικιακή κατανομή της φτώχειας στην Ελλάδα (Πίνακας 3.12) παρατηρούμε ελαφρώς μικρότερα ποσοστά φτώχειας στις πιο παραγωγικές εργασιακά ηλικίες και μεγαλύτερα στις πολύ μικρές και στις μεγάλες ηλικίες. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται σημαντικότερα κατά τον πρώτο χρόνο της κρίσης για τους νέους 16-24 ετών και για τους άνω των 65, φανερώνοντας τις επιπτώσεις της ανεργίας στους νέους και της μείωσης των συντάξεων σε κάποιες κατηγορίες συνταξιούχων.

3.6 Φτώχεια και εκπαίδευση

Ως προς την εκπαίδευση, η κατανομή των ποσοστών φτώχειας είναι η αναμενόμενη. Όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων τόσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό φτώχειας τους. Αυτό φυσικά δεν συνεπάγεται ότι η

Πίνακας 3.12: Φτώχεια ανά ηλικία, 2009, 2011

Ηλικία	2009 (εισοδήματα 2008)			2011 (εισοδήματα 2010)		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
0-6	22	7,3%	8,1%	20	7,2%	6,9%
7-15	25	8,3%	10,4%	26	8,4%	10,1%
16-24	23	9,7%	11,4%	27	9,2%	11,6%
25-34	16	14,9%	12,2%	17	14,3%	11,3%
35-44	19	15,5%	15,1%	19	15,7%	14,2%
45-54	17	13,7%	11,6%	20	13,9%	13,3%
55-64	18	12,1%	11,2%	20	12,3%	11,6%
> 65	21	18,5%	20,1%	24	19,0%	21,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

έλλειψη μόρφωσης οδηγεί στη φτώχεια αλλά ούτε και ότι η φτώχεια οδηγεί στην έλλειψη μόρφωσης. Προφανώς, η σχέση των δύο αυτών μεγεθών είναι αρκετά πολύπλοκη και η ανάλυση που παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.13 δεν οδηγεί σε κάποια ερμηνεία της αιτιακής σχέσης που μπορεί να υπάρχει μεταξύ τους.

Η επίπτωση της κρίσης στη μορφωτική διάσταση της φτώχειας φαίνεται να είναι αναλογικά πιο έντονη στους αποφοίτους της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, των οποίων η θέση επιδεινώθηκε περισσότερο από τις άλλες κατηγορίες του πληθυσμού.

3.7 Συμπεράσματα

Η γενική εικόνα που παρουσιάστηκε σε αυτή την ενότητα δείχνει ότι η φτώχεια στην Ελλάδα μεταξύ του 2009 (εισοδήματα 2008) και του 2011 (εισοδήματα 2010) αυξήθηκε 1,7%, σημαντικό ποσοστό για περίοδο μόλις δύο ετών. Ο λόγος είναι προφανής, η εμφάνιση της οξείας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα προς το τέλος του 2009.

Θα πρέπει και πάλι να επισημανθεί ότι η αύξηση του ποσοστού φτώχειας κατά 1,7% δεν υποδηλώνει ότι το βιοτικό επίπεδο και οι συνθήκες διαβίωσης

Πίνακας 3.13: Φτώχεια ανά επίπεδο εκπαίδευσης, 2009, 2011

Ηλικία	2009 (εισοδήματα 2008)			2011 (εισοδήματα 2010)		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
Χωρίς εκπαίδευση	38	2,1%	4,2%	39	1,7%	3,2%
Πριν την πρωτοβάθμια	27	5,1%	7,3%	34	4,5%	7,3%
Πρωτοβάθμια	27	25,2%	35,9%	29	22,2%	30,8%
Κατώτερη δευτεροβάθμια	27	11,2%	16,0%	28	11,2%	15,0%
Δευτεροβάθμια	17	31,2%	27,6%	21	32,8%	32,2%
Μεταδευτεροβάθμια	14	4,7%	3,3%	15	5,5%	4,0%
Τριτοβάθμια	5	20,4%	5,7%	7	22,1%	7,4%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

υποβαθμίστηκαν κατά το ποσοστό αυτό. Η μείωση θα μπορούσε να είναι πολύ μεγαλύτερη (όπως και είναι στην πραγματικότητα, αν κρίνουμε από το ποσοστό μείωσης του ΑΕΠ) ή και μηδενική. Αυτό που μετρίεται με το ποσοστό φτώχειας και επιδεινώθηκε κατά τα δύο αυτά έτη είναι η σχετική φτώχεια, δηλαδή η εισοδηματική θέση κάθε νοικοκυριού σε σχέση με τα υπόλοιπα νοικοκυριά της χώρας. Επομένως, η εισοδηματική ανισότητα (σε επίπεδο νοικοκυριών και όχι ατόμων) είναι αυτή που αυξήθηκε λόγω της κρίσης και την αύξηση αυτή καταμετρά η άνοδος του ποσοστού φτώχειας. Η επιδείνωση αυτή δεν μπόρεσε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, οι οποίες (εξαιρουμένων των συντάξεων) εξακολουθούν να έχουν μικρή επίδραση στη μείωση της φτώχειας του ελληνικού πληθυσμού.

Ένα σημαντικό εύρημα της ανάλυσης που προηγήθηκε είναι ότι τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων (μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων) είναι τόσο πριν όσο και μετά την κρίση χαμηλότερα από αυτά του γενικού πληθυσμού. Μεταξύ αυτών, τα επαγγέλματα που έχουν σχέση με τον γεωργικό πληθυσμό παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας από τα υπόλοιπα. Η όχι μεγάλη διαφοροποίηση των ποσοστών φτώχειας μεταξύ εργαζομένων, συνταξιούχων και άνεργων γεωργών είναι ένδειξη της πιο έντονης εισοδηματικής αλληλεξάρ-

τησης μεταξύ των γεωργών και των οικογενειών τους, σε διαφοροποίηση με τον μη γεωργικό πληθυσμό. Φαίνεται ότι η φτώχεια, αν και περισσότερη, μοιράζεται πιο ομοιόμορφα μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού σε σύγκριση με τους υπόλοιπους Έλληνες.

Με την έναρξη της κρίσης παρατηρείται ότι το μερίδιο επί του εξεταζόμενου πληθυσμού που κατέχουν οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης μειώνεται κατά περίπου ένα τρίτο, το μερίδιο των αυτοαπασχολούμενων μειώνεται και αυτό αλλά αρκετά λιγότερο, ενώ αντίθετα το μερίδιο των ανέργων επί του πληθυσμού υπερδιπλασιάζεται. Ταυτόχρονα παρατηρείται ότι τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων (μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων), που ήταν, όπως επισημάνθηκε, χαμηλότερα από αυτά του γενικού πληθυσμού, με την έναρξη της κρίσης μειώνονται ακόμη περισσότερο, ενώ αυξάνονται τα ποσοστά φτώχειας των υπολοίπων κατηγοριών, όπως οι άνεργοι και οι οικιακά εργαζόμενοι. Αυτοί δηλαδή που κράτησαν την εργασία τους είδαν τη σχετική τους θέση (και όχι την απόλυτη, η οποία είναι πολύ πιθανό να επιδεινώθηκε επίσης) να βελτιώνεται, συγκρινόμενοι με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Συγκρίνοντας τις διαφορετικές ομάδες του πληθυσμού, προκύπτει ότι οι άνεργοι δεν παρουσίαζαν τον μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας πριν την κρίση αλλά τον παρουσιάζουν με την έναρξη της κρίσης. Η συνεισφορά τους στη φτώχεια ήταν κάτω από 10% πριν την κρίση και αυξήθηκε στο 22,7% το πρώτο έτος της κρίσης. Εξακολουθούν ωστόσο να μην έχουν τη μεγαλύτερη συνεισφορά στους φτωχούς, όπου κυριαρχούν οι συνταξιούχοι. Ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό φτώχειας παρουσιάζουν οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς υπαλλήλους και οι οικιακά εργαζόμενοι. Μεγάλο μέρος των πρώτων εντάσσεται στον γεωργικό τομέα.

Ως προς τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του πληθυσμού, προκύπτει ότι όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων τόσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό φτώχειας τους και ότι η επίπτωση της κρίσης ως προς τη φτώχεια φαίνεται να είναι πιο έντονη στους απόφοιτους της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, των οποίων η θέση επιδεινώθηκε περισσότερο από τις άλλες μορφωτικές κατηγορίες του πληθυσμού.

4. Περιγραφή των βασικών

δημογραφικών χαρακτηριστικών και των συνθηκών απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας

4.1 Περιγραφή και διαχωρισμός του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας

Όπως αναφέρθηκε στη σχετική μεθοδολογική ενότητα (Ενότητα 2.2), στη συγκεκριμένη έρευνα ορίζεται ως γεωργικό κάθε νοικοκυριό που τουλάχιστον ένα μέλος του ασκεί ως κύριο επάγγελμά του ένα γεωργικό επάγγελμα. Ως γεωργικός πληθυσμός ορίζεται το σύνολο των μελών των γεωργικών νοικοκυριών.

Η επιλογή αυτή αντανακλά την «ευρεία» προσέγγιση του γεωργικού πληθυσμού, σύμφωνα με τους ορισμούς της Eurostat, που αναφέρθηκαν στην Ενότητα 2. Κατά τη γνώμη μας, αυτή είναι και η πιο ορθή προσέγγιση για τον ελληνικό πληθυσμό, εξαιτίας της διάρθρωσης και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα. Η επιλογή αυτή φαίνεται να δικαιώνεται από την περιγραφή (η οποία θα ακολουθήσει) της εισοδηματικής και της κατάστασης απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού (έτσι όπως ορίστηκε), με τα μεγάλα ποσοστά φτώχειας συγκρινόμενα με τα αντίστοιχα του υπόλοιπου πληθυσμού, τη διαβίωση σε αραιοκατοικημένες περιοχές για τη συντριπτική του πλειοψηφία και τα λοιπά ηλικιακά και μορφωτικά χαρακτηριστικά του. Για αυτούς τους λόγους η περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού στην Ελλάδα αποκτάει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Πίνακας 4.1: Εξέλιξη του μεγέθους του γεωργικού πληθυσμού, 2009-2011

	2009		2010		2011	
	Άτομα	Μερίδιο	Άτομα	Μερίδιο	Άτομα	Μερίδιο
Μη γεωργικός πληθυσμός	8652786	79,3%	8798554	80,3%	9028598	82,1%
Γεωργικός πληθυσμός	2257270	20,7%	2152782	19,7%	1962614	17,9%
Σύνολο	10910056	100,0%	10951336	100,0%	10991212	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

4.2 Γενικά χαρακτηριστικά του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας

Με βάση την προσέγγιση που επιλέχθηκε για τον προσδιορισμό του γεωργικού πληθυσμού στη συγκεκριμένη έρευνα προκύπτει η διάρθρωση του ελληνικού πληθυσμού, όπως αυτή παρουσιάζεται στον Πίνακα 4.1. Για το έτος 2009 παρατηρείται ότι ο γεωργικός πληθυσμός περιλάμβανε περισσότερα από δύο εκατομμύρια άτομα, καλύπτοντας πάνω από 20% του ελληνικού πληθυσμού. Παρά τη μακροχρόνια κρίση του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα, ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων της χώρας εξακολουθεί να έχει άμεση σχέση με τα εισοδήματα από τη γεωργία ή την κτηνοτροφία.

Ως προς τη χρονική διάσταση, διαπιστώνεται συνεχής συρρίκνωση του γεωργικού πληθυσμού κατά την τριετία 2009-2011, τόσο σε απόλυτα όσο και σε σχετικά μεγέθη, με παράλληλη αύξηση των ατόμων που δεν έχουν κάποια σχέση με γεωργικές δραστηριότητες.

Αναλυτικότερα, κατά τη διετία 2009-2010 παρατηρείται μείωση του ποσοστού των ατόμων του γεωργικού πληθυσμού της τάξεως του 4,6%. Η τάση αυτή συνεχίζεται και στην επόμενη διετία (2010-2011) με τη μείωση του γεωργικού πληθυσμού να ξεπερνά το 8,8%. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την τριετία 2009-2011 ο γεωργικός πληθυσμός συρρικνώθηκε συνολικά κατά 13,0%.

Όσον αφορά την ηλικιακή ομαδοποίηση των ατόμων που συγκροτούν τα γεωργικά νοικοκυριά (Πίνακας 4.2), αξίζει να επισημανθεί ότι παρατηρείται μικρή διαφοροποίηση της ηλικιακής διάρθρωσης του γεωργικού πληθυσμού από το 2009 έως το 2011. Αναλυτικότερα, διαπιστώνεται ότι περισσότερο από το 1/3 των ατόμων στα γεωργικά νοικοκυριά είναι ηλικίας άνω των 65 ετών. Από 45

Πίνακας 4.2: Γεωργικός πληθυσμός ανά ηλικία, 2009, 2011

Ηλικία	2009				2011			
	Γεωργικός		Σύνολο πληθυσμού		Γεωργικός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
0-6	91210	4,0%	794479	7,3%	69028	3,5%	793314	7,2%
7-15	141460	6,3%	902960	8,3%	127230	6,5%	925672	8,4%
16-24	155072	6,9%	1061721	9,7%	135399	6,9%	1015973	9,2%
25-34	259071	11,5%	1624914	14,9%	186117	9,5%	1568060	14,3%
35-44	273221	12,1%	1690819	15,5%	235452	12,0%	1723306	15,7%
45-54	275401	12,2%	1495616	13,7%	240806	12,3%	1529718	13,9%
55-64	304195	13,5%	1319524	12,1%	269605	13,7%	1351923	12,3%
> 65	757641	33,6%	2020023	18,5%	698977	35,6%	2083246	19,0%
Σύνολο	2257271	100%	10910056	100%	1962614	100%	10991212	100%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

έως 64 ετών είναι το 25,7% και 26,0% του γεωργικού πληθυσμού για τα έτη 2009 και 2011 αντίστοιχα. Το 23,6% και το 21,5% των γεωργικών οικογενειών είναι ηλικίας από 25-44 ετών για το 2009 και 2011 αντίστοιχα. Τη μικρότερη ηλικιακή ομάδα του γεωργικού πληθυσμού και για τα δύο υπό εξέταση έτη (2009, 2011) τη συγκροτούν τα άτομα ηλικίας κάτω των 24 ετών.

Αξίζει να επισημανθεί ότι από τη συγκριτική ανάλυση της ηλικιακής διάρθρωσης μεταξύ του γεωργικού και του συνολικού πληθυσμού προκύπτει σαφής τάση γήρανσης του γεωργικού πληθυσμού. Αναλυτικότερα, διαπιστώνεται ότι μόλις το 51,0% του γεωργικού πληθυσμού είναι ηλικίας έως και 54 ετών, ενώ τα άτομα άνω των 65 ετών αντιπροσωπεύουν το 35,6% των γεωργικών νοικοκυριών για το 2011. Επίσης, από το έτος 2009 έως το έτος 2011 παρατηρείται μείωση του μεριδίου των μικρότερων ηλικιών και αύξηση του μεριδίου των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων του γεωργικού πληθυσμού. Αντίθετα, σημαντικά διαφορετική εικόνα παρουσιάζεται για την ηλικιακή διάρθρωση του συνολικού πληθυσμού, όπου το 69,0% των ατόμων είναι ηλικίας έως 54 ετών και μόλις το 19,0% άνω των 65 ετών για το έτος 2011. Ωστόσο, και στον συνολικό πληθυσμό κατά τη μετάβαση από το 2009 στο 2011 παρατηρείται το φαινόμενο της γήρανσης.

4.3 Γεωργικός πληθυσμός και κατάσταση απασχόλησης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κατανόηση της εργασιακής σύνθεσης του γεωργικού πληθυσμού παρουσιάζει η εξέταση της σχέσης την οποία έχει το κάθε άτομο ως προς την εργασία, η οποία περιγράφεται από τη μεταβλητή «κατάσταση απασχόλησης». Προκύπτει (για το έτος 2009, Πίνακας 4.3) ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο μερίδιο του γεωργικού πληθυσμού, που είναι άνω των 15 ετών, αποτελείται από συνταξιούχους. (Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Πίνακας 4.3 αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού που είναι άνω των 15 ετών.) Ακολουθούν με σημαντική απόσταση οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς υπαλλήλους, οι οποίοι περιλαμβάνουν και το μεγαλύτερο μέρος των γεωργών και των κτηνοτρόφων, που στη μεγάλη τους πλειονότητα είναι αυτοαπασχολούμενοι. Τέλος, το 13% περίπου εργάζονται ως μισθωτοί και μόλις άνω του 7% ασχολούνται αποκλειστικά με την οικιακή εργασία.

Συγκρίνοντας με τον υπόλοιπο πληθυσμό παρατηρούμε αρχικά το υπερδιπλάσιο ποσοστό των συνταξιούχων γεωργών. Ο γεωργικός πληθυσμός τόσο απόλυτα όσο και σε σύγκριση με τον μη γεωργικό είναι ιδιαίτερα γερασμένος και στηρίζει τα εισοδήματά του σε πολύ μεγάλο βαθμό στις συντάξεις. Είναι βέβαια πιθανό ένα μέρος από τους συνταξιούχους αυτούς να εξακολουθεί να καλλιεργεί τη γη, αλλά αυτό το μέγεθος μπορεί μόνο να πιθανολογηθεί, χωρίς να είναι δυνατό να διαπιστωθεί με ασφάλεια από αυτή την εμπειρική έρευνα – και ίσως από καμία άλλη.

Εκτός από τους συνταξιούχους, μία ακόμη κατηγορία που είναι σημαντική για τον γεωργικό πληθυσμό είναι οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς υπαλλήλους, οι οποίοι εμφανίζουν τριπλάσιο ποσοστό επί του γεωργικού πληθυσμού σε σχέση με τους αυτοαπασχολούμενους του μη γεωργικού πληθυσμού. Ως αποτέλεσμα, σχεδόν οι μισοί αυτοαπασχολούμενοι χωρίς υπαλλήλους στην Ελλάδα εντάσσονται στον γεωργικό πληθυσμό. Αυτό είναι αναμενόμενο, αφού η μεγάλη μερίδα των γεωργών στην Ελλάδα είναι ιδιοκτήτες της γης στην οποία εργάζονται και επομένως εντάσσονται στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων. Σημαντικά επίσης ευρήματα είναι το μικρό ποσοστό ανέργων που παρατηρείται στον γεωργικό πληθυσμό, καθώς και το ακόμη μικρότερο ποσοστό μαθητών (άνω των 15 ετών φυσικά) και φοιτητών σε σχέση με τους μη γεωργούς. Εντύπωση επίσης προκαλεί και το συγκριτικά πολύ μικρό ποσοστό της οικιακής εργασίας σε σχέση με τους υπόλοιπους μη γεωργούς, που φανερώνει ότι στα γεωργικά νοικοκυριά

Πίνακας 4.3: Γεωργικός πληθυσμός ανά κατάσταση απασχόλησης, 2009

Άτομα > 15 ετών Κατάσταση απασχόλησης	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Μισθωτός πλ. απασχ.	2492361	35,0%	260645	12,9%	2753006	30,1%
Μισθωτός μερ. απασχ.	193073	2,7%	29727	1,5%	222801	2,4%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς υπαλλήλους	529074	7,4%	450366	22,3%	979440	10,7%
Αυτοαπασχολούμενος με υπαλλήλους	259680	3,6%	58109	2,9%	317789	3,5%
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχ.	86204	1,2%	75291	3,7%	161495	1,8%
Άνεργος	424236	6,0%	74679	3,7%	498916	5,5%
Μαθητής - φοιτητής	614418	8,6%	72078	3,6%	686496	7,5%
Συνταξιούχος	1296515	18,2%	775737	38,5%	2072252	22,7%
Οικιακή εργασία	1047007	14,7%	148225	7,4%	1195232	13,1%
Άλλος - ανενεργός	182137	2,6%	70725	3,5%	252863	2,8%
Σύνολο	7124705	100,0%	2015582	100,0%	9140290	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

είναι πιο δύσκολο για κάποιο άτομο του νοικοκυριού να εργάζεται αποκλειστικά εντός του σπιτιού.

Συγκεντρωτικά, μπορεί να ειπωθεί ότι ο γεωργικός πληθυσμός αποτελείται κυρίως από συνταξιούχους (με τις πιθανές εξαιρέσεις που αναφέρθηκαν νωρίτερα) και ότι μεταξύ των εργαζομένων, το μεγαλύτερο μέρος είναι αυτοαπασχολούμενοι, όπως αναμενόταν, αλλά υπάρχει και ένα σημαντικό τμήμα μισθωτών, οι περισσότεροι των οποίων εργάζονται εκτός του αγροτικού τομέα, όπως θα φανεί και στη συνέχεια από τη μελέτη των επαγγελματιών και των τομέων οικονομικής δραστηριότητας.

Η εξέλιξη της κατάστασης απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού ως προς το χρόνο, για τα τρία έτη που καλύπτει η έρευνα, παρουσιάζει επίσης ενδιαφέρον. Οι μεταβολές μεταξύ του 2009 και του 2010 δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλες, αλλά είναι σημαντικές γιατί δείχνουν την κατεύθυνση των εξελίξεων (για το έτος 2010 ο αντίστοιχος Πίνακας Π-1 παρουσιάζεται στο Παράρτημα 1). Συγκρίνοντας τα έτη 2009 και 2011 (Πίνακας 4.4), παρατηρούμε αρχικά ότι υπάρχει ση-

μαντικότερη μείωση του γεωργικού πληθυσμού που εξετάζεται, ενώ αντίθετα υπάρχει σημαντική αύξηση του μη γεωργικού πληθυσμού. Αυτό φανερώνει μια σημαντική μετατόπιση μέρους του εργαζόμενου πληθυσμού από τη γεωργία προς τις υπόλοιπες μη γεωργικές απασχολήσεις, ο οποίος μάλιστα αποκόπτει ολοκληρωτικά τους δεσμούς με τη γεωργία, έτσι ώστε να μην εντάσσεται πλέον στον γεωργικό πληθυσμό, όπως έχει οριστεί στην παρούσα έρευνα.

Για το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού μεταξύ των ετών 2009 και 2011 παρατηρείται μεγάλη μείωση τόσο στην απασχόληση όσο και στο ποσοστό των μισθωτών πλήρους απασχόλησης με σχεδόν ισόποση αύξηση του μεριδίου των ανέργων και σημαντική αύξηση των συνταξιούχων. Οι υπόλοιπες κατηγορίες εργαζομένων παρουσιάζουν μια πιο μικρή ποσοστιαία μείωση ως προς το μερίδιο, όμως η πτώση στην απασχόληση είναι έντονη και σε αυτές.

Οι σημαντικές αυτές μεταβολές επηρέασαν και τον γεωργικό πληθυσμό. Παρατηρείται μεγάλη μείωση τόσο του μεριδίου όσο και του απόλυτου μεγέθους των μισθωτών πλήρους απασχόλησης, ενώ η μείωση των αυτοαπασχολούμε-

Πίνακας 4.4: Γεωργικός πληθυσμός ανά κατάσταση απασχόλησης, 2011

Άτομα > 15 ετών	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Μισθωτός πλ. απασχ.	2043852	27,8%	153768	8,7%	2197619	24,1%
Μισθωτός μερ. απασχ.	220431	3,0%	17950	1,0%	238381	2,6%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς υπαλλήλους	506657	6,9%	349815	19,9%	856472	9,4%
Αυτοαπασχολούμενος με υπαλλήλους	180452	2,5%	36290	2,1%	216742	2,4%
Αυτοαπασχολούμενος μερικώς απασχ.	69029	0,9%	65217	3,7%	134246	1,5%
Άνεργος	1042208	14,2%	161564	9,2%	1203772	13,2%
Μαθητής - φοιτητής	601418	8,2%	60437	3,4%	661855	7,3%
Συνταξιούχος	1545416	21,0%	740001	42,0%	2285417	25,1%
Οικιακή εργασία	1005077	13,7%	120629	6,8%	1125707	12,4%
Άλλος - ανενεργός	136889	1,9%	56510	3,2%	193399	2,1%
Σύνολο	7351429	100,0%	1762181	100,0%	9113610	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

νων είναι, ως ποσοστό επί του συνόλου, σημαντικά μικρότερη. Αυτό αποτελεί ένδειξη της απώλειας από τις γεωργικές οικογένειες των θέσεων εργασίας εκτός του αγροτικού τομέα, ενώ αντίθετα η μείωση των γεωργικών θέσεων εργασίας είναι συγκριτικά μικρότερη. Ωστόσο, σε απόλυτα μεγέθη η παρατηρούμενη μείωση της απασχόλησης των αυτοαπασχολούμενων, που αποτελούν και τον κύριο κορμό των γεωργών, είναι ιδιαίτερα σημαντική και δυσοίωνη για το μέλλον της ελληνικής γεωργίας.

Σημαντική επίσης είναι η αύξηση των ανέργων του γεωργικού πληθυσμού, η οποία συμβαδίζει σε ένταση με τη γενική αύξηση των ανέργων. Επομένως, και ο γεωργικός πληθυσμός επηρεάστηκε εξίσου με τους υπόλοιπους από την αύξηση της ανεργίας, απλώς η έκθεσή του σε αυτό τον κοινωνικό κίνδυνο παραμένει σημαντικά μικρότερη από αυτήν των υπόλοιπων κατοίκων της χώρας.

4.4 Επαγγέλματα του γεωργικού πληθυσμού

Στη συνέχεια θα εξεταστούν τα μέλη των νοικοκυριών, γεωργικών και μη, ως προς το επάγγελμα που ασκούν. Η μεταβλητή αυτή είναι κωδικοποιημένη σύμφωνα με τη διεθνή κωδικοποίηση των επαγγελμάτων ISCO-88(COM) που αναφέρθηκε νωρίτερα (βλ. Παράρτημα 2). Περιλαμβάνει τα μέλη των νοικοκυριών που είναι 16 ετών και άνω (ή, ισοδύναμα, άνω των 15 ετών, όπως αναφέρεται στους σχετικούς πίνακες) και εργάζονται ή είναι άνεργοι ή συνταξιούχοι (στις δύο τελευταίες περιπτώσεις αναφέρεται το επάγγελμα που είχαν πριν χάσουν την εργασία τους ή συνταξιοδοτηθούν). Όπως φαίνεται για το έτος 2009 (Πίνακας 4.5), το 67% του εξεταζόμενου γεωργικού πληθυσμού ασκεί ή ασκούσε το επάγγελμα του ειδικευμένου γεωργού, κτηνοτρόφου ή αλιέα. Ένα επιπλέον μικρό ποσοστό είναι οι ανειδίκευτοι εργάτες στη γεωργία. Συνολικά το 70% περίπου του γεωργικού πληθυσμού που εργάζεται ή έχει εργαστεί στο παρελθόν ασκεί γεωργικό επάγγελμα. Το υπόλοιπο 30% ασκεί διάφορα άλλα επαγγέλματα, με κυριότερα τους ειδικευμένους τεχνίτες και τους εργαζόμενους στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές. Φυσικά το μερίδιο αυτών των επαγγελμάτων στον γεωργικό πληθυσμό είναι πολύ μικρότερο από το μερίδιό τους στο σύνολο του πληθυσμού.

Συνεπώς ένα μεγάλο τμήμα του γεωργικού πληθυσμού (με τον ορισμό που χρησιμοποιήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα) ασχολείται με επαγγέλματα εκτός

Πίνακας 4.5: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, πληθυσμός > 15 ετών, 2009

Επάγγελμα	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Ατομα	Ποσοστό	Ατομα	Ποσοστό	Ατομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	540116	9,5%	59948	3,3%	600064	8,0%
Επαγγελματίες	912958	16,1%	38119	2,1%	951077	12,7%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	485124	8,6%	21371	1,2%	506494	6,8%
Υπάλληλοι γραφείου	787311	13,9%	50836	2,8%	838147	11,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	957967	16,9%	101253	5,5%	1059220	14,1%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	1230484	67,0%	1230484	16,4%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	1016295	18,0%	155872	8,5%	1172166	15,6%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	424017	7,5%	59167	3,2%	483184	6,4%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	45315	2,5%	45315	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	535274	9,5%	75332	4,1%	610606	8,1%
Σύνολο	5659061	100,0%	1837698	100,0%	7496759	100,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδοδεομένων της έρευνας EU-SILC

των γεωργικών, ανεξάρτητα εάν αυτά βρίσκονται στον πρωτογενή ή (κυρίως) σε άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Η διασπορά αυτή φανερώνει την προσπάθεια, μάλλον αναγκαστική, ενός τμήματος του γεωργικού πληθυσμού να

Πίνακας 4.6: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, πληθυσμός > 15 ετών, 2011

Επάγγελμα	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	573553	9,9%	51188	3,2%	624741	8,5%
Επαγγελματίες	875650	15,1%	23372	1,5%	899022	12,2%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	513568	8,9%	17600	1,1%	531168	7,2%
Υπάλληλοι γραφείου	917046	15,9%	53477	3,4%	970523	13,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	967324	16,7%	100251	6,3%	1067575	14,5%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	1034530	65,5%	1034530	14,0%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	947466	16,4%	145246	9,2%	1092712	14,8%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	444757	7,7%	55719	3,5%	500476	6,8%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	36197	2,3%	36197	0,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	545904	9,4%	62087	3,9%	607991	8,3%
Σύνολο	5785267	100,0%	1579666	100,0%	7364934	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

αποκτήσει συμπληρωματικές πηγές εισοδήματος ή ακόμη και να απαγκιστρωθεί σταδιακά από το γεωργικό επάγγελμα (τα ποσοστά φτώχειας που θα εξεταστούν στη συνέχεια δίνουν έναν ισχυρό λόγο γι' αυτό).

Για την εξέταση της χρονικής εξέλιξης της επαγγελματικής διάρθρωσης του αγροτικού πληθυσμού θα συγκριθούν τα έτη 2009 και 2011 (τα δεδομένα για το έτος 2010 παρουσιάζονται στον Πίνακα Π-2 στο Παράρτημα 1).

Γίνεται φανερό από τον Πίνακα 4.6 ότι η σύσταση των επαγγελματιών που ασκεί ο γεωργικός πληθυσμός δεν έχει αλλάξει σημαντικά μεταξύ αυτών των ετών. Παρατηρείται μόνο μια μικρή ποσοστιαία μείωση των γεωργών (ειδικευμένων και μη) και μια μικρή ποσοστιαία αύξηση των άλλων επαγγελματιών που ασκούν οι γεωργικές οικογένειες. Ωστόσο, αυτή η αύξηση είναι μόνο ποσοστιαία και στη συγκεκριμένη περίπτωση πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα απόλυτα μεγέθη. Στην πραγματικότητα παρατηρείται μια πολύ σημαντική μείωση του γεωργικού πληθυσμού που εργάζεται ή εργαζόταν, κατά 15% περίπου και το μεγαλύτερο μέρος αυτής της μείωσης αφορά αυτούς που ασκούν τα γεωργικά επαγγέλματα (μείωση κατά 16%). Η μείωση του αριθμού παρατηρείται και στα υπόλοιπα επαγγέλματα, απλώς είναι αναλογικά μικρότερη και γι' αυτό αυξάνει το μερίδιό τους. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική μεταβολή, που έχει πραγματοποιηθεί μέσα σε δύο μόνο έτη, και η σημασία της γίνεται μεγαλύτερη αν συνυπολογιστεί η αύξηση του υπόλοιπου μη γεωργικού πληθυσμού ακόμη και σε απόλυτα μεγέθη. Αυτά τα δεδομένα επιβεβαιώνουν την τάση εξόδου μέρους του πληθυσμού από τα γεωργικά επαγγέλματα, η οποία οξύνθηκε από τα αρχικά στάδια της κρίσης.

Δεν πρέπει βέβαια να αγνοηθεί ότι οι δύο παραπάνω πίνακες αναφέρονται στο σύνολο του πληθυσμού που εργάζεται ή έχει στο παρελθόν εργαστεί. Περιλαμβάνουν επομένως τους ανέργους και τους συνταξιούχους. Πιο εξειδικευμένα συμπεράσματα για την επαγγελματική διάρθρωση του ενεργού γεωργικού πληθυσμού θα εξαχθούν με τη ξεχωριστή μελέτη των εργαζομένων και των συνταξιούχων που θα πραγματοποιηθεί στη συνέχεια.

Στον Πίνακα 4.7 παρουσιάζεται η εικόνα του πληθυσμού που εργάζεται με οποιαδήποτε σχέση απασχόλησης (μισθωτός ή αυτοαπασχολούμενος) και είναι άνω των 15 ετών.

Η πρώτη παρατήρηση είναι ότι ο (εργαζόμενος) γεωργικός πληθυσμός είναι μειωμένος τώρα κατά ένα εκατομμύριο σε σχέση με τον συνολικό πληθυσμό (άνω των 15 ετών) αριθμώντας 870.000 περίπου, γεγονός που τονίζει αρκετά παραστατικά αυτό που ειπώθηκε και νωρίτερα, ότι το μεγαλύτερο μέρος του γεωργικού πληθυσμού έχει σταματήσει πλέον να εργάζεται, είτε γιατί είναι άνεργο

Πίνακας 4.7: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, εργαζόμενοι, 2009

Εργαζόμενοι (μισθωτοί αυτοαπασχολούμενοι)	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Ατομα	Ποσοστό	Ατομα	Ποσοστό	Ατομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	358761	10,1%	42628	4,9%	401389	9,1%
Επαγγελματίες	722897	20,3%	30878	3,5%	753775	17,0%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	343969	9,7%	14850	1,7%	358819	8,1%
Υπάλληλοι γραφείου	490492	13,8%	33886	3,9%	524378	11,8%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	568208	16,0%	67081	7,7%	635289	14,3%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	503537	57,6%	503537	11,4%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	547318	15,4%	84225	9,6%	631543	14,2%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	253643	7,1%	37304	4,3%	290946	6,6%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	20359	2,3%	20359	0,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	275106	7,7%	39389	4,5%	314496	7,1%
Σύνολο	3560393	100,0%	874138	100,0%	4434531	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

είτε, κυρίως, γιατί έχει συνταξιοδοτηθεί. Στον υπόλοιπο μη γεωργικό πληθυσμό υπάρχει αντίστοιχη μείωση αλλά πολύ μικρότερη σε μέγεθος. Από τους νυν εργαζόμενους (το έτος 2009, πριν την κρίση) το μερίδιο των ειδικευμένων γεωργών είναι τώρα 57% σε σχέση με το 67% επί του συνόλου που εξετάστηκε πριν. Επομένως, ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος του νεότερου γεωργικού πληθυσμού στρέφεται σε άλλα επαγγέλματα, που καλύπτουν περίπου το 40% των μελών των οικογενειών. Οι ειδικευμένοι τεχνίτες και οι εργαζόμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές, που ακολουθούν σε ποσοστά επί του γεωργικού πληθυσμού έχουν τώρα αυξήσει το μερίδιό τους. Ιδιαίτερα χαμηλό εξακολουθεί να παραμένει το μερίδιο των ανειδίκευτων γεωργών, στοιχείο που αναδεικνύει και αυτό τη δομή

Πίνακας 4.8: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, εργαζόμενοι, 2011

Εργαζόμενοι (μισθωτοί και αυτοαπασχολούμενοι)	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός Πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	365507	12,1%	32089	5,2%	397596	10,9%
Επαγγελματίες	627796	20,8%	9750	1,6%	637546	17,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	311713	10,3%	10567	1,7%	322280	8,8%
Υπάλληλοι γραφείου	450196	14,9%	22375	3,6%	472571	13,0%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	468855	15,5%	44199	7,1%	513054	14,1%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	392314	63,0%	392314	10,8%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	373608	12,4%	56335	9,0%	429944	11,8%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	210451	7,0%	20055	3,2%	230506	6,3%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	13986	2,2%	13986	0,4%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	212295	7,0%	21370	3,4%	233665	6,4%
Σύνολο	3020421	100,0%	623040	100,0%	3643461	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

της ελληνικής αγροτικής παραγωγής, που κυριαρχείται από τις ατομικές – οικογενειακές επιχειρήσεις.

Για την εξέταση της μεταβολής της επαγγελματικής διάρθρωσης κατά τα πρώτα έτη της κρίσης, τα παραπάνω δεδομένα θα συγκριθούν με αυτά του Πίνακα 4.8 που αφορούν το έτος 2011 (τα δεδομένα για το έτος 2010 παρατίθενται στο Παράρτημα 1, Πίνακας Π-5). Παρατηρείται σημαντικότερη μείωση του γεωργικού πληθυσμού που εργάζεται κατά περίπου 30%, ενώ η αντίστοιχη μείωση των εργαζομένων στο μη γεωργικό πληθυσμό είναι πολύ μικρότερη, της τάξης του 15%. Πρόκειται για σημαντικότερη μεταβολή μεταξύ δύο ετών, με το μεγαλύτερο της μέρος να συμβαίνει σε ένα μόνο έτος, μεταξύ 2010 και 2011.

Πίνακας 4.9: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, συνταξιούχοι, 2009

Συνταξιούχοι Επάγγελμα	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	129011	10,5%	11918	1,5%	140930	7,1%
Επαγγελματίες	114962	9,4%	3750	0,5%	118712	5,9%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	77698	6,3%	2573	0,3%	80271	4,0%
Υπάλληλοι γραφείου	168828	13,8%	10195	1,3%	179024	9,0%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	149912	12,2%	19451	2,5%	169363	8,5%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	625087	81,2%	625087	31,3%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	294708	24,0%	45090	5,9%	339798	17,0%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	132145	10,8%	17970	2,3%	150114	7,5%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	10333	1,3%	10333	0,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	160183	13,1%	23158	3,0%	183341	9,2%
Σύνολο	1227448	100,0%	769526	100,0%	1996974	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Η οξύτητα αυτής της μείωσης, που βέβαια συνάδει με τη μακροχρόνια τάση μείωσης του εργαζόμενου γεωργικού πληθυσμού, οφείλεται προφανώς στην έλευση της οικονομικής κρίσης. Παρατηρούμε ότι, ενώ το ένα τέταρτο των γεωρ-

γών έχει σταματήσει πλέον να εργάζεται, παρ' όλα αυτά το μερίδιό τους επί του συνολικού γεωργικού πληθυσμού έχει αυξηθεί, γιατί η απασχόληση στα υπόλοιπα επαγγέλματα έχει μειωθεί ακόμη πιο ραγδαία λόγω της κρίσης.

Η εικόνα μπορεί σε αυτό το στάδιο να ολοκληρωθεί με την ξεχωριστή εξέταση των συνταξιούχων, οι οποίοι, όπως ειπώθηκε νωρίτερα, αποτελούν το μεγαλύτερο τμήμα του γεωργικού πληθυσμού που εργάζεται ή εργαζόταν. Στον Πίνακα 4.9 παρουσιάζεται η εικόνα τους κατά το έτος 2009. Προκύπτει ότι η συντριπτική τους πλειονότητα ήταν εργαζόμενοι στη γεωργία και μόνο πολύ μικρά ποσοστά τους είχαν ασκήσει άλλα επαγγέλματα και συνταξιοδοτήθηκαν από αυτά.

Συγκρίνοντας με την εικόνα των εργαζομένων του 2009, γίνεται φανερό ότι με την πάροδο των ετών ο γεωργικός πληθυσμός αποκόπτεται σταδιακά από την καλλιέργεια της γης ως αποκλειστική πηγή εισοδήματος και εξαπλώνεται σε άλλα επαγγέλματα, που δεν έχουν σχέση με τη γη. Παράλληλα ένα σημαντικό του τμήμα εγκαταλείπει τελείως τη γεωργική εργασία και εξέρχεται του γεωργικού πληθυσμού. Ανάμεσα στις αιτίες του φαινομένου συγκαταλέγονται με βεβαιότητα τα μεγάλα ποσοστά φτώχειας που συνοδεύουν τους εργαζόμενους στη γη, όπως θα φανούν στη συνέχεια της μελέτης, αλλά και η γενικότερη τάση εγκατάλειψης της αγροτικής ζωής, ιδιαίτερα συνηθισμένη μεταξύ των νέων, πριν τουλάχιστον την έναρξη της οικονομικής κρίσης.

Η έλευση της κρίσης (2011) δεν επέφερε στους συνταξιούχους τις ραγδαίες μεταβολές που είχε για τους εργαζόμενους του γεωργικού πληθυσμού. Ο αριθμός τους μειώθηκε λιγότερο από 7%, μείωση η οποία ωστόσο δεν παύει να είναι αρκετά σημαντική (Πίνακας 4.10). Αυτή η εξέλιξη αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον από το γεγονός ότι ο αριθμός των συνταξιούχων μεταξύ του υπόλοιπου πληθυσμού, αντί να μειωθεί, αυξήθηκε κατά ένα σημαντικό ποσοστό που αγγίζει το 16% μεταξύ του 2009 και του 2011. Η συρρίκνωση του γεωργικού πληθυσμού είναι τόσο ισχυρή ως τάση που οδηγεί σε μείωση ακόμη και του αριθμού των συνταξιούχων σε αντίθεση με τη γενικότερη τάση του πληθυσμού της χώρας.

4.5 Τομείς οικονομικής δραστηριότητας και γεωργικός πληθυσμός

Η περιγραφή των εργασιακών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού ολοκληρώνεται με την ανάλυσή του ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, που παρουσιάζεται στους Πίνακες 4.11 και 4.12 για τα έτη 2009 και 2011 αντί-

Πίνακας 4.10: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, συνταξιούχοι, 2011

Συνταξιούχοι Επάγγελμα	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	148869	10,2%	16471	2,3%	165340	7,5%
Επαγγελματίες	155715	10,6%	5837	0,8%	161551	7,4%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	112134	7,7%	3267	0,4%	115401	5,3%
Υπάλληλοι γραφείου	249604	17,0%	11315	1,6%	260919	11,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	175219	12,0%	14661	2,0%	189880	8,7%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	565714	77,5%	565714	25,8%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	312589	21,3%	52797	7,2%	365386	16,7%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	141449	9,7%	26919	3,7%	168368	7,7%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	12944	1,8%	12944	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	168603	11,5%	19618	2,7%	188221	8,6%
Σύνολο	1464181	100,0%	729543	100,0%	2193723	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

στοιχα (για το έτος 2010 τα αντίστοιχα δεδομένα βρίσκονται στον Πίνακα Π-7 στο Παράρτημα 1). Τα δεδομένα αυτά αφορούν μόνο τους εργαζομένους σε κάθε τομέα· έχουν εξαιρεθεί δηλαδή οι άνεργοι και οι συνταξιούχοι, και γι' αυτόν το λόγο δεν χρειάζονται περισσότερη εξειδίκευση.

Πίνακας 4.11: Γεωργικός πληθυσμός ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, 2009

Εργαζόμενοι Τομέας οικονομικής δραστηριότητας	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Ατομα	Ποσοστό	Ατομα	Ποσοστό	Ατομα	Ποσοστό
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	9918	0,3%	504657	57,7%	514575	11,6%
Βιομηχανία	436397	12,3%	68462	7,8%	504859	11,4%
Κατασκευές	287956	8,1%	47510	5,4%	335465	7,6%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	752121	21,1%	79959	9,1%	832080	18,8%
Μεταφορά και αποθήκευση	183875	5,2%	13661	1,6%	197536	4,5%
Παροχή καταλύματος και εστίασης	220107	6,2%	46524	5,3%	266632	6,0%
Ενημέρωση και επικοινωνία	110760	3,1%	3062	0,4%	113822	2,6%
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	128500	3,6%	4247	0,5%	132747	3,0%
Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες	283823	8,0%	14457	1,7%	298281	6,7%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	385726	10,8%	31545	3,6%	417271	9,4%
Εκπαίδευση	322400	9,1%	17510	2,0%	339910	7,7%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	245265	6,9%	13835	1,6%	259100	5,8%
Άλλες υπηρεσίες	190752	5,4%	28709	3,3%	219460	5,0%
Σύνολο	3557601	100,0%	874138	100,0%	4431738	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Το έτος 2009 το 57,7% των εργαζομένων του γεωργικού πληθυσμού εργαζόταν στον πρώτο τομέα οικονομικής δραστηριότητας, που περιλαμβάνει τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία. Το γεγονός ότι υπάρχουν μέλη του μη γεωργικού πληθυσμού που εργάζονται σε αυτό τον τομέα δεν θα πρέπει να ξενίζει, αφού υπάρχουν, σε περιορισμένο βαθμό όπως φαίνεται και στον Πίνακα 4.11, και μη γεωργικά επαγγέλματα τα οποία ασκούνται σε επιχειρήσεις που εντάσσονται σε αυτό τον τομέα. Σημαντικό μερίδιο στην εργασία του γεωργικού

Πίνακας 4.12: Γεωργικός πληθυσμός ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, 2011

Εργαζόμενοι Τομέας οικονομικής δραστηριότητας	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	5815	0,2%	384886	61,8%	390701	10,7%
Βιομηχανία	344972	11,4%	30001	4,8%	374973	10,3%
Κατασκευές	219532	7,3%	23236	3,7%	242768	6,7%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	615987	20,4%	65376	10,5%	681364	18,7%
Μεταφορά και αποθήκευση	147859	4,9%	9865	1,6%	157723	4,3%
Παροχή καταλύματος και εστίασης	200815	6,6%	27598	4,4%	228412	6,3%
Ενημέρωση και επικοινωνία	76803	2,5%	2266	0,4%	79069	2,2%
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	145527	4,8%	3713	0,6%	149240	4,1%
Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες	304189	10,1%	11506	1,8%	315695	8,7%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	332766	11,0%	27187	4,4%	359953	9,9%
Εκπαίδευση	274608	9,1%	9654	1,5%	284262	7,8%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	179758	6,0%	10423	1,7%	190181	5,2%
Άλλες υπηρεσίες	171790	5,7%	17330	2,8%	189120	5,2%
Σύνολο	3020421	100,0%	623040	100,0%	3643461	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

πληθυσμού καταλαμβάνει επίσης ο τομέας του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, ο τομέας της βιομηχανίας (σύμφωνα με τις παρατηρήσεις που έγιναν νωρίτερα και με όσα αναφέρονται στο Παράρτημα 3) και τέλος ο τομέας των κατασκευών. Η απεικόνιση αυτή συμβαδίζει με την αντίστοιχη απεικόνιση για τα επαγγέλματα που παρουσιάστηκε νωρίτερα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ιδιαίτερα μικρό ποσοστό των μελών των γεωργικών οικογενειών που εργάζεται στους τομείς της δημόσιας διοίκησης, της εκπαίδευσης και της υγείας, τομείς όπου κυριαρχεί το Δημόσιο. Μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η πρόσβαση του γεωργικού

πληθυσμού στο Δημόσιο είναι περιορισμένη σε σχέση με την πρόσβαση των υπόλοιπων Ελλήνων.

Μεταξύ του 2009 και του 2011 παρατηρείται και πάλι η μεγάλη μεταβολή στον αριθμό των εργαζομένων που αναφέρθηκε και αναλύθηκε νωρίτερα. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι η αύξηση του ποσοστού του γεωργικού πληθυσμού που εργάζεται στον τομέα της γεωργίας και του χονδρικού και λιανικού εμπορίου και η μείωση του μεριδίου των περισσότερων υπόλοιπων τομέων, ειδικά της βιομηχανίας, συμπέρασμα που συνάδει με τα συμπεράσματα που εξάχθηκαν από την ανάλυση που προηγήθηκε.

4.6 Συμπεράσματα

Στην ενότητα αυτή πραγματοποιήθηκε μια αναλυτική περιγραφή κάποιων βασικών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού, έτσι όπως αυτά προκύπτουν από τη δειγματοληπτική έρευνα EU-SILC της Eurostat. Η έρευνα αυτή είναι η πλέον χρησιμοποιούμενη για τον προσδιορισμό του ποσοστού φτώχειας στην Ευρώπη και περιλαμβάνει ένα μεγάλο δείγμα που καλύπτει το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού. Η περιγραφή του γεωργικού πληθυσμού που προκύπτει από αυτήν είναι πανελλαδική και αξιόπιστη.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η γενική εικόνα του γεωργικού πληθυσμού, έτσι όπως παρουσιάστηκε σε αυτή την ενότητα, τόσο ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά όσο και ως προς τα χαρακτηριστικά της απασχόλησής του, φαίνεται ότι δικαιολογεί τον ορισμό που επιλέχθηκε για το διαχωρισμό του γεωργικού από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τα βασικά συμπεράσματα από την παραπάνω μελέτη είναι τα ακόλουθα.

Συνοπτικά, ο γεωργικός πληθυσμός αποτελεί σημαντικό μέρος του γενικού πληθυσμού της Ελλάδας, καλύπτοντας πάνω από 20% κατά το έτος 2009. Μέσα σε δύο έτη το μερίδιο αυτό μειώνεται κατά 15% της αρχικής του τιμής, σχεδόν 3% επί του συνόλου του πληθυσμού. Πρόκειται για σημαντική μείωση, που φανερώνει τη συνεχιζόμενη έξοδο από τον πληθυσμό αυτό. Η μεγάλη αυτή μείωση είναι αποτέλεσμα τόσο της μακροχρόνιας τάσης μείωσης του γεωργικού πληθυσμού όσο και της εμφάνισης της κρίσης, που επιτάχυνε, από ό,τι δείχνουν τα δεδομένα, για τα πρώτα έτη της, αυτή την έξοδο.

Βασικό δημογραφικό χαρακτηριστικό του γεωργικού πληθυσμού είναι η γή-

ρανσή του. Παρουσιάζει κατά το 2009 σχεδόν διπλάσιο ποσοστό ατόμων άνω των 65 ετών σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο τα δύο επόμενα έτη λόγω και της κρίσης, εξέλιξη που φανερώνει την τάση γήρανσης που επικρατεί στον γεωργικό χώρο, η οποία είναι σημαντικά εντονότερη από ό,τι στον υπόλοιπο πληθυσμό της χώρας. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη μείωση του μεγέθους του γεωργικού πληθυσμού είναι απόδειξη ότι οι νέοι άνθρωποι εγκαταλείπουν τις γεωργικές απασχολήσεις και πολλοί από αυτούς χάνουν τελείως τους δεσμούς τους με το γεωργικό επάγγελμα.

Στη σχέση του γεωργικού πληθυσμού με την εργασία δύο μεγέθη ξεχωρίζουν χαρακτηριστικά. Το υπερδιπλάσιο μερίδιο που καταλαμβάνουν οι συνταξιούχοι σε σχέση με τους συνταξιούχους του υπόλοιπου πληθυσμού και το τριπλάσιο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων σε σχέση πάλι με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Σχεδόν το 40% των μελών των γεωργικών οικογενειών είναι συνταξιούχοι, σε συμφωνία με τη γήρανση του γεωργικού πληθυσμού. Η παρατηρούμενη ισχυρή πλειοψηφία των αυτοαπασχολούμενων γεωργών περιγράφει τη διάρθρωση της ελληνικής γεωργίας, που χαρακτηρίζεται από την ατομική – οικογενειακή επιχείρηση και τη μικρή ιδιοκτησία γης. Ταυτόχρονα, εμφανίζεται και ένα σημαντικό μερίδιο μισθωτών πλήρους απασχόλησης, το οποίο δεν αφορά κυρίως γεωργικά επαγγέλματα. Τέλος, σημαντική παρατήρηση είναι ότι το ποσοστό της οικιακής εργασίας είναι πολύ μικρότερο στον γεωργικό πληθυσμό, γεγονός που φανερώνει τη δυσκολία της αποκλειστικής ενασχόλησης με την οικία, λόγω των χαμηλών εισοδημάτων, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

Η μεταβολή μέσα στα τρία εξεταζόμενα έτη επίσης δεν είναι αισιόδοξη. Το πρώτο εύρημα, η μεγάλη μείωση του γεωργικού πληθυσμού όλων των κατηγοριών και η ταυτόχρονη αύξηση του μη γεωργικού, δείχνει τη μετατόπιση προς άλλα επαγγέλματα. Το δεύτερο σημαντικό εύρημα είναι η συρρίκνωση της απασχόλησης του γεωργικού πληθυσμού. Τη μεγαλύτερη αρνητική μεταβολή παρουσίασε η απασχόληση και το μερίδιο των μισθωτών πλήρους απασχόλησης, ενώ η μείωση των αυτοαπασχολούμενων είναι σημαντικά μικρότερη. Αυτό αποτελεί ένδειξη της απώλειας από τις γεωργικές οικογένειες των θέσεων εργασίας εκτός του γεωργικού τομέα, ενώ αντίθετα η μείωση των γεωργικών θέσεων εργασίας είναι μικρή.

Σημαντική επίσης είναι η αύξηση των ανέργων του γεωργικού πληθυσμού, η οποία συμβαδίζει σε ένταση με τη γενική αύξηση των ανέργων. Επομένως, και

ο γεωργικός πληθυσμός επηρεάστηκε εξίσου με τους υπόλοιπους από την αύξηση της ανεργίας λόγω της κρίσης, απλώς η έκθεσή του σε αυτό τον κοινωνικό κίνδυνο παραμένει σημαντικά μικρότερη από αυτήν των υπόλοιπων κατοίκων της χώρας. Φαίνεται όμως ότι η ανεργία αρχίζει πλέον να αποτελεί σημαντικό πρόβλημα και για τα μέλη των γεωργικών νοικοκυριών.

Η παραπάνω εικόνα συμπληρώνεται από αυτήν της επαγγελματικής διάρθρωσης. Σχεδόν το 40% των επαγγελματιών που ασκεί ο ενεργός γεωργικός πληθυσμός δεν είναι γεωργικά επαγγέλματα. Η διασπορά αυτή δείχνει την προσπάθεια, μάλλον αναγκαστική, ενός τμήματος του γεωργικού πληθυσμού να αποκτήσει συμπληρωματικές πηγές εισοδήματος ή ακόμη και να απαγκιστρωθεί σταδιακά από το γεωργικό επάγγελμα. Εάν στους εργαζομένους συμπεριληφθούν και οι συνταξιούχοι και οι άνεργοι (για τους οποίους υπάρχουν στοιχεία για το επάγγελμα που ασκούσαν πριν) το ποσοστό αυτό μειώνεται στο 30%. Αυτό δείχνει ότι τα νεότερα μέλη του γεωργικού πληθυσμού εργάζονται πολύ περισσότερο εκτός γεωργίας από ό,τι τα παλαιότερα. Επιβεβαιώνεται η τάση διαφοροποίησης των πηγών εισοδήματος για τους νέους, που αποτελεί και το πρώτο βήμα για την έξοδο από τον γεωργικό πληθυσμό, η οποία παρατηρείται επίσης, όπως σημειώθηκε προηγουμένως.

Η μεταβολή αυτής της κατάστασης στα εξεταζόμενα έτη είναι επίσης ραγδαία. Παρατηρείται σημαντικότερη μείωση, κατά περίπου 30%, του γεωργικού πληθυσμού που εργάζεται, ενώ η αντίστοιχη μείωση των εργαζομένων στο μη γεωργικό πληθυσμό είναι πολύ μικρότερη, της τάξης του 15%. Ταυτόχρονα παρατηρείται αύξηση του μεριδίου των γεωργών σε σχέση με τα υπόλοιπα επαγγέλματα που ασκεί ο γεωργικός πληθυσμός, γιατί, ενώ οι θέσεις εργασίας στα γεωργικά επαγγέλματα περιορίστηκαν και αυτές, ωστόσο μειώθηκαν συγκριτικά λιγότερο από τα υπόλοιπα επαγγέλματα. Με άλλη διατύπωση, τα μέλη των γεωργικών πληθυσμών έχασαν σε μεγαλύτερο βαθμό τις άλλες δουλειές τους από ό,τι τις γεωργικές, επομένως η καλλιέργεια της γης τους αποτελεί το στήριγμά τους.

Τέλος, η τομεακή ανάλυση αποδεικνύει το προηγούμενο εύρημα, ότι μεγάλο μέρος του γεωργικού πληθυσμού (κατά προσέγγιση 40% των εργαζομένων του) εργάζεται σε άλλα επαγγέλματα εκτός του τομέα της γεωργίας, στην προσπάθειά του να διευρύνει τις πηγές εισοδήματός του. Η κρίση μειώνει ελαφρώς αυτό το ποσοστό επιβεβαιώνοντας τη μικρή τάση επιστροφής στα γεωργικά επαγγέλματα.

5. Μελέτη του κινδύνου φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό της Ελλάδας πριν και κατά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης

5.1 Γενικά χαρακτηριστικά της φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό

Οι ενδείξεις που φάνηκαν από τη μέχρι τώρα ανάλυση, ότι ο γεωργικός πληθυσμός στην Ελλάδα υποφέρει περισσότερο από τη φτώχεια και την άνιση διανομή του εισοδήματος από ό,τι οι υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες, επιβεβαιώνονται από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.1

Από τον Πίνακα 5.1 προκύπτει ότι το ποσοστό φτώχειας για το έτος 2009 είναι διπλάσιο στον γεωργικό πληθυσμό σε σχέση με τον υπόλοιπο και αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι γεωργοί και οι οικογένειές τους να συνεισφέρουν στη φτώχεια λίγο περισσότερο από το ένα τρίτο του συνολικού της μεγέθους. Ένα επιπλέον

Πίνακας 5.1: Ποσοστό και συνεισφορά φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό, 2009, 2010, 2011

	2009 (εισοδ. 2008)		2010 (εισοδ. 2009)		2011 (εισοδ. 2010)	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Μη γεωργικός πληθυσμός	16,3	65,7%	17,0	67,8%	18,8	72,2%
Γεωργικός πληθυσμός	32,7	34,3%	33,0	32,2%	33,3	27,8%
Σύνολο	19,7	100,0%	20,1	100,0%	21,4	100,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας 5.2: Φτώχεια πριν και μετά τις μεταβιβάσεις στον γεωργικό πληθυσμό, 2009, 2010, 2011

	2009 (εισοδ. 2008)			2010 (εισοδ. 2009)			2011 (εισοδ. 2010)		
	Ποσοστό φτώχειας (%)								
	Μη γεωργικός	Γεωργικός	Σύνολο	Μη γεωργικός	Γεωργικός	Σύνολο	Μη γεωργικός	Γεωργικός	Σύνολο
Φτώχεια μετά τις μεταβιβάσεις	16,3	32,7	19,7	17,0	33,0	20,1	18,8	33,3	21,4
Φτώχεια πριν τις συντάξεις και τις μεταβιβάσεις	36,1	64,4	42,0	37,4	65,1	42,8	40,4	66,0	44,9
Φτώχεια πριν τις λοιπές μεταβιβάσεις	33,9	60,6	39,5	34,4	61,9	39,8	37,9	61,8	42,1
Φτώχεια πριν τις συντάξεις	18,9	37,2	22,7	20,2	38,7	23,8	21,7	39,0	24,8

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι, ενώ η φτώχεια αυξάνεται και στον γεωργικό πληθυσμό τα πρώτα χρόνια της κρίσης, η αύξησή της είναι σχετικά μικρότερη από ό,τι στον μη γεωργικό πληθυσμό και στο σύνολο της χώρας. Αυτό δείχνει ότι ο πληθυσμός αυτός επηρεάστηκε λιγότερο από την κρίση κατά τα δύο πρώτα τουλάχιστον έτη της.

Στον Πίνακα 5.2 παρουσιάζονται τα ποσοστά φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Η πρώτη παρατήρηση είναι ότι το ποσοστό φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό πριν τις μεταβιβάσεις φτάνει στο «εντυπωσιακό» 64,4% για το 2009 και αυξάνεται μέχρι το 66% το 2011. Αυτό φανερώνει τη μεγάλη ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος, θύμα της οποίας είναι με μεγαλύτερη ένταση ο γεωργικός πληθυσμός.

Η δυσαναλογία της επίδρασης των συντάξεων σε σχέση με τις λοιπές μεταβιβάσεις, που είναι, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, γενικό χαρακτηριστικό του συστήματος κοινωνικής πολιτικής της χώρας μας γίνεται φανερή και κατά την εξέταση του γεωργικού πληθυσμού. Η επίδραση των λοιπών μεταβιβάσεων για

τη μείωση της φτώχειας είναι πολύ μικρή και στις γεωργικές οικογένειες. Ωστόσο, παρατηρούμε μειωμένη αποτελεσματικότητα, σε σχέση με το μη γεωργικό πληθυσμό και σε σχέση με τον συνολικό πληθυσμό, ακόμη και των συντάξεων στη μείωση της φτώχειας. Γι' αυτό, ενώ το ποσοστό φτώχειας μειώνεται περισσότερο από 50% για τους μη γεωργούς μετά την καταβολή των συντάξεων και των λοιπών μεταβιβάσεων, μειώνεται σε μικρότερο ποσοστό για τους γεωργούς και τις οικογένειές τους και τα τρία εξεταζόμενα έτη. Προκύπτει επομένως το συμπέρασμα ότι η επίδραση των μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας είναι ακόμη πιο αδύναμη στον γεωργικό πληθυσμό της χώρας, δηλαδή στον πληθυσμό που την έχει περισσότερο ανάγκη.

5.2 Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης

Στη συνέχεια θα εξεταστούν οι διαστάσεις της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού ως προς διάφορα χαρακτηριστικά του και συγκριτικά για τα έτη που καλύπτει η μελέτη. Στον Πίνακα 5.3 παρουσιάζονται τα δεδομένα για την εισοδηματική ανισότητα και τη φτώχεια σε σχέση με την κατάσταση απασχόλησης του κάθε μέλους του νοικοκυριού για το έτος 2009 (για τα άτομα άνω των 15 ετών).

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να γίνει η υπενθύμιση ότι στον γεωργικό πληθυσμό συγκαταλέγονται τα μέλη των οικογενειών εκείνων που τουλάχιστον ένα μέλος τους είναι κατά κύριο επάγγελμα γεωργός, κτηνοτρόφος ή αλιέας. Αυτό σημαίνει ότι, όπως σχολιάστηκε και νωρίτερα, ένα σημαντικό μέρος των μελών των γεωργικών οικογενειών εργάζεται εκτός του πρωτογενούς τομέα, όπως φάνηκε αναλυτικά στην Ενότητα 4. Επομένως, η αναφορά στους παρακάτω πίνακες σε διάφορες καταστάσεις απασχόλησης (π.χ. μισθωτοί, αυτοαπασχολούμενοι κ.λπ.) δεν περιλαμβάνει μόνο αυτούς που ασκούν γεωργικό επάγγελμα, αλλά όλα τα μέλη των οικογενειών και όλα τα επαγγέλματα που ασκούν. Ο διαχωρισμός που θα επιτρέψει την εξαγωγή πιο συγκεκριμένων συμπερασμάτων σε αυτούς που ασκούν αγροτικό επάγγελμα ή όχι θα γίνει στη συνέχεια, όταν θα εξεταστεί η μεταβλητή «επάγγελμα» σε συνδυασμό με τη μεταβλητή «κατάσταση απασχόλησης».

Σύμφωνα με τα ποσοστά φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό, όπως αυτά φαίνονται στον Πίνακα 5.3, αυτοί που είναι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης παρουσιάζουν ποσοστό φτώχειας 15%, το πιο χαμηλό σε σχέση με τις υπόλοι-

Πίνακας 5.3: Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης, γεωργικός πληθυσμός > 15 ετών, 2009

Άτομα > 15 ετών	2009 (εισοδήματα 2008)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Κατάσταση απασχόλησης	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	7	177.311	15,8%	15	40.190	6,4%	8	217.501	12,5%
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	21	39.720	3,5%	37	10.928	1,7%	23	50.647	2,9%
Αυτοαπασχολούμ. πλήρους απασχ. χωρίς υπαλλήλους	23	123.659	11,0%	31	141.813	22,6%	27	265.472	15,2%
Αυτοαπασχολούμ. πλήρους απασχ. με υπαλλήλους	12	30.729	2,7%	28	16.322	2,6%	15	47.051	2,7%
Αυτοαπασχολούμ. μερικής απασχ.	27	23.450	2,1%	41	30.850	4,9%	34	54.301	3,1%
Άνεργος	32	136.167	12,2%	34	25.406	4,1%	32	161.574	9,3%
Μαθητής – φοιτητής	20	120.622	10,8%	48	34.420	5,5%	23	155.042	8,9%
Συνταξιούχος	11	147.414	13,2%	31	237.440	37,9%	19	384.854	22,0%
Οικιακή εργασία	26	269.266	24,1%	41	60.969	9,7%	28	330.234	18,9%
Άλλος – ανενεργός	28	50.991	4,6%	40	28.564	4,6%	31	79.555	4,6%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

πες κατηγορίες. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, το μέρος αυτών που εργάζεται σε γεωργικές εργασίες παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας. Αυτό σημαίνει ότι τα μέλη των γεωργικών οικογενειών που ασκούν διαφορετικά επαγγέλματα από τα γεωργικά έχουν καταφέρει να βελτιώσουν το επίπεδο εισοδήματος και διαβίωσής τους. Η απασχόληση επομένως με επαγγέλματα εκτός των γεωργικών είναι μια πηγή οικονομικής ανακούφισης του γεωργικού πληθυσμού.

Η δεύτερη μαζική κατηγορία του εξεταζόμενου πληθυσμού είναι αυτή των αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό, που, όπως είδαμε, περιλαμβάνει τον

βασικό τύπο του Έλληνα αγρότη, που είναι ιδιοκτήτης και εργαζόμενος στην αγροτική του γη, η οποία καλλιεργείται κυρίως με τη μορφή οικογενειακής επιχείρησης. Το ποσοστό φτώχειας σε αυτή την κατηγορία είναι από τα χαμηλότερα μεταξύ του γεωργικού πληθυσμού (αν εξαιρέσουμε το λίγο μικρότερο ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων με υπαλλήλους, που είναι αναμενόμενο), ωστόσο εξακολουθεί να είναι σημαντικά υψηλότερο από το αντίστοιχο για τον μη γεωργικό πληθυσμό. Αυτή η κατηγορία παρουσιάζει τη δεύτερη μεγαλύτερη συνεισφορά στη φτώχεια με 22,6%.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η κατηγορία των συνταξιούχων. Ενώ παρουσιάζουν σχετικά μικρό ποσοστό φτώχειας εντός του γεωργικού πληθυσμού, εμφανίζουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας από τους υπόλοιπους συνταξιούχους. Καθώς αποτελούν το μεγαλύτερο τμήμα του γεωργικού πληθυσμού, παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συνεισφορά στη φτώχεια (περίπου 38%).

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το ποσοστό φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό είναι γενικά διπλάσιο από το αντίστοιχο του μη γεωργικού. Παρατηρώντας τα ποσοστά φτώχειας των επιμέρους κατηγοριών, είναι φανερό ότι αυτή η αναλογία δεν είναι πάντα σταθερή. Για τους μισθωτούς πλήρους απασχόλησης αυτό ισχύει, με όσους δουλεύουν στη γεωργία να παρουσιάζουν σχεδόν διπλάσιο ποσοστό από τους υπολοίπους. Ωστόσο, οι αυτοαπασχολούμενοι γεωργοί πλήρους απασχόλησης χωρίς υπαλλήλους παρουσιάζουν μόνο 40% περίπου μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας από τους συναδέλφους τους μη γεωργούς. Αυτό φανερώνει αφενός τη χειρότερη θέση τους σε σχέση με τους αυτοαπασχολούμενους των άλλων τομέων, όμως ταυτόχρονα και την καλύτερη θέση τους σε σχέση με τις άλλες κατηγορίες του γεωργικού πληθυσμού.

Είναι επίσης ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι άνεργοι των δύο κατηγοριών παρουσιάζουν σχεδόν ίδιο ποσοστό φτώχειας, που σημαίνει ότι η θέση των ανέργων στον αγροτικό τομέα είναι σχετικά καλύτερη από ό,τι των υπόλοιπων κατηγοριών του τομέα αυτού. Για τους ανέργους θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η συνεισφορά τους στη φτώχεια είναι σχετικά μικρή για τους μη γεωργούς το 2009 και ακόμη πιο μικρή (περίπου 4%) για τους γεωργούς, γεγονός που φανερώνει ότι δεν είναι η ανεργία το σημαντικότερο αίτιο για την ύπαρξη φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό, τουλάχιστον κατά τα έτη πριν από την έντονη οικονομική κρίση.

Για τη μελέτη της χρονικής εξέλιξης θα πραγματοποιηθεί η σύγκριση του

Πίνακας 5.4: Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης, γεωργικός πληθυσμός > 15 ετών, 2011

Κατάσταση απασχόλησης	2011 (εισοδήματα 2010)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	6	118.455	8,9%	13	19.423	3,4%	6	137.878	7,2%
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	19	41.898	3,1%	31	5.568	1,0%	20	47.466	2,5%
Αυτοαπασχολούμ. πλήρους απασχ. χωρίς υπαλλήλους	17	84.152	6,3%	33	115.732	20,2%	23	199.883	10,5%
Αυτοαπασχολούμ. πλήρους απασχ. με υπαλλήλους	10	18.874	1,4%	26	9.581	1,7%	13	28.455	1,5%
Αυτοαπασχολούμ. μερικής απασχ.	31	21.468	1,6%	29	18.632	3,3%	30	40.100	2,1%
Άνεργος	34	357.456	26,7%	48	76.820	13,4%	36	434.276	22,7%
Μαθητής - φοιτητής	24	146.242	10,9%	34	20.809	3,6%	25	167.050	8,7%
Συνταξιούχος	14	220.526	16,5%	30	220.721	38,5%	19	441.247	23,1%
Οικιακή εργασία	29	295.313	22,1%	53	63.780	11,1%	32	359.094	18,8%
Άλλος - ανενεργός	24	33.276	2,5%	39	21.760	3,8%	28	55.036	2,9%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

έτους 2009 με το έτος 2011 (τα δεδομένα για το έτος 2010 παρουσιάζονται στο Παράρτημα 1). Παρατηρείται μείωση του ποσοστού φτώχειας για τους μισθωτούς του γεωργικού πληθυσμού, σταθερότητα για τους συνταξιούχους και μικρή αύξηση για τους αυτοαπασχολούμενους, ενώ πολύ μεγαλύτερη είναι η αύξηση για τους άνεργους και τους οικιακά εργαζομένους. Για τον υπόλοιπο, εκτός γεωργών, πληθυσμό παρατηρείται επίσης μείωση του ποσοστού φτώχειας για τους μισθωτούς, αλλά αυτή επεκτείνεται και στους αυτοαπασχολούμενους, σε αντίθεση με τους γεωργούς. Επομένως, η φτώχεια λόγω κρίσης επηρέασε περισσότερο τους αυτοαπασχολούμενους και λιγότερο τα άλλα επαγγέλματα που ασκεί ο γεωργικός πληθυσμός.

Πίνακας 5.5: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός > 15 ετών, 2009

Άτομα > 15 ετών που εργάζονται ή εργάζονταν	2009 (εισοδήματα 2008)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	14	9,6%	9	1,0%	13	6,0%
Επαγγελματίες	4	4,9%	12	0,8%	4	3,2%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	6	4,1%	8	0,3%	7	2,5%
Υπάλληλοι γραφείου	6	6,0%	4	0,4%	6	3,7%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	17	21,3%	15	2,8%	17	13,7%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	80,1%	35	33,1%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	23	30,5%	23	6,6%	23	20,6%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	15	8,3%	15	1,7%	15	5,6%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	46	3,9%	46	1,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	22	15,2%	17	2,4%	21	9,9%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

5.3 Επαγγελματική διάσταση της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού

Η εικόνα γίνεται πιο πλήρης με την εξέταση τα φτώχειας ανά επάγγελμα στον γεωργικό σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Στον Πίνακα 5.5 παρουσιάζεται το ποσοστό και η συνεισφορά στη φτώχεια για το σύνολο του πληθυσμού άνω των 15 ετών που ασκούν ή ασκούσαν επάγγελμα πριν απολυθούν ή συντα-

Πίνακας 5.6: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός > 15 ετών, 2011

Ατομα > 15 ετών που εργάζονται ή εργάζονταν	2011 (εισοδήματα 2010)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	12	7,8%	18	1,9%	13	5,7%
Επαγγελματίες	3	3,2%	15	0,7%	4	2,4%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	8	4,6%	5	0,2%	8	3,0%
Υπάλληλοι γραφείου	9	9,1%	16	1,8%	9	6,5%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	20	20,7%	26	5,3%	20	15,4%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	74,6%	35	26,0%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	28	29,3%	24	7,2%	28	21,6%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	18	9,0%	16	1,8%	18	6,5%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	43	3,2%	43	1,1%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	27	16,4%	26	3,2%	27	11,8%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

ξιοδοτηθούν για το έτος 2009 (εισοδήματα 2008). Παρατηρούμε ότι τα ποσοστά φτώχειας για τα ίδια επαγγέλματα είναι παραπλήσια τόσο για τους γεωργούς και τις οικογένειές τους όσο και για τους λοιπούς κατοίκους της χώρας. Αξιοσημείωτες μεταβολές παρατηρούνται μεταξύ των επαγγελματιών, στους οποίους το ποσοστό φτώχειας είναι πολύ μεγαλύτερο στον γεωργικό πληθυσμό, και των ανώτερων διευθυντικών στελεχών, στους οποίους παραδόξως για το 2009 ο γεωργικός πληθυσμός παρουσιάζει μικρότερο ποσοστό φτώχειας. Φυσικά, τα

Πίνακας 5.7: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, εργαζόμενοι, 2009

Επάγγελμα	2009 (εισοδήματα 2008)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	13	12,3%	12	2,1%	13	8,4%
Επαγγελματίες	3	6,1%	11	1,5%	4	4,4%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	4	3,4%	2	0,2%	4	2,1%
Υπάλληλοι γραφείου	4	5,5%	1	0,1%	4	3,4%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	15	22,0%	13	3,7%	15	15,1%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	36	75,4%	36	28,5%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	21	29,8%	24	8,5%	22	21,7%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	13	8,3%	12	1,9%	13	5,9%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	46	3,9%	46	1,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	18	12,7%	17	2,7%	18	8,9%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδομημένων της έρευνας EU-SILC

επαγγέλματα των ειδικευμένων και των ανειδίκευτων γεωργών εντάσσονται αποκλειστικά στον γεωργικό πληθυσμό και παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας από τα υπόλοιπα. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι τα υπόλοιπα επαγγέλματα εκτός από τα γεωργικά δεν επηρεάζονται αρνητικά ως προς το εισόδημα που αποφέρουν όταν ασκούνται από μέλη γεωργικών οικογενειών. Ωστόσο, η ανάλυση αυτή θα ολοκληρωθεί στη συνέχεια, όταν θα εξεταστούν ξεχωριστά οι εργαζόμενοι από τις υπόλοιπες κατηγορίες του πληθυσμού.

Στο σημείο αυτό θα εξεταστεί η χρονική εξέλιξη των ανωτέρω μεγεθών μέχρι το τελευταίο ερευνώμενο έτος (τα αντίστοιχα δεδομένα για το έτος 2010 παρατίθενται στον Πίνακα Π-4 στο Παράρτημα 1). Όπως φαίνεται από τη σύγκριση των Πινάκων 5.5 και 5.6, παρατηρείται επιδείνωση της κατάστασης φτώχειας στο σύνολο του εξεταζόμενου πληθυσμού, η οποία έχει πλήξει περισσότερο τους υπαλλήλους γραφείου, τους πωλητές και τους τεχνίτες όσο και τους χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Επίσης, η αύξηση αυτή της φτώχειας έχει επηρεάσει περισσότερο τους εργαζομένους που προέρχονται από τον γεωργικό πληθυσμό σε σχέση με τους υπόλοιπους συναδέλφους τους. Ταυτόχρονα το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων στη γεωργία δεν έχει μεταβληθεί προς το χειρότερο (των ανειδίκευτων εργατών μάλιστα έχει μειωθεί, αλλά αποτελούν πολύ μικρό τμήμα των γεωργών). Συμπερασματικά, για το σύνολο του εξεταζόμενου πληθυσμού, το πρώτο έτος της κρίσης έχει επιδεινώσει τη θέση όλων των άλλων επαγγελμάτων που ασκεί ο γεωργικός πληθυσμός (και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στους λοιπούς) εκτός των γεωργικών επαγγελμάτων.

Στη συνέχεια θα εξεταστούν οι ίδιες παράμετροι αλλά μόνο για τους εργαζομένους (μισθωτούς και αυτοαπασχολούμενους), για τα δύο έτη που εξετάστηκαν νωρίτερα. Οι πίνακες που διαχωρίζουν περαιτέρω εξετάζοντας ξεχωριστά τους μισθωτούς από τους αυτοαπασχολούμενους και τους συνταξιούχους παρατίθενται στο Παράρτημα 1. Στο ίδιο παράρτημα παρατίθενται και οι αντίστοιχοι πίνακες για το ενδιάμεσο έτος της έρευνας, το 2010.

Η κατάσταση δεν αλλάζει ριζικά όταν εξετάζονται μόνο οι εργαζόμενοι (Πίνακας 5.7 για το έτος 2009). Το ποσοστό φτώχειας των ειδικευμένων και των ανειδίκευτων γεωργών παραμένει πολύ υψηλό και στα ίδια με πριν επίπεδα, ενώ τα ποσοστά φτώχειας για τα υπόλοιπα επαγγέλματα δεν παρουσιάζουν αξιοσημείωτες μεταβολές. Όσον αφορά τη χρονική εξέλιξη (σύγκριση με Πίνακα 5.8), παρατηρείται μια μείωση του ποσοστού φτώχειας των ειδικευμένων γεωργών κατά την έναρξη της κρίσης (φαινόμενο που συναντήθηκε και νωρίτερα), το οποίο πάντως εξακολουθεί να παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα συγκρινόμενο με κάθε άλλο επάγγελμα που ασκεί τόσο ο γεωργικός όσο και ο μη γεωργικός πληθυσμός.

Πίνακας 5.8: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, εργαζόμενοι, 2011

Επάγγελμα	2011 (εισοδήματα 2010)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	8	10,6%	24	4,6%	10	8,4%
Επαγγελματίες	3	5,5%	0	,0%	2	3,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	4	4,5%	2	,1%	4	2,8%
Υπάλληλοι γραφείου	6	10,3%	15	2,0%	7	7,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	14	22,2%	10	2,6%	13	14,9%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	34	77,9%	34	29,0%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	20	26,8%	19	6,4%	20	19,2%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	9	6,3%	4	0,5%	8	4,1%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	50	4,1%	50	1,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	19	13,8%	13	1,6%	18	9,3%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

5.4 Φτώχεια ανά ευρύτερη γεωγραφική περιοχή

Οι βάσεις δεδομένων της έρευνας EU-SILC της Eurostat, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη έρευνα, επιτρέπουν τη γεωγραφική ανάλυση μόνο σε ευρύτερες γεωγραφικές περιφέρειες και επομένως δυσκολεύουν την εξαγωγή συμπερασμάτων στη γεωγραφική διάσταση. Ωστόσο, και πάλι προκύπτουν αρκετά ενδιαφέροντα συμπεράσματα, με βάση τα δεδομένα των πινάκων που ακολουθούν. Για το πρώτο έτος της έρευνας, το 2009 (Πίνακας 5.9), παρατηρείται

Πίνακας 5.9: Φτώχεια ανά γεωγραφική περιοχή, γεωργικός πληθυσμός, 2009

Περιοχή	2009 (εισοδήματα 2008)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
Μακεδονία Θράκη Θεσσαλία	20	28,0%	33,8%	35	46,0%	49,7%	24	31,7%	39,3%
Ήπειρος Στερεά Πελ/νησος	22	15,3%	20,6%	34	36,0%	36,9%	26	19,5%	26,2%
Αττική	12	46,9%	35,3%	25	6,8%	5,3%	13	38,6%	25,0%
Νησιά Αιγαίου	17	9,9%	10,2%	24	11,2%	8,1%	18	10,1%	9,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

ότι ο γεωργικός πληθυσμός της Αττικής και των νησιών παρουσιάζει σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας σε σχέση με τον αντίστοιχο πληθυσμό των μεγάλων περιφερειών της υπόλοιπης Ελλάδας. Τόσο η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, της Θράκης και της Θεσσαλίας (όπου συγκεντρώνεται σχεδόν ο μισός γεωργικός πληθυσμός) όσο και η Ήπειρος, η Στερεά και η Πελοπόννησος εμφανίζουν παρόμοια μεταξύ τους, και σημαντικά υψηλότερα από την Αττική και τα νησιά, ποσοστά φτώχειας.

Η κατάσταση αυτή δεν αλλάζει σημαντικά τα επόμενα δύο έτη, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.10, με μόνη σημαντική διαφορά τη μεγάλη αύξηση του ποσοστού φτώχειας των γεωργών στην Αττική, που σε μεγάλο βαθμό είναι αντανάκλαση της σημαντικής αύξησης του συνολικού ποσοστού φτώχειας η οποία παρατηρήθηκε στην Αττική την περίοδο αυτή.

5.5 Η σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού

Η συσχέτιση του επιπέδου εκπαίδευσης με τη φτώχεια είναι αυτή που παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.11 για το πρώτο έτος της έρευνας, πριν από την εμ-

Πίνακας 5.10: Φτώχεια ανά γεωγραφική περιοχή, γεωργικός πληθυσμός, 2011

Περιοχή	2011 (εισοδήματα 2010)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
Μακεδονία Θράκη Θεσσαλία	22	28,8%	33,2%	34	43,3%	44,3%	25	31,4%	36,3%
Ήπειρος Στερεά Πελ/νησος	20	15,7%	16,7%	36	36,8%	39,5%	25	19,4%	23,0%
Αττική	18	46,9%	44,6%	31	7,3%	6,9%	18	39,8%	34,1%
Νησιά Αιγαίου	12	8,7%	5,4%	25	12,6%	9,3%	15	9,4%	6,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας 5.11: Φτώχεια ανά επίπεδο εκπαίδευσης, γεωργικός πληθυσμός, 2009

Εκπαίδευση	2009 (εισοδήματα 2008)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
Χωρίς εκπαίδευση	33	1,1%	2,2%	41	5,8%	7,6%	38	2,1%	4,2%
Πριν την πρωτοβάθμια	21	3,1%	4,2%	33	12,3%	12,9%	27	5,1%	7,3%
Πρωτοβάθμια	23	19,8%	29,6%	33	44,3%	47,1%	27	25,2%	35,9%
Κατώτερη δευτεροβάθμια	22	10,8%	15,3%	42	12,9%	17,2%	27	11,2%	16,0%
Δευτεροβάθμια	16	35,0%	36,4%	21	17,8%	12,0%	17	31,2%	27,6%
Μετα-δευτεροβάθμια	14	5,5%	4,8%	12	1,7%	0,7%	14	4,7%	3,3%
Τριτοβάθμια	5	24,8%	7,5%	15	5,1%	2,5%	5	20,4%	5,7%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας 5.12: Φτώχεια ανά επίπεδο εκπαίδευσης, γεωργικός πληθυσμός, 2010

Εκπαίδευση	2010 (εισοδήματα 2009)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
Χωρίς εκπαίδευση	39	1,1%	2,5%	43	6,2%	8,3%	41	2,2%	4,5%
Πριν την πρωτοβάθμια	22	2,8%	3,7%	40	11,1%	13,7%	31	4,6%	7,1%
Πρωτοβάθμια	23	17,9%	25,4%	33	45,9%	47,6%	27	23,8%	33,0%
Κάτω Δευτεροβάθμια	23	10,9%	14,9%	34	12,0%	12,9%	25	11,1%	14,2%
Δευτεροβάθμια	18	36,1%	40,4%	25	17,1%	13,1%	19	32,1%	31,0%
Μετα-δευτεροβάθμια	14	5,8%	4,9%	28	2,1%	1,8%	15	5,1%	3,9%
Τριτοβάθμια	5	25,4%	8,1%	15	5,6%	2,6%	6	21,2%	6,2%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

φάνιση της κρίσης. Σε γενικές γραμμές προκύπτει ένα αναμενόμενο αποτέλεσμα, όπου η λιγότερη εκπαίδευση συνδυάζεται με μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας, χωρίς βέβαια να προκύπτει κάποιο συμπέρασμα για την πιθανή αιτιακή σχέση μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών. Η διαφορά στη φτώχεια μεταξύ αυτών που δεν έχουν λάβει καμία εκπαίδευση και αυτών που έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας είναι αρκετά σημαντική, με την αναγκαία παρατήρηση ότι το μερίδιο του γεωργικού πληθυσμού που κατέχει πτυχίο είναι αρκετά μικρό, μόλις 5%, και αυτό καθιστά το αντίστοιχο μέγεθος του ποσοστού φτώχειας αρκετά ευμετάβλητο στη μεταβολή του δείγματος.

Γι' αυτόν το λόγο είναι χρήσιμο να εξεταστεί η παραπάνω διαφορά και στα επόμενα έτη της έρευνας (Πίνακες 5.12 και 5.13). Παρατηρούμε ότι, αν και υπάρχει σημαντική διακύμανση, η διαφορά των δύο κατηγοριών παραμένει σημαντική, με τους ανθρώπους που δεν τελείωσαν το Δημοτικό να έχουν σχεδόν διπλάσιο ποσοστό φτώχειας από τους πτυχιούχους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Το μεγαλύτερο βέβαια τμήμα του γεωργικού πληθυσμού είναι αυτό που έχει

Πίνακας 5.13: Φτώχεια ανά επίπεδο εκπαίδευσης, γεωργικός πληθυσμός, 2011

Εκπαίδευση	2011 (εισοδήματα 2010)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά
Χωρίς εκπαίδευση	39	0,8%	1,6%	39	5,6%	6,7%	39	1,7%	3,2%
Πριν την πρωτοβάθμια	31	2,5%	4,3%	37	12,7%	14,5%	34	4,5%	7,3%
Πρωτοβάθμια	26	17,2%	24,4%	35	42,8%	45,8%	29	22,2%	30,8%
Κατώτερη δευτεροβάθμια	26	11,1%	15,8%	37	11,5%	13,1%	28	11,2%	15,0%
Δευτεροβάθμια	20	35,9%	39,6%	24	20,1%	15,1%	21	32,8%	32,2%
Μετα-δευτεροβάθμια	14	6,3%	4,9%	25	2,5%	1,9%	15	5,5%	4,0%
Τριτοβάθμια	7	26,3%	9,4%	19	4,8%	2,9%	7	22,1%	7,4%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

τελειώσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Το ποσοστό φτώχειας αυτού του τμήματος είναι σημαντικά μικρότερο από αυτό των ατόμων χωρίς καθόλου εκπαίδευση, αλλά και σημαντικά μεγαλύτερο από των πτυχιούχων. Για τους λόγους αυτούς το μισό περίπου των φτωχών του γεωργικού πληθυσμού είναι απόφοιτοι Δημοτικού.

Συγκρίνοντας με τον μη γεωργικό πληθυσμό, είναι φανερό ότι τα ποσοστά φτώχειας είναι γενικά υψηλότερα, ακολουθώντας τη γενικότερη εικόνα. Ωστόσο, η διαφορά στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ γεωργικού πληθυσμού και μη είναι πολύ μεγαλύτερη για τους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από ό,τι για τους αποφοίτους Δημοτικού. Αυτό είναι μία καθαρή ένδειξη ότι το πτυχίο δεν αποδίδει στον ίδιο βαθμό στον γεωργικό πληθυσμό, όσον αφορά την πιθανότητα αποφυγής της φτώχειας, όσο αποδίδει στους μη γεωργούς. Αυτό συμβαίνει παρ' ό,τι το μερίδιο των γεωργών με πτυχίο είναι σημαντικά μικρότερο από αυτό των μη γεωργών.

Πίνακας 5.14: Φτώχεια ανά ηλικία, γεωργικός πληθυσμός, 2009, 2011

Ηλικία	2009 (εισοδήματα 2008)				2011 (εισοδήματα 2010)			
	Γεωργικός		Σύνολο πληθυσμού		Γεωργικός		Σύνολο πληθυσμού	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
0-6	42	5,2%	22	8,1%	38	4,1%	20	6,9%
7-15	50	9,5%	25	10,4%	40	7,9%	26	10,1%
16-24	39	8,3%	23	11,4%	41	8,4%	27	11,6%
25-34	28	9,9%	16	12,2%	33	9,4%	17	11,3%
35-44	29	10,6%	19	15,1%	30	10,6%	19	14,2%
45-54	30	11,2%	17	11,6%	32	11,8%	20	13,3%
55-64	32	13,1%	18	11,2%	36	14,9%	20	11,6%
> 65	31	32,2%	21	20,1%	31	33,0%	24	21,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

5.6 Επίδραση της ηλικίας και του μεγέθους του νοικοκυριού στο ποσοστό φτώχειας

Στον Πίνακα 5.14 παρουσιάζεται η κατάσταση της φτώχειας ως προς την ηλικία του γεωργικού και του συνολικού πληθυσμού. Τα παιδιά έως 15 ετών παρουσιάζουν το μεγαλύτερο και σημαντικά υψηλό ποσοστό φτώχειας σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικίες του γεωργικού πληθυσμού. Το φαινόμενο αυτό είναι παρόμοιο και στον συνολικό πληθυσμό, όμως οι διαφορές είναι συγκριτικά πολύ μικρότερες. Τα παραπάνω δείχνουν ότι η γεωργική οικογένεια με παιδιά είναι σε χειρότερη θέση από μια οικογένεια με μέλη άνω των 15 ετών και η (εισοδηματική) θέση της είναι σημαντικά χειρότερη τόσο σε σχέση με τον συνολικό πληθυσμό όσο και σε σχέση με τις υπόλοιπες γεωργικές οικογένειες. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η ανατροφή των παιδιών στον γεωργικό πληθυσμό είναι και σε απόλυτα μεγέθη αλλά και συγκριτικά πιο δύσκολη, από οικονομικής άποψης, σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Όσον αφορά τέλος την εξέλιξη στο χρόνο, μεταξύ των ετών 2009 και 2011 παρατηρούνται κάποιες σημαντικές αλλαγές στην αντίθετη κατεύθυνση. Μειώνεται δηλαδή το ποσοστό φτώχειας των παιδιών και αυξάνεται των νέων ανθρώπων, μια τάση που ισχύει σε γενικές γραμμές και στον γενικό πληθυσμό. Αυτό

Πίνακας 5.15: Φτώχεια ανά μέγεθος νοικοκυριού, γεωργικός πληθυσμός, 2009

Μέγεθος Νοικοκυριού	2009 (εισοδήματα 2008)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά στη φτώχεια	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά στη φτώχεια	Ποσοστό φτώχειας (%)	Μερίδιο πληθυσμού	Συνεισφορά στη φτώχεια
1	20	8,3%	10,0%	68	5,1%	10,6%	26	7,6%	10,2%
2	16	19,9%	19,3%	32	26,4%	25,6%	20	21,3%	21,5%
3	16	24,1%	23,2%	24	23,1%	17,2%	17	23,9%	21,2%
4	16	43,7%	41,9%	32	36,6%	35,7%	19	42,2%	39,8%
5	21	3,1%	4,0%	40	5,5%	6,7%	27	3,6%	4,9%
6 και άνω	28	0,9%	1,6%	40	3,4%	4,1%	34	1,4%	2,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης της οικονομικής κρίσης η οποία επηρέασε περισσότερο τους νέους ανθρώπους, κυρίως τους νεοεισερχόμενους στην απασχόληση και όχι τόσο αυτούς που είχαν ήδη δουλειά, που είναι και η πιο πιθανή κατάσταση γι' αυτούς που έχουν μικρά παιδιά.

Η επίπτωση του μεγέθους του νοικοκυριού στη φτώχεια τόσο του γεωργικού πληθυσμού όσο και του συνολικού παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.15 για το έτος 2009. Παρατηρούμε ότι στον μη γεωργικό πληθυσμό το «ατομικό» νοικοκυριό όσο και αυτά με περισσότερα από 5 και 6 μέλη είναι αυτά που παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας. Αντίθετα, τα πιο συνηθισμένα σε μέγεθος νοικοκυριά παρουσιάζουν σημαντικά μικρότερα ποσοστά φτώχειας. Το να ζει κάποιος μόνος του ή το να έχει οικογένεια με πάνω από δύο παιδιά ή ηλικιωμένους οδηγεί σε μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας. Η κατάσταση δεν είναι διαφορετική για τον γεωργικό πληθυσμό, πέρα βέβαια από το αναμενόμενο των υψηλότερων ποσοστών φτώχειας, ωστόσο είναι πολύ πιο έντονη. Παρατηρούμε ότι το πολύ μικρό μέγεθος του γεωργικού νοικοκυριού αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα φτώχειας σε σχέση με το μέσο μέγεθος νοικοκυριού, ενώ το μεγάλο μέγεθος (πάνω από 5 μέλη) επίσης αυξάνει την πιθανότητα φτώχειας για τους γεωργούς, αλλά σε μικρότερο συγκριτικά βαθμό από ό,τι για τους υπόλοιπους κατοίκους της χώρας. Αυτό φανερώνει την ύπαρξη κάποιων οικονομικών κλίμακας για τα μεγάλα νοικοκυριά του γεωργικού πληθυσμού.

Πίνακας 5.16: Φτώχεια ανά μέγεθος νοικοκυριού, γεωργικός πληθυσμός, 2009, 2011

Μέγεθος νοικοκυριού	2009 (εισοδήματα 2008)			2011 (εισοδήματα 2010)		
	Ποσοστό φτώχειας (%)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός	Γεωργικός πληθυσμός	Σύνολο	Μη γεωργικός πληθυσμός	Γεωργικός πληθυσμός	Σύνολο
1	20	68	26	20	59	25
2	16	32	20	18	28	20
3	16	24	17	17	28	19
4	16	32	19	20	37	23
5	21	40	27	14	29	18
6 και άνω	28	40	34	26	33	29

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Η χρονική εξέλιξη που παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.16 φανερώνει μείωση της διαφοράς μεταξύ των νοικοκυριών διαφορετικού μεγέθους ως προς τη φτώχεια, για τον γενικό πληθυσμό. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και για τα μεγάλα νοικοκυριά του γεωργικού πληθυσμού, με τις οικονομίες κλίμακας που αναφέρθηκαν νωρίτερα να παίζουν τώρα ακόμη πιο σημαντικό ρόλο, σε σημείο που τα μεγάλα νοικοκυριά να παρουσιάζουν τώρα (2011) ακόμη και μικρότερα ποσοστά φτώχειας σε σχέση με τα συνηθισμένα τριμελή ή τετραμελή. Αυτό το φαινόμενο, σε συνδυασμό με την αύξηση του μεριδίου των μεγάλων νοικοκυριών, μπορεί επίσης να εκφράζει τη «σύμπτυξη» κάποιων νοικοκυριών που πραγματοποιήθηκε λόγω της κρίσης με στόχο την εξοικονόμηση πόρων.

5.7 Συμπεράσματα

Η πρώτη παρατήρηση, και ίσως η σημαντικότερη από όλες, είναι ότι κατά το έτος 2009 το ποσοστό φτώχειας ήταν διπλάσιο στον γεωργικό πληθυσμό σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Μικρή μόνο παρηγοριά αποτελεί το γεγονός ότι κατά τα δύο επόμενα έτη το ποσοστό φτώχειας των γεωργικών οικογενειών αυξήθηκε αναλογικά λιγότερο από ό,τι του υπόλοιπου πληθυσμού της χώρας, γεγονός που δείχνει ότι η αρχή της κρίσης δεν επηρέασε τόσο πολύ τους γεωργούς

και τις οικογένειές τους. Και πάλι όμως η διαφορά στα ποσοστά φτώχειας μεταξύ των δύο αυτών μερίδων του πληθυσμού παραμένει πολύ μεγάλη.

Η φτώχεια πριν τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις κατά το 2009 θα έφτανε στις γεωργικές οικογένειες το πολύ μεγάλο ποσοστό του 64,4%. Αυτό μειώνεται κυρίως από τις συντάξεις, όπως και στον υπόλοιπο πληθυσμό, ενώ και εδώ είναι μικρή η επίπτωση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων. Ωστόσο, παρατηρείται ελαφρώς μικρότερη επίπτωση των συντάξεων στη μείωση της φτώχειας, σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Επομένως, η επίδραση των μεταβιβάσεων, και ιδίως των συντάξεων, στη μείωση της φτώχειας είναι ελαφρώς πιο αδύναμη στον γεωργικό πληθυσμό της χώρας, δηλαδή στον πληθυσμό που την έχει περισσότερο ανάγκη.

Ως προς την κατάσταση απασχόλησης, το μικρότερο ποσοστό φτώχειας μεταξύ του γεωργικού πληθυσμού παρουσιάζουν οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης. Πρόκειται γι' αυτούς που εργάζονται εκτός του τομέα της γεωργίας, όπου οι μισθωτοί είναι πολύ λίγοι. Αυτό σημαίνει ότι τα μέλη των γεωργικών οικογενειών τα οποία έχουν διαφορετικά επαγγέλματα από τα γεωργικά και που, όπως δείχθηκε νωρίτερα, αποτελούν αρκετά μεγάλο μέρος του πληθυσμού, έχουν καταφέρει να βελτιώσουν το επίπεδο εισοδήματος και διαβίωσής τους. Η απασχόληση επομένως εκτός των γεωργικών επαγγελμάτων είναι μια πηγή οικονομικής ανακούφισης του γεωργικού πληθυσμού.

Η μεγάλη μερίδα των αυτοαπασχολούμενων του γεωργικού πληθυσμού (στην πλειονότητά τους κατ' επάγγελμα γεωργοί) παρουσιάζουν πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας (31%), πολύ μεγαλύτερο από τους ομοίους τους της υπόλοιπης χώρας, αλλά και πάλι χαμηλότερο από το μέσο ποσοστό φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού. Οι συνταξιούχοι έχουν το ίδιο ποσοστό φτώχειας με τους αυτοαπασχολούμενους, ωστόσο, επειδή είναι η μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού, παρουσιάζουν και τη μεγαλύτερη συνεισφορά στη φτώχεια. Ιδιαίτερα υψηλά είναι τα ποσοστά φτώχειας για τους μαθητές – φοιτητές του γεωργικού πληθυσμού (πολύ μεγαλύτερα από αυτά των υπολοίπων) φανερώνοντας τη μεγάλη οικονομική επιδείνωση που επιφέρει στη γεωργική οικογένεια η ύπαρξη ατόμων που δεν εργάζονται. Το ίδιο φανερώνουν και τα ιδιαίτερα ψηλά ποσοστά φτώχειας για τα άτομα που ασχολούνται αποκλειστικά με την οικιακή εργασία.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον εύρημα είναι το γεγονός ότι οι άνεργοι των δύο κατηγοριών (γεωργικός πληθυσμός και μη) παρουσίαζαν πριν από την κρίση σχεδόν

το ίδιο ποσοστό φτώχειας, που σημαίνει πως η θέση των ανέργων στον γεωργικό πληθυσμό ήταν συγκριτικά καλύτερη από ό,τι η θέση των ανέργων στον υπόλοιπο πληθυσμό. Για τους ανέργους θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η συνεισφορά τους στη φτώχεια ήταν πριν την κρίση σχετικά μικρή για τους μη γεωργούς και ακόμη πιο μικρή για τους γεωργούς, φανερώνοντας ότι η ανεργία δεν ήταν σημαντικό αίτιο για την ύπαρξη φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό μέχρι την έναρξη της κρίσης. Όμως, μέσα σε διάστημα δύο ετών το ποσοστό φτώχειας των ανέργων του γεωργικού πληθυσμού εκτινάχτηκε καταδεικνύοντας την πολύ μειονεκτική θέση των ανέργων μεταξύ όλων των κατηγοριών του ελληνικού πληθυσμού.

Από το 2009 έως το 2011 παρατηρείται μείωση του ποσοστού φτώχειας για τους μισθωτούς του γεωργικού πληθυσμού, σταθερότητα για τους συνταξιούχους, μικρή αύξηση για τους αυτοαπασχολούμενους και πολύ μεγαλύτερη για τους ανέργους και τους οικιακά εργαζομένους. Όπως εκτιμήθηκε νωρίτερα, ο αριθμός των απασχολούμενων όλων αυτών των κατηγοριών μειώθηκε, αλλά περισσότερο μειώθηκε των μισθωτών σε σχέση με τους αυτοαπασχολούμενους. Επομένως, αυτοί που κράτησαν τη δουλειά τους μείωσαν το ποσοστό φτώχειας, εκτός από τους αυτοαπασχολούμενους, που το αύξησαν ελαφρώς. Ωστόσο, οι ειδικευμένοι γεωργοί μείωσαν και αυτοί, έστω και πολύ λίγο, το ποσοστό φτώχειας τους με την έναρξη της κρίσης.

Άρα υπήρξε μικρή αύξηση της οικονομικής απόδοσης του γεωργικού επαγγέλματος αλλά και ταυτόχρονα συγκράτηση του αριθμού ατόμων που απασχολεί σε σχέση με τα άλλα επαγγέλματα. Τη μεγαλύτερη επίπτωση η κρίση την είχε στους ανέργους, των οποίων αυξήθηκε όχι μόνο ο αριθμός αλλά και ακόμη περισσότερο το ποσοστό φτώχειας. Επομένως, οι άνεργοι εκτίθενται στη φτώχεια περισσότερο από τον υπόλοιπο γεωργικό πληθυσμό, κάτι που δεν ίσχυε πριν την κρίση.

Ένα ακόμη συμπέρασμα είναι ότι πριν από την κρίση τα υπόλοιπα επαγγέλματα (εκτός των γεωργικών) δεν απέφεραν μικρότερο εισόδημα όταν ασκούνταν από μέλη γεωργικών οικογενειών. Όμως, η αύξηση της φτώχειας από το 2009 έως το 2011 έχει αλλάξει αυτή την κατάσταση, πλήττοντας περισσότερο αυτούς που ασκούν μη γεωργικά επαγγέλματα προερχόμενοι από τον γεωργικό πληθυσμό, σε σχέση με αυτούς που προέρχονται από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Συμπερασματικά, για το σύνολο του εξεταζόμενου πληθυσμού, η έναρξη της

κρίσης επιδείνωσε τη θέση ως προς τη φτώχεια των άλλων επαγγελματιών που ασκεί ο γεωργικός πληθυσμός (και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στους λοιπούς) και όχι των γεωργικών επαγγελματιών.

Ως προς τη γεωγραφική διάσταση της φτώχειας, αν και τα δεδομένα δεν επιτρέπουν παρά μόνο ανάλυση σε επίπεδο μεγάλων περιοχών, παρατηρείται σημαντική διαφορά του ποσοστού φτώχειας μεταξύ της Αττικής και των νησιών του Αιγαίου από τη μία μεριά και της υπόλοιπης Ελλάδας από την άλλη. Για την Αττική πιθανόν να είναι αναμενόμενο λόγω της αναμενόμενης μεγαλύτερης διασποράς των μελών των γεωργικών οικογενειών και σε άλλα επαγγέλματα, ωστόσο η διαφορά μεταξύ νησιών και ηπειρωτικής Ελλάδας δείχνει ότι ο γεωργικός οικογένειες στα νησιά έχουν κατακτήσει ανώτερο επίπεδο διαβίωσης σε σχέση με τους συναδέλφους τους αλλού.

Παρατηρείται επίσης αρνητική σχέση του επιπέδου μόρφωσης με τη φτώχεια, ωστόσο η σχέση αυτή δεν είναι τόσο έντονη στα μέλη του γεωργικού πληθυσμού. Οι σχετικές διαφορές στα ποσοστά φτώχειας δείχνουν ότι το πτυχίο συσχετίζεται θετικά με την πιθανότητα αποφυγής της φτώχειας, αλλά σε μικρότερο βαθμό στον γεωργικό πληθυσμό από όσο συσχετίζεται στους μη γεωργούς.

Ως προς το μέγεθος του νοικοκυριού πριν την κρίση, το μοναδιαίο μέγεθος αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα φτώχειας σε σχέση με το μέσο, ενώ το μεγάλο μέγεθος νοικοκυριού (πάνω από 5 μέλη) επίσης αυξάνει την πιθανότητα φτώχειας για τους γεωργούς, αλλά σε μικρότερο συγκριτικά βαθμό από ό,τι για τους υπόλοιπους κατοίκους της χώρας. Αυτό φανερώνει την ύπαρξη κάποιων «οικονομικών κλίμακας» για τα μεγάλα νοικοκυριά του γεωργικού πληθυσμού.

Μετά την έναρξη της κρίσης, τα μεγάλα νοικοκυριά παρουσιάζουν ακόμη και μικρότερα ποσοστά φτώχειας σε σχέση με τα συνηθισμένα τριμελή ή τετραμελή, τόσο στους υπόλοιπους όσο ακόμη περισσότερο στους γεωργούς. Αυτό το φαινόμενο σε συνδυασμό με την αύξηση του μεριδίου των μεγάλων νοικοκυριών είναι ενδεικτικό της «σύμπτυξης» κάποιων νοικοκυριών, που πραγματοποιήθηκε λόγω της κρίσης με στόχο την εξοικονόμηση πόρων.

6. Συμπεράσματα

Όπως ειπώθηκε στην Εισαγωγή, η παρούσα έρευνα κινήθηκε σε τρεις διαστάσεις: Η πρώτη ήταν η εξέταση της κατάστασης ως προς τη φτώχεια για το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού τα έτη πριν και μετά την έναρξη της κρίσης, 2009, 2010 και 2011. Η εξέταση του ποσοστού φτώχειας και της συνεισφοράς στη φτώχεια πραγματοποιήθηκε κυρίως ως προς τα εργασιακά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και ως προς κάποια σημαντικά δημογραφικά του χαρακτηριστικά.

Η δεύτερη διάσταση ήταν η μελέτη των βασικών δημογραφικών και εργασιακών χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού της Ελλάδας με βάση τις βάσεις δεδομένων της δειγματοληπτικής έρευνας EU-SILC, που πραγματοποιείται σε όλες τις χώρες της ΕΕ υπό την αιγίδα της Eurostat και στην Ελλάδα με την ευθύνη της ΕΛΣΤΑΤ. Η έρευνα αυτή πραγματοποιείται σε ένα πολύ μεγάλο δείγμα που καλύπτει με επάρκεια τα διάφορα τμήματα του πληθυσμού. Γι' αυτό μπορεί να παράσχει μια ακριβή εικόνα της σύνθεσης και των επιμέρους χαρακτηριστικών του γεωργικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Η αποτύπωση αυτή πραγματοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα, όπως επίσης και η εξέταση της μεταβολής αυτής της διάρθρωσης κατά τα δύο πρώτα έτη της οξείας οικονομικής κρίσης.

Η τρίτη διάσταση της έρευνας ήταν η εξέταση της διάρθρωσης της φτώχειας εντός του γεωργικού πληθυσμού και σε σύγκριση με τον υπόλοιπο μη γεωργικό πληθυσμό της χώρας, τόσο στατικά το τελευταίο έτος πριν την έναρξη της κρίσης όσο και δυναμικά για τα δύο επόμενα έτη.

Ως προς την πρώτη διάσταση το βασικό εύρημα της ανάλυσης είναι η σημαντική αύξηση του ποσοστού φτώχειας κατά 1,7% κατά τη διάρκεια δύο μόνο ετών (2009-2011). Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το βιοτικό επίπεδο του ελληνικού πληθυσμού μειώθηκε σημαντικά περισσότερο κατά τα δύο αυτά έτη, σύμφωνα με τα δεδομένα για τη μείωση του ΑΕΠ και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Από τη

στιγμή που η μέτρηση της φτώχειας γίνεται με τη βοήθεια ενός σχετικού δείκτη, όπως περιγράφηκε αναλυτικά στο σχετικό κεφάλαιο της μεθοδολογίας, το ποσοστό φτώχειας εκτιμάει όχι το απόλυτο επίπεδο διαβίωσης κάθε νοικοκυριού (και των ατόμων που περιλαμβάνει) αλλά το σχετικό επίπεδο διαβίωσης σε σύγκριση με τα υπόλοιπα νοικοκυριά της χώρας. Αυτό που υπολογίζει επομένως το ποσοστό φτώχειας είναι η εισοδηματική ανισότητα που επικρατεί σε μια χώρα. Αυτή η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε κατά 1,7% εντός δύο ετών, ταυτόχρονα με τη γενική μείωση του επιπέδου διαβίωσης για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.

Ένα επίσης σημαντικό εύρημα είναι ότι η αποτελεσματικότητα των υπόλοιπων κοινωνικών μεταβιβάσεων (εκτός των συντάξεων) είναι πολύ αδύναμη για την καταπολέμηση της φτώχειας, ενισχύοντας τα επιχειρήματα αυτών που κατατάσσουν την Ελλάδα στο «νοτιοευρωπαϊκό καθεστώς ευημερίας», που παρουσιάζει μειωμένη αποτελεσματικότητα της κοινωνικής πολιτικής στη μετρίαση του κινδύνου φτώχειας.

Βρέθηκε επίσης ότι τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων (είτε μισθωτών είτε αυτοαπασχολούμενων) είναι, τόσο πριν όσο και μετά την κρίση, χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του γενικού πληθυσμού, εύρημα που είναι αναμενόμενο. Ωστόσο, εντός του γεωργικού πληθυσμού αυτή η διαφορά δεν είναι τόσο έντονη, παρέχοντας μία ένδειξη για την ύπαρξη συνθηκών μεγαλύτερης εισοδηματικής ισότητας μεταξύ των γεωργικών οικογενειών.

Μια σημαντική κατηγορία ευρημάτων από τη δυναμική εξέταση του γενικού πληθυσμού είναι η μεταβολή των μεριδίων και των απόλυτων μεγεθών των διαφόρων κατηγοριών απασχόλησης πριν και μετά την έναρξη της κρίσης (2009-2011). Αυτοί που μείωσαν πολύ περισσότερο από τους υπόλοιπους το μέγεθός τους και τη μερίδα τους επί του συνόλου ήταν οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, ακολουθούμενοι σε μείωση αλλά με μικρότερο ρυθμό από τους αυτοαπασχολούμενους. Αντίθετα, αυξάνεται πολύ το μερίδιο των ανέργων, ενώ οι συνταξιούχοι, οι οικιακά εργαζόμενοι και οι λοιπές κατηγορίες δεν παρουσιάζουν σημαντικές αλλαγές. Ταυτόχρονα με τη μείωση του μεγέθους τους, οι εργαζόμενοι (μισθωτοί και αυτοαπασχολούμενοι) είδαν βελτίωση της (σχετικής πάντα) εισοδηματικής θέσης τους με μικρή, αλλά ενδεικτική μείωση των ποσοστών φτώχειας. Ένα συμπέρασμα που προκύπτει επομένως είναι ότι αυτοί που κράτησαν την εργασία τους είδαν τη σχετική τους θέση να βελτιώνεται με την έναρξη της κρίσης. Οι συνταξιούχοι, που είναι επίσης μεγάλο μέρος του πληθυσμού, παρέμειναν στα

ίδια ποσοστά φτώχειας, ενώ τα ποσοστά φτώχειας των ανέργων αυξήθηκαν σημαντικότερα. Ωστόσο, δεν ήταν οι άνεργοι η χειρότερη κατηγορία ως προς τη φτώχεια πριν την κρίση, παρ' ό,τι έγιναν μετά την έναρξή της. Και πάλι όμως η συνεισφορά των ανέργων στη φτώχεια παραμένει μικρό μέρος του συνόλου κατά τα εξεταζόμενα έτη.

Ένα επιπλέον συμπέρασμα είναι ότι το μορφωτικό επίπεδο συνδέεται με χαμηλότερο επίπεδο φτώχειας, αλλά με την έναρξη της κρίσης οι πτυχιούχοι είδαν τη θέση τους να χειροτερεύει περισσότερο από ό,τι οι μη πτυχιούχοι.

Η δεύτερη ομάδα συμπερασμάτων αφορά τη σύνθεση του γεωργικού πληθυσμού (με βάση τον ορισμό που χρησιμοποιήθηκε για τη συγκεκριμένη έρευνα). Η αρχική παρατήρηση είναι ότι αποτελεί το ένα πέμπτο περίπου του συνολικού πληθυσμού πριν την κρίση, παρουσιάζοντας όμως σημαντικότερη μείωση κατά 15%, που αντιστοιχεί σε 3% επί του συνόλου, εντός των επόμενων δύο ετών (2010 και 2011). Η μείωση αυτή είναι συνδυασμός της μακρόχρονης πτωτικής του πορείας και της οικονομικής κρίσης που επηρέασε αρνητικά και τη γεωργία.

Βασικό δημογραφικό χαρακτηριστικό του γεωργικού πληθυσμού είναι η γήρανση. Είναι πολύ πιο γερασμένος από τον υπόλοιπο πληθυσμό και η κατάσταση επιδεινώθηκε κατά την έναρξη της κρίσης. Σε συνδυασμό με τη μείωση του μεγέθους του, προκύπτει ότι οι νέοι κυρίως άνθρωποι εγκαταλείπουν τη γεωργία και χάνουν κάθε δεσμό με αυτήν ακόμη και εντός της κρίσης.

Η εργασιακή εικόνα του γεωργικού πληθυσμού κυριαρχείται από τους συνταξιούχους και στη συνέχεια από τους αυτοαπασχολούμενους. Αν και παραμένει ερώτημα εάν όλοι οι συνταξιούχοι γεωργοί έχουν σταματήσει να καλλιεργούν τη γη τους, παρ' όλα αυτά αποτελούν περίπου το 40% του γεωργικού πληθυσμού, που είναι φυσικά πολύ μεγάλο ποσοστό.

Ένα δεύτερο εύρημα είναι ότι αυτοί που καλλιεργούν τη γη είναι στη συντριπτική τους πλειονότητα αυτοαπασχολούμενοι, με την ύπαρξη πολύ μικρού ποσοστού ανειδίκευτων εργατών – μισθωτών στη γεωργία, αναμενόμενο με βάση τη δομή της ιδιοκτησίας της γης και την οικογενειακή μορφή των αγροτικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Ωστόσο, υπάρχει ένα σημαντικό μερίδιο μισθωτών μεταξύ του γεωργικού πληθυσμού που εργάζονται εκτός του τομέα της γεωργίας, με το 40% περίπου αυτών που εργάζονται (εξαιρώντας δηλαδή του συνταξιούχους) να ασκεί μη γεωργικά επαγγέλματα σε άλλους τομείς. Το φαινόμενο αυτό είναι

πιο έντονο στις νεότερες γενιές από ό,τι στους παλαιότερους. Αυτό φανερώνει τη διαφοροποίηση που έχουν προσπαθήσει να πραγματοποιήσουν οι γεωργικές οικογένειες, ιδίως οι νεότερες, ως προς τις πηγές εισοδήματος, η οποία μάλλον είναι αναγκαστική κρίνοντας από τα μεγάλα ποσοστά φτώχειας που παρουσιάζουν. Τέλος, οι άνεργοι δεν αποτελούσαν πριν από την κρίση αξιοσημείωτο τμήμα του γεωργικού πληθυσμού.

Η έναρξη της κρίσης επηρέασε σημαντικά τη σύσταση του γεωργικού πληθυσμού. Αρχικά μείωσε σημαντικά το μέγεθός του και ταυτόχρονα αύξησε το μέγεθος του μη γεωργικού πληθυσμού, φανερώνοντας μια σημαντική και απότομη μετατόπιση σε άλλα επαγγέλματα. Οδήγησε επίσης σε μεγάλη μείωση του μεριδίου των μισθωτών πλήρους απασχόλησης εντός του γεωργικού πληθυσμού, ενώ η μείωση των αυτοαπασχολούμενων είναι σημαντικά μικρότερη. Αυτό αποτελεί ένδειξη της απώλειας από τις γεωργικές οικογένειες (που παρέμειναν γεωργικές) των θέσεων εργασίας εκτός του αγροτικού τομέα, ενώ αντίθετα η μείωση των γεωργικών θέσεων εργασίας είναι σχετικά μικρή.

Συνεπώς, παρατηρείται μια πόλωση και μεγαλύτερος διαχωρισμός μεταξύ των δύο πληθυσμών. Κάποιοι γεωργοί εγκαταλείπουν κάθε σχέση με τη γεωργία και εξέρχονται του γεωργικού πληθυσμού, ενώ αυτοί που παραμένουν στον γεωργικό πληθυσμό μειώνουν (πιθανότατα αναγκαστικά) την πρόσβασή τους στα μη γεωργικά επαγγέλματα. Τέλος, οι άνεργοι, που πριν την κρίση δεν ήταν υπολογίσιμο μέγεθος, υπερδιπλασιάζουν το μερίδιό τους μέσα σε δύο έτη και καταλαμβάνουν πλέον το 10% περίπου του γεωργικού πληθυσμού το 2011.

Τα συμπεράσματα της έρευνας ολοκληρώνονται με αυτά που αφορούν την εξέταση της φτώχειας εντός του γεωργικού πληθυσμού. Το βασικό εύρημα είναι ότι το ποσοστό φτώχειας πριν την έναρξη της κρίσης ήταν διπλάσιο στον γεωργικό πληθυσμό σε σχέση με τον υπόλοιπο. Η κρίση αύξησε αυτό το ποσοστό φτώχειας, απλώς το αύξησε σε ελαφρώς μικρότερο βαθμό από αυτό των μη γεωργών, που σημαίνει ότι η αρχή της κρίσης δεν επηρέασε τόσο πολύ τους γεωργούς και τις οικογένειές τους όσο τους υπόλοιπους.

Η αδύναμη επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων που σχολιάστηκε νωρίτερα για τον συνολικό πληθυσμό είναι φανερή και στον γεωργικό. Ωστόσο παρατηρείται, επιπλέον, ελαφρώς μικρότερη επίπτωση των συντάξεων στη μείωση της φτώχειας στον γεωργικό πληθυσμό.

Ως προς την κατάσταση απασχόλησης, το μικρότερο ποσοστό φτώχειας μεταξύ του γεωργικού πληθυσμού παρουσιάζουν το 2009 οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, οι οποίοι εργάζονται εκτός του γεωργικού τομέα και ασκούν μη γεωργικά επαγγέλματα. Όσα επομένως μέλη των γεωργικών οικογενειών κατάφεραν να εργαστούν εκτός του αγροτικού τομέα είδαν την εισοδηματική θέση τους να βελτιώνεται σημαντικά.

Η μεγάλη μερίδα των αυτοαπασχολούμενων του γεωργικού πληθυσμού (στην πλειοψηφία τους κατ' επάγγελμα γεωργοί) παρουσιάζουν πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας (31%), αλλά και πάλι χαμηλότερο από το μέσο ποσοστό φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού. Στα ίδια επίπεδα φτώχειας κινούνται και οι συνταξιούχοι, που σημαίνει ότι οι διαφορές μεταξύ συνταξιούχων και εργαζομένων είναι μικρότερες στον γεωργικό πληθυσμό και μεγαλύτερες στους υπόλοιπους. Τα πολύ υψηλά ποσοστά φτώχειας των μαθητών – φοιτητών και των οικιακά εργαζομένων φανερώνουν ότι η ύπαρξη μη ενεργών οικονομικά μελών επιβαρύνει πολύ περισσότερο την εισοδηματική θέση ενός γεωργικού νοικοκυριού σε σχέση με ένα μη γεωργικό.

Τέλος οι άνεργοι του γεωργικού πληθυσμού δεν είχαν πριν την κρίση πολύ μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας από τους υπόλοιπους γεωργούς, σε αντίθεση με τους ανέργους του υπόλοιπου πληθυσμού. Αυτό είναι ένα ακόμη στοιχείο που φανερώνει την πιο δίκαιη μοιρασιά των (περιορισμένων) εισοδημάτων μεταξύ των γεωργικών οικογενειών, που παρατηρούνταν πριν την κρίση στον γεωργικό χώρο της Ελλάδας.

Η έναρξη της κρίσης άλλαξε αρκετά από τα παραπάνω. Πέρα από τις μεταβολές στα μεγέθη των επιμέρους πληθυσμών, που αναφέρθηκαν νωρίτερα, παρατηρείται μείωση του ποσοστού φτώχειας για τους μισθωτούς και μικρότερη μείωση για τους αυτοαπασχολούμενους που ασκούν το γεωργικό επάγγελμα, ενώ το ποσοστό φτώχειας των συνταξιούχων παραμένει σχετικά σταθερό. Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται μεγάλη αύξηση του ποσοστού φτώχειας για τους ανέργους του γεωργικού πληθυσμού και τους οικιακά εργαζομένους. Η σχετική «ισότητα» μεταξύ των οικογενειών του γεωργικού πληθυσμού στην κατανομή της φτώχειας διαταράσσεται. Αυτοί που κατάφεραν να μείνουν στον γεωργικό πληθυσμό και να κρατήσουν τη δουλειά τους μείωσαν το ποσοστό φτώχειας τους (όχι σημαντικά βέβαια ώστε να πάψουν να συγκαταλέγονται μεταξύ των φτωχότερων Ελλήνων), ενώ οι άνεργοι και αυτοί που δεν εργάζονται είδαν τη

θέση τους να χειροτερεύει. Ειδικά οι άνεργοι είναι τώρα σε πολύ χειρότερη θέση εισοδηματικά από το μέσο μέλος του γεωργικού νοικοκυριού από ό,τι ήταν πριν την κρίση και η ισότητα στην κατανομή της φτώχειας, που αναφέρθηκε νωρίτερα, έχει πάψει να ισχύει γι' αυτούς.

Ενδιαφέρον είναι επίσης ότι πριν την κρίση τα υπόλοιπα επαγγέλματα (εκτός των γεωργικών) δεν επηρεάζονταν αρνητικά ως προς το εισόδημα που απέφεραν όταν ασκούσαν από μέλη γεωργικών οικογενειών. Όμως, η αύξηση της φτώχειας από το 2009 έως το 2011 έχει πλήξει περισσότερο τους εργαζομένους σε μη γεωργικά επαγγέλματα που προέρχονται από τον γεωργικό πληθυσμό σε σχέση με τους υπόλοιπους συναδέλφους τους.

Ενδιαφέροντα επίσης συμπεράσματα έχουν εξαχθεί για τη γεωγραφική διάσταση της φτώχειας του γεωργικού πληθυσμού, τη σχέση της με το επίπεδο εκπαίδευσης και το μέγεθος της οικογένειας, τα οποία αναφέρονται στη σχετική ενότητα.

Η παραπάνω είναι η γενική εικόνα της εξέλιξης της φτώχειας τόσο στο σύνολο του πληθυσμού όσο κυρίως στον γεωργικό πληθυσμό της Ελλάδας πριν και κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης στη χώρας μας. Αρκετές ακόμη πλευρές της αναλύθηκαν εντός των σχετικών ενότητων. Η έρευνα επικέντρωσε σε βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά του γεωργικού πληθυσμού, και κυρίως στα εργασιακά χαρακτηριστικά του και στη διάσταση της φτώχειας σε συνδυασμό με αυτά. Τα συμπεράσματα αυτά μπορούν να φανούν χρήσιμα σε αρκετά επίπεδα, τόσο για την κατανόηση της κατάστασης που επικρατεί στον γεωργικό χώρο της Ελλάδας, όσο και για την εισοδηματική ανισότητα που χαρακτηρίζει ένα μεγάλο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, το οποίο περιλαμβάνει τόσο μισθωτούς όσο και αυτοαπασχολούμενους που έχουν το κοινό χαρακτηριστικό της σύνδεσής τους με την καλλιέργεια της γης. Ελπίζουμε η παραπάνω έρευνα να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο γι' αυτούς που επιθυμούν να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των γεωργικών οικογενειών στην Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

- Atkinson, A.B. (1983). *The Economics of Inequality*, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press.
- Atkinson, A.B., Rainwater, L. and Smeeding, T., (1995). "Income Distribution in European Countries" *Cambridge Working Papers in Economics*, 9535, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Esping Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Policy Press [ελλ. έκδ.: Esping-Andersen, G. (2006). *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, μτφ. Α. Γολέμη, επιμ. Μ. Πετμεζίδου, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα].
- Eurostat (1995). *Manual of the Total Income of Agricultural Households* (Rev.1), Theme 5 Series E, Luxembourg: Eurostat.
- Central Statistics Office (2008). *Income of agricultural households in Ireland*, Dublin: Stationery Office.
- FAO (2010). *Data Structure, Concepts and Definitions common to FAOSTAT and CountrySTAT framework*.
- Ferrera, M. (1996). "The Southern Model of Welfare in Social Europe", *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.
- Hagenaars, A.J.M., De Vos, K. and Zaidi, A. (1994). *Poverty Statistics in the Late 1980s: Research Based on Micro-Data*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Karlsson, J., Pfuderer, S. and Salvioni, C. (2005). "From households to firms with independent legal status: The spectrum of institutional units in the development of European agriculture", Paper prepared for presentation at the 94th EAAE Seminar Ashford (UK), 9-10 April 2005.
- Leibfreid, S. (1992). "Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community", in Ferge, Z. and Kolberg, J.E. (eds), *Social Policy in a Changing Europe*, Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and research.

- OECD (1984). *Handbook of Household Surveys*, revised edition, Studies in Methods, Series F, No. 31, New York: United Nations.
- OECD (1993). *What Future for Our Countryside?*, Paris: OECD Publishing.
- OECD (2003). *The Future of Rural Policy: From sectoral to place-based policies in rural areas*, Paris: OECD Publishing
- OECD (2006). *Rural Policy Reviews: The New Rural Paradigm, Policies and Governance*, Paris: OECD Publishing
- Papatheodorou, C. (2000). *Decomposing Inequality by Population Subgroups in Greece: Results and Policy Implications*, Distributional Analysis Research Programme No. DARP 49, LSE-STICERD. London: London School of Economics and Political Science.
- Petmesidou, M. (1996). "Social protection in Southern Europe: Trends and prospects", *Journal of Area Studies*, 9, pp. 95-125.
- Chossudovsky, M. (2004). "Η παγκόσμια φτώχεια στα τέλη του 20ού αιώνα", στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Δαφέρμος, Γ., Θεοφιλάκου, Α., Μαυροδημητράκης, Χ. και Τσακλόγλου, Π. (2008). *Η φτώχεια στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Μελέτη 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Δαουτόπουλος, Γ., Καζακόπουλος, Α. και Κούση, Μ. (2005). *Αγροτική Κοινωνιολογία*, Γ' έκδοση, Θεσσαλονίκη: Ζυγός.
- Ιωαννίδης, Α., Παπαθεοδώρου, Χ. και Σουφτάς, Δ. (2012). *Εργαζόμενοι και όμως Φτωχοί: Διαστάσεις της Φτώχειας των Εργαζομένων στην Ελλάδα*, Επιστημονική Έκθεση 6, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Κατρούγκαλος, Γ. (2004). *Θεσμοί και Συστήματα Κοινωνικής Προστασίας στο Σύγχρονο Κόσμο*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Ματσαγγάνης, Μ. (1999). *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ματσαγγάνης, Μ., Ferrera, M., Carucha, L. και Moreno, L. (2004). "Πολιτικές κατά της φτώχειας στη νότια Ευρώπη", στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2008). "Ο δημόσιος διάλογος για τη φτώχεια στην Ελλάδα και

η νομιμοποίηση των κυρίαρχων εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών”, στο Αγγελίδης, Μ., Σακκάς, Δ. και Γράβαρης, Δ. (επιμ.), *Κοινωνική Θεωρία και Πολιτική Ευθύνη*, Αθήνα: Gutenberg.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2004). “Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική”, στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2005). “Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ”, στο Αργείτης, Γ. (επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Danchev, S. και Μαρσέλλου, Α. (2008). *Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση και Διαχρονικές Τάσεις*, Επιστημονική Έκθεση 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010). *Δομή και Τάσεις της Οικονομικής Ανισότητας και της Φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, 1995-2008*, Επιστημονική Έκθεση 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Townsend, P. (2004). “Για μια αναθεώρηση της διεθνούς κοινωνικής πολιτικής ενάντια στη φτώχεια”, στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Παράρτημα 1

Πίνακας Π-1: Γεωργικός πληθυσμός ανά κατάσταση απασχόλησης, 2010

Κατάσταση απασχόλησης	Μη γεωργικός πληθυσμός		2010 (εισοδήματα 2009) Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Μισθωτός πλ. απασχ.	2479166	34,2%	256083	13,2%	2735249	29,8%
Μισθωτός μερ. απασχ.	265006	3,7%	44262	2,3%	309268	3,4%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς υπαλλήλους	526555	7,3%	408702	21,1%	935258	10,2%
Αυτοαπασχολούμενος με υπαλλήλους	218811	3,0%	39500	2,0%	258311	2,8%
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχ.	91592	1,3%	69914	3,6%	161506	1,8%
Άνεργος	565034	7,8%	92646	4,8%	657680	7,2%
Μαθητής - φοιτητής	582243	8,0%	49923	2,6%	632166	6,9%
Συνταξιούχος	1266031	17,5%	783334	40,4%	2049365	22,3%
Οικιακή εργασία	1065689	14,7%	135642	7,0%	1201331	13,1%
Άλλος - ανενεργός	187230	2,6%	56922	2,9%	244153	2,7%
Σύνολο	7247357	100,0%	1936928	100,0%	9184287	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-2: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, πληθυσμός > 15 ετών, 2010

Επάγγελμα	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	600818	10,4%	58926	3,3%	659744	8,7%
Επαγγελματίες	873184	15,1%	39152	2,2%	912336	12,0%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	528332	9,1%	18203	1,0%	546536	7,2%
Υπάλληλοι γραφείου	866678	15,0%	60693	3,4%	927372	12,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	972057	16,8%	91289	5,1%	1063345	14,0%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	1208561	67,7%	1208561	15,9%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	968246	16,7%	142078	8,0%	1110324	14,6%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	414941	7,2%	60930	3,4%	475871	6,3%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	43897	2,5%	43897	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	570430	9,8%	61196	3,4%	631626	8,3%
Σύνολο	5794686	100,0%	1784925	100,0%	7579611	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-3: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, εργαζόμενοι, 2010

Επάγγελμα	Εργαζόμενοι (μισθωτοί αυτοαπασχολούμενοι)					
	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	387681	10,8%	41189	5,0%	428870	9,7%
Επαγγελματίες	698514	19,5%	31619	3,9%	730133	16,6%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	393129	11,0%	15386	1,9%	408515	9,3%
Υπάλληλοι γραφείου	533594	14,9%	34115	4,2%	567709	12,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	571719	16,0%	58311	7,1%	630030	14,3%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	476316	58,2%	476316	10,8%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	491305	13,7%	71479	8,7%	562784	12,8%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	241243	6,7%	36737	4,5%	277980	6,3%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	20889	2,6%	20889	0,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	263946	7,4%	32420	4,0%	296367	6,7%
Σύνολο	3581130	100,0%	818461	100,0%	4399592	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-4: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, πληθυσμός > 15 ετών, 2010

Επάγγελμα	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	16	12,0%	13	1,4%	16	7,8%
Επαγγελματίες	5	5,2%	9	0,6%	5	3,3%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	6	3,7%	4	0,1%	6	2,3%
Υπάλληλοι γραφείου	7	7,7%	15	1,6%	8	5,3%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	17	19,7%	25	4,1%	17	13,4%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	37	80,3%	37	32,1%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	24	28,0%	21	5,3%	24	18,9%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	14	7,0%	7	,8%	13	4,5%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	42	3,3%	42	1,3%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	24	16,8%	22	2,4%	24	11,1%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-5: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, εργαζόμενοι, 2010

Επάγγελμα	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	17	16,8%	17	3,0%	17	11,8%
Επαγγελματίες	2	4,2%	6	0,8%	3	3,0%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	4	4,0%	1	0,1%	4	2,6%
Υπάλληλοι γραφείου	5	6,6%	13	1,9%	5	4,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	16	22,8%	24	6,2%	17	16,7%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	73,3%	35	26,7%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	22	27,4%	25	7,8%	23	20,3%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	13	7,6%	3	0,5%	11	5,0%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	43	3,9%	43	1,4%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	16	10,6%	18	2,5%	16	7,6%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-6: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, συνταξιούχοι, 2010

Συνταξιούχοι Επάγγελμα	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	154524	12,7%	13392	1,7%	167917	8,4%
Επαγγελματίες	109598	9,0%	4479	0,6%	114078	5,7%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	81465	6,7%	2194	0,3%	83659	4,2%
Υπάλληλοι γραφείου	166194	13,7%	16210	2,1%	182404	9,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	139968	11,5%	12905	1,7%	152873	7,7%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	644479	82,9%	644479	32,4%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	283086	23,3%	42514	5,5%	325600	16,4%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	113951	9,4%	19036	2,4%	132987	6,7%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	6217	0,8%	6217	0,3%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	165073	13,6%	16080	2,1%	181154	9,1%
Σύνολο	1213860	100,0%	777506	100,0%	1991367	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-7: Γεωργικός πληθυσμός ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, 2010

Εργαζόμενοι Τομέας Οικονομικής Δραστηριότητας	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	8521	0,2%	487675	59,6%	496197	11,3%
Βιομηχανία	438697	12,3%	54461	6,7%	493158	11,2%
Κατασκευές	274657	7,7%	41711	5,1%	316369	7,2%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	735839	20,5%	76836	9,4%	812675	18,5%
Μεταφορά και αποθήκευση	189852	5,3%	15158	1,9%	205010	4,7%
Παροχή καταλύματος και εστίασης	225990	6,3%	40383	4,9%	266373	6,1%
Ενημέρωση και επικοινωνία	90080	2,5%	2460	0,3%	92539	2,1%
Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	144169	4,0%	6002	0,7%	150171	3,4%
Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες	351293	9,8%	18044	2,2%	369337	8,4%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	387986	10,8%	29644	3,6%	417630	9,5%
Εκπαίδευση	359550	10,0%	18766	2,3%	378316	8,6%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	251851	7,0%	10394	1,3%	262245	6,0%
Άλλες υπηρεσίες	122646	3,4%	16925	2,1%	139571	3,2%
Σύνολο	3581130	100,0%	818461	100,0%	4399592	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-8: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, μισθωτοί, 2009

Μισθωτοί (πλήρους και μερικής απασχόλησης) Επάγγελμα	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	106238	4,0%	5262	1,8%	111500	3,7%
Επαγγελματίες	520231	19,4%	24697	8,5%	544928	18,3%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	299469	11,2%	14789	5,1%	314258	10,6%
Υπάλληλοι γραφείου	477795	17,8%	33398	11,5%	511193	17,2%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	458433	17,1%	47338	16,3%	505770	17,0%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	22848	7,9%	22848	0,8%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	373800	13,9%	53923	18,6%	427723	14,4%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	197159	7,3%	31306	10,8%	228465	7,7%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	19100	6,6%	19100	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	252310	9,4%	37711	13,0%	290021	9,7%
Σύνολο	2685435	100,0%	290372	100,0%	2975807	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-9: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, μισθωτοί, 2010

Μισθωτοί (πλήρους και μερικής απασχόλησης)	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	135923	5,0%	6981	2,3%	142904	4,7%
Επαγγελματίες	505457	18,4%	26361	8,8%	531817	17,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	325914	11,9%	14536	4,8%	340449	11,2%
Υπάλληλοι γραφείου	516661	18,8%	33917	11,3%	550578	18,1%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	469125	17,1%	44319	14,8%	513444	16,9%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	53084	17,7%	53084	1,7%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	357384	13,0%	42781	14,2%	400165	13,1%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	189792	6,9%	27981	9,3%	217773	7,2%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	19418	6,5%	19418	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	243915	8,9%	30967	10,3%	274883	9,0%
Σύνολο	2744172	100,0%	300345	100,0%	3044517	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-10: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, μισθωτοί, 2011

Μισθωτοί (πλήρους και μερικής απασχόλησης) Επάγγελμα	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	128563	5,7%	3455	2,0%	132018	5,4%
Επαγγελματίες	460052	20,3%	8213	4,8%	468264	19,2%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	256411	11,3%	8842	5,1%	265252	10,9%
Υπάλληλοι γραφείου	439775	19,4%	21792	12,7%	461567	18,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	392925	17,4%	32358	18,8%	425283	17,5%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	20195	11,8%	20195	0,8%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	251927	11,1%	27794	16,2%	279721	11,5%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	146624	6,5%	16476	9,6%	163101	6,7%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	12568	7,3%	12568	0,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	188006	8,3%	20024	11,7%	208030	8,5%
Σύνολο	2264283	100,0%	171718	100,0%	2436001	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-11: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, αυτοαπασχολούμενοι, 2009

Αυτοαπασχολούμενοι Επάγγελμα	2009					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	252523	28,9%	37366	6,4%	289889	19,9%
Επαγγελματίες	202666	23,2%	6181	1,1%	208847	14,3%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	44500	5,1%	61	0,0%	44561	3,1%
Υπάλληλοι γραφείου	12697	1,5%	488	0,1%	13186	0,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	109775	12,5%	19744	3,4%	129519	8,9%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	480689	82,3%	480689	33,0%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	173518	19,8%	30302	5,2%	203820	14,0%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	56483	6,5%	5998	1,0%	62481	4,3%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	1259	0,2%	1259	0,1%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	22796	2,6%	1678	0,3%	24475	1,7%
Σύνολο	874958	100,0%	583766	100,0%	1458724	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-12: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, αυτοαπασχολούμενοι, 2010

Αυτοαπασχολούμενοι Επάγγελμα	2010					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	251758	30,1%	34208	6,6%	285966	21,1%
Επαγγελματίες	193057	23,1%	5259	1,0%	198316	14,6%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	67215	8,0%	850	0,2%	68065	5,0%
Υπάλληλοι γραφείου	16933	2,0%	198	0,0%	17131	1,3%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	102593	12,3%	13992	2,7%	116586	8,6%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	423232	81,7%	423232	31,2%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	133920	16,0%	28698	5,5%	162618	12,0%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	51450	6,1%	8756	1,7%	60206	4,4%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	1471	0,3%	1471	0,1%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	20031	2,4%	1453	0,3%	21484	1,6%
Σύνολο	836958	100,0%	518116	100,0%	1355074	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-13: Γεωργικός πληθυσμός ανά επάγγελμα, αυτοαπασχολούμενοι, 2011

Αυτοαπασχολούμενοι Επάγγελμα	2011					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο πληθυσμού	
	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό	Άτομα	Ποσοστό
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	236944	31,3%	28633	6,3%	265578	22,0%
Επαγγελματίες	167744	22,2%	1538	0,3%	169282	14,0%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	55303	7,3%	1725	0,4%	57028	4,7%
Υπάλληλοι γραφείου	10421	1,4%	582	0,1%	11003	0,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	75929	10,0%	11841	2,6%	87770	7,3%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	0	0,0%	372119	82,5%	372119	30,8%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	121682	16,1%	28541	6,3%	150223	12,4%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	63826	8,4%	3579	0,8%	67405	5,6%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	0	0,0%	1417	0,3%	1417	0,1%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	24289	3,2%	1346	0,3%	25636	2,1%
Σύνολο	756138	100,0%	451322	100,0%	1207461	100,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-14: Φτώχεια ανά κατάσταση απασχόλησης, γεωργικός πληθυσμός > 15 ετών, 2010

Ατομα > 15 ετών	2010 (εισοδήματα 2009)								
	Μη γεωργικός πληθυσμός			Γεωργικός πληθυσμός			Σύνολο		
	Κατάσταση Απασχόλησης	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί	Συνεισφορά φτώχειας	Ποσοστό φτώχειας (%)	Φτωχοί
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	07	171.183	14,4%	14	36.782	5,9%	8	207.965	11,5%
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	25	66.747	5,6%	45	19.759	3,2%	28	86.507	4,8%
Αυτοαπασχολούμ. πλήρους απασχ. χωρίς υπαλλήλους	20	107.796	9,1%	35	142.485	22,9%	27	250.281	13,8%
Αυτοαπασχολούμ. πλήρους απασχ. με υπαλλήλους	11	24.348	2,0%	16	6.165	1,0%	12	30.513	1,7%
Αυτοαπασχολούμ. μερικής απασχ.	34	30.877	2,6%	35	24.518	3,9%	34	55.395	3,1%
Άνεργος	32	183.347	15,4%	49	45.475	7,3%	35	228.822	12,6%
Μαθητής - φοιτητής	26	150.696	12,7%	28	13.752	2,2%	26	164.448	9,1%
Συνταξιούχος	11	140.934	11,8%	31	240.420	38,7%	19	381.354	21,1%
Οικιακή εργασία	25	265.553	22,3%	50	67.517	10,9%	28	333.070	18,4%
Άλλος - ανενεργός	26	48.795	4,1%	42	24.137	3,9%	30	72.933	4,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-15: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, μισθωτοί, 2009

Μισθωτοί Επάγγελμα	2009 (εισοδήματα 2008)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	1	0,3%	0	0,0%	1	0,2%
Επαγγελματίες	3	6,8%	11	5,2%	3	6,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	1	2,1%	2	0,7%	2	1,8%
Υπάλληλοι γραφείου	4	8,5%	1	0,5%	4	7,0%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	11	23,3%	13	12,3%	11	21,2%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	49	21,9%	49	4,2%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	19	32,3%	22	23,1%	19	30,6%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	8	7,5%	9	5,4%	8	7,1%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	49	18,1%	49	3,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	17	19,2%	17	12,7%	17	18,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-16: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, μισθωτοί, 2010

Μισθωτοί	2010 (εισοδήματα 2009)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	6	3,3%	20	2,5%	6	3,1%
Επαγγελματίες	2	3,6%	7	3,4%	2	3,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	3	3,9%	0	0,1%	3	3,2%
Υπάλληλοι γραφείου	4	9,7%	13	7,9%	5	9,4%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	11	21,2%	21	16,1%	12	20,2%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	36	34,3%	36	6,6%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	22	32,7%	16	12,4%	21	28,8%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	12	9,4%	0	0,2%	10	7,6%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	38	13,2%	38	2,5%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	16	16,3%	18	10,1%	16	15,1%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-17: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, μισθωτοί, 2011

Μισθωτοί Επάγγελμα	2011 (εισοδήματα 2010)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	1	0,5%	0	0,0%	1	0,4%
Επαγγελματίες	1	3,2%	0	0,0%	1	2,8%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	3	4,8%	2	0,7%	3	4,2%
Υπάλληλοι γραφείου	6	16,5%	16	13,8%	6	16,1%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	11	26,2%	7	8,7%	10	23,8%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	40	32,0%	40	4,3%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	18	28,3%	7	8,2%	17	25,5%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	4	3,3%	2	1,6%	4	3,1%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	47	23,8%	47	3,2%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	15	17,3%	14	11,1%	15	16,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-18: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, αυτοαπασχολούμενοι, 2009

Επάγγελμα	Αυτοαπασχολούμενοι					
	2009 (εισοδήματα 2008)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	19	26,9%	14	2,7%	18	14,4%
Επαγγελματίες	5	5,2%	14	0,4%	5	2,8%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	20	5,0%	0	0,0%	20	2,4%
Υπάλληλοι γραφείου	25	1,8%	0	0,0%	24	0,9%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	33	20,3%	13	1,4%	30	10,6%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	89,9%	35	46,3%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	27	26,7%	28	4,5%	27	15,3%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	30	9,4%	32	1,0%	30	5,1%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	5	0,0%	5	0,0%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	37	4,7%	0	0,0%	34	2,3%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-19: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, αυτοαπασχολούμενοι, 2010

Αυτοαπασχολούμενοι Επάγγελμα	2010 (εισοδήματα 2009)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	24	36,6%	16	3,2%	23	19,4%
Επαγγελματίες	4	5,2%	0	0,0%	4	2,5%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	10	4,1%	21	0,1%	10	2,0%
Υπάλληλοι γραφείου	20	2,1%	0	0,0%	20	1,0%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	40	25,2%	36	2,9%	40	13,7%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	86,0%	35	44,3%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	24	19,8%	38	6,3%	27	12,8%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	15	4,9%	11	0,5%	15	2,6%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	100	0,8%	100	0,4%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	18	2,2%	5	0,0%	17	1,1%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-20: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, αυτοαπασχολούμενοι, 2011

Αυτοαπασχολούμενοι	2011 (εισοδήματα 2010)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	12	23,6%	27	5,4%	14	13,9%
Επαγγελματίες	6	8,5%	0	0,0%	6	3,9%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	9	4,1%	0	0,0%	9	1,9%
Υπάλληλοι γραφείου	27	2,3%	0	0,0%	26	1,1%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	28	17,1%	19	1,6%	27	8,8%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	33	85,9%	33	46,1%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	26	24,9%	31	6,1%	27	14,9%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	20	10,1%	12	0,3%	19	4,9%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	70	0,7%	70	0,4%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	48	9,3%	0	0,0%	45	4,3%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-21: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, συνταξιούχοι, 2009

Συνταξιούχοι	2009 (εισοδήματα 2008)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	8	7,7%	0	0,0%	7	2,8%
Επαγγελματίες	4	3,8%	4	0,1%	4	1,4%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	7	4,2%	0	0,0%	7	1,5%
Υπάλληλοι γραφείου	5	6,7%	5	0,2%	5	2,6%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	7	8,1%	6	0,5%	7	3,2%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	34	91,6%	34	58,3%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	19	41,0%	17	3,2%	18	17,0%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	14	13,4%	14	1,1%	14	5,6%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	38	1,7%	38	1,1%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	13	15,2%	16	1,6%	13	6,5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-22: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, συνταξιούχοι, 2010

Συνταξιούχοι	2010 (εισοδήματα 2009)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	8	9,6%	1	0,1%	8	3,5%
Επαγγελματίες	5	3,8%	4	0,1%	5	1,4%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	8	4,7%	0	0,0%	8	1,7%
Υπάλληλοι γραφείου	4	4,9%	0	0,0%	4	1,8%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	9	8,9%	9	0,5%	9	3,6%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	96,2%	35	61,2%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	18	37,8%	4	0,7%	16	14,2%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	12	9,9%	10	0,8%	12	4,1%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	12	0,3%	12	0,2%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	17	20,4%	19	1,3%	17	8,2%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδομένων της έρευνας EU-SILC

Πίνακας Π-23: Φτώχεια ανά επάγγελμα, γεωργικός πληθυσμός, συνταξιούχοι, 2011

Συνταξιούχοι	2011 (εισοδήματα 2010)					
	Μη γεωργικός πληθυσμός		Γεωργικός πληθυσμός		Σύνολο	
	Επάγγελμα	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)	Συνεισφορά	Ποσοστό φτώχειας (%)
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	13	10,0%	5	0,4%	13	5,0%
Επαγγελματίες	1	1,0%	15	0,4%	2	0,7%
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	11	6,2%	0	0,0%	11	2,9%
Υπάλληλοι γραφείου	4	4,7%	3	0,1%	4	2,3%
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	15	13,5%	18	1,2%	16	7,1%
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς	-	0,0%	35	89,3%	35	46,6%
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	23	35,3%	16	3,8%	22	18,9%
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.λπ.	19	13,6%	22	2,7%	20	7,9%
Ανειδίκευτοι εργάτες σε γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	-	0,0%	20	1,2%	20	0,6%
Λοιποί ανειδίκευτοι εργάτες	19	15,7%	10	0,9%	18	8,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC

Παράρτημα 2

Η στατιστική ταξινόμηση των επαγγελμάτων είναι ένα σύστημα ομαδοποίησης των επαγγελμάτων, το οποίο χρησιμοποιείται στις διάφορες στατιστικές έρευνες. Καταρτίζεται από το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η τελευταία έκδοση είναι η ISCO-08, η οποία εφαρμόζεται από το έτος 2012. Για τα έτη που εξετάζονται ισχύει η ISCO-88 (COM), η οποία είναι η ελαφρώς τροποποιημένη έκδοση για χρήση εντός της ΕΕ.

Τριψήφιοι κωδικοί επαγγελμάτων με βάση την ISCO-88 (COM)

- 1 ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΟΜΕΝΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ
  - 11 Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της δημόσιας διοίκησης και των οργανισμών ειδικών συμφερόντων
  - 111 Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημόσιας Διοίκησης
  - 114 Ανώτερα διοικητικά στελέχη των οργανισμών ειδικών συμφερόντων
  - 12 Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών (με απασχόληση 10 πρόσωπα και άνω)
  - 121 Γενικοί διευθυντές και ανώτερα διευθυντικά στελέχη μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών
  - 122 Διευθυντές παραγωγικών και λειτουργικών μονάδων μεγάλων επιχειρήσεων και οργανισμών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα
  - 123 Διευθυντές υπηρεσιών υποστήριξης
  - 13 Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών δημόσιων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων (με απασχόληση μέχρι 9 πρόσωπα)
  - 131 Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών επιχειρήσεων
- 2 ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

- 21 Φυσικοί, μαθηματικοί, αρχιτέκτονες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 211 Φυσικοί, χημικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 212 Μαθηματικοί, στατιστικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 213 Πρόσωπα που αναπτύσσουν επαγγελματική δραστηριότητα στον τομέα της πληροφορικής
- 214 Αρχιτέκτονες, μηχανικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 22 Βιολόγοι εν γένει, ιατροί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 221 Βιολόγοι, γεωπόνοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 222 Επαγγελματίες υγείας (εκτός νοσηλευτικής)
- 223 Επαγγελματίες νοσηλευτικής και μαιευτικής
- 23 Εκπαιδευτικοί
- 231 Διδακτικό προσωπικό ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (ΑΕΙ), τεχνολογικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (ΤΕΙ) και λοιπών σχολών της τριτοβάθμιας τεχνολογικής, επαγγελματικής και εκκλησιαστικής εκπαίδευσης
- 232 Καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
- 233 Δάσκαλοι δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγοί
- 234 Εκπαιδευτικοί ειδικής εκπαίδευσης
- 235 Άλλοι εκπαιδευτικοί
- 24 Λοιποί επαγγελματίες
- 241 Λογιστές και άλλα στελέχη επιχειρήσεων
- 242 Νομικοί εν γένει
- 243 Αρχαιοθέτες, βιβλιοθηκονόμοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα στον τομέα της τεκμηρίωσης και της πληροφόρησης
- 244 Οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 245 Συγγραφείς και λοιποί καλλιτέχνες
- 246 Κληρικοί εν γένει
- 247 Διοικητικά στελέχη δημόσιου τομέα (πτυχιούχοι ΑΕΙ)
- 3 ΤΕΧΝΟΛΟΓΟΙ, ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΒΟΗΘΟΙ ΚΑΙ ΑΣΚΟΥΝΤΕΣ ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ
- 31 Τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί των επιστημών της φυσικής και της μηχανικής και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 311 Τεχνολόγοι των επιστημών της φυσικής και της μηχανικής

- 312 Τεχνολόγοι πληροφορικής εν γένει
- 313 Χειριστές οπτικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού
- 314 Χειριστές και τεχνικοί πλοίων και αεροσκαφών
- 315 Επιθεωρητές ασφάλειας και ποιοτικού ελέγχου
- 32 Τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί των επιστημών βιολογίας και υγείας
- 321 Τεχνολόγοι βιολογικών εν γένει επιστημών και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 322 Τεχνικοί βοηθοί ιατρικής και συναφών προς την ιατρική επιστημών, με εξαίρεση το νοσηλευτικό προσωπικό
- 323 Νοσοκόμοι και μαίες πτυχιούχοι ΤΕΙ ή άλλων σχολών
- 33 Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό
- 331 Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης
- 332 Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό προσχολικής εκπαίδευσης
- 333 Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό ειδικής εκπαίδευσης
- 334 Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό μ.α.κ.
- 34 Ειδικευμένοι επί των πωλήσεων, χρηματιστές, κτηματομεσίτες, απασχολούμενοι στην εξυπηρέτηση επιχειρήσεων εν γένει και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 341 Πρόσωπα που αναπτύσσουν επαγγελματική δραστηριότητα στους τομείς των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και των πωλήσεων
- 342 Εμπορευματομεσίτες και πράκτορες παροχής υπηρεσιών σε επιχειρήσεις
- 343 Γραμματείς διοικήσεως, βοηθοί νομικών και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 344 Υπάλληλοι - ελεγκτές τελωνείων, δημόσιων οικονομικών υπηρεσιών και συναφών δημόσιων υπηρεσιών και οργανισμών
- 345 Αξιωματικοί σωμάτων ασφαλείας και ιδιωτικοί αστυνομικοί (ντετέκτιβ)
- 346 Κοινωνικοί λειτουργοί, πτυχιούχοι ΤΕΙ ή άλλων σχολών
- 347 Καλλιτεχνικά, ψυχαγωγικά και αθλητικά βοηθητικά επαγγέλματα
- 348 Θρησκευτικά βοηθητικά επαγγέλματα
- 4 ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΣΚΟΥΝΤΕΣ ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ
- 41 Υπάλληλοι γραφείου
- 411 Στενογράφοι, δακτυλογράφοι και υπάλληλοι που χειρίζονται μηχανές με πληκτρολόγιο

- 412 Υπάλληλοι λογιστηρίου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 413 Υπάλληλοι καταγραφής υλικών και υπηρεσιών μεταφορών
- 414 Υπάλληλοι βιβλιοθηκών, ταχυδρομικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 419 Λοιποί υπάλληλοι γραφείου
- 42 Υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών
- 421 Ταμίες, ταμειολογιστές, πράκτορες στοιχημάτων, κρουπιέρηδες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 422 Υπάλληλοι πληροφόρησης πελατών (υπάλληλοι ταξιδιωτικών γραφείων, υπάλληλοι υποδοχής και ενημέρωσης πελατών, χειριστές τηλεφωνικών κέντρων)
- 5 ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΙ ΠΩΛΗΤΕΣ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΑΙΘΡΙΕΣ ΑΓΟΡΕΣ
- 51 Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών και στην παροχή υπηρεσιών προστασίας
- 511 Ταξιδιωτικοί φροντιστές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 512 Οικονόμοι και εργαζόμενοι στις υπηρεσίες εστίασης
- 513 Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικής φροντίδας και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 514 Λοιποί απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών
- 516 Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας (πυροσβέστες, αστυνομικοί, δεσμοφύλακες)
- 52 Μοντέλα, πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 521 Μοντέλα επίδειξης μόδας (μανεκέν) και άλλα μοντέλα
- 522 Πωλητές σε καταστήματα, υπαίθριους πάγκους και υπαίθριες αγορές
- 6 ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ, ΔΑΣΟΚΟΜΟΙ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΣ
- 61 Ειδικευμένοι γεωργοί και αλιείς
- 611 Καλλιεργητές γεωργικών προϊόντων
- 612 Ειδικευμένοι κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι κ.π.α.ε.
- 613 Ειδικευμένοι γεωργοκτηνοτρόφοι μικτών εκμεταλλεύσεων
- 614 Δασοκόμοι, υλοτόμοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 615 Ειδικευμένοι αλιείς, επαγγελματίες κυνηγοί και παγιδευτές θηραμάτων

7 ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΣΚΟΥΝΤΕΣ ΣΥΝΑΦΗ ΤΕΧΝΙΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

71 Τεχνίτες εξορύξεων και κατασκευών

711 Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, λιθοκόπτες και λιθοξόοι

712 Τεχνίτες ανέγερσης κτιρίων και άλλων δομικών έργων

713 Τεχνίτες αποπεράτωσης κτιρίων και άλλων δομικών έργων

714 Ελαιοχρωματιστές, βαφείς, στιλβωτές, καθαριστές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

72 Τεχνίτες μετάλλου, μηχανών και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

721 Χύτες και κατασκευαστές τύπων (καλουπιών) και πυρήνων μεταλλουργίας συγκολλητές και φλογοκόπτες μετάλλων, ελασματοουργοί – φανοποιοί, τεχνίτες μεταλλικών δομικών κατασκευών και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

722 Σιδηρουργοί, κατασκευαστές εργαλείων και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

723 Μηχανικοί, εφαρμοστές και συντηρητές μηχανών

724 Μηχανικοί, εφαρμοστές και συντηρητές ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού

73 Τεχνίτες που εκτελούν εργασίες ακριβείας, χειροτέχνες, τυπογράφοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

731 Τεχνίτες που εκτελούν εργασίες ακριβείας σε μεταλλικά και συναφή υλικά

732 Αγγειοπλάστες, τεχνίτες γυαλιού και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

733 Χειροτέχνες ξύλου, υφάσματος, δέρματος και συναφών υλικών

734 Τυπογράφοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

74 Λοιποί τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

741 τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, ποτών και καπνού

742 Τεχνίτες επεξεργασίας ξύλου, επιπλοποιοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

743 Τεχνίτες υφαντουργίας, ειδών ενδύσεως και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

744 Τεχνίτες βυρσοδεψίας, υποδηματοποιοί και κατασκευαστές ειδών κυρίως από δέρμα με εξαίρεση τα ενδύματα

8 ΧΕΙΡΙΣΤΕΣ ΣΤΑΘΕΡΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ, ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΑΡΜΟΛΟΓΗΤΕΣ (ΜΟΝΤΑΔΟΡΟΙ)

- 81 Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων
- 811 Χειριστές εγκαταστάσεων ορυχείων και εγκαταστάσεων επεξεργασίας μεταλλευμάτων
- 812 Χειριστές εγκαταστάσεων μεταλλουργίας
- 813 Χειριστές εγκαταστάσεων υαλουργίας, κεραμικής και συναφών βιομηχανιών
- 814 Χειριστές εγκαταστάσεων επεξεργασίας ξύλου και παραγωγής χαρτοπολυτού, χαρτοποιίας και χαρτονοποιίας
- 815 Χειριστές εγκαταστάσεων χημικής επεξεργασίας
- 816 Χειριστές εγκαταστάσεων παραγωγής ενέργειας και συναφών εγκαταστάσεων
- 817 Χειριστές βιομηχανικών ρομπότ
- 82 Χειριστές μηχανών και συναρμολογητές
- 821 Χειριστές εργαλειομηχανών παραγωγής και επεξεργασίας μεταλλικών προϊόντων και μη μεταλλικών ορυκτών
- 822 Χειριστές μηχανών παραγωγής χημικών προϊόντων
- 823 Χειριστές μηχανών παραγωγής προϊόντων από πλαστικό και καουτσούκ
- 824 Χειριστές μηχανών παραγωγής προϊόντων ξύλου
- 825 Χειριστές εκτυπωτικών μηχανημάτων, μηχανών βιβλιοδεσίας και μηχανών παραγωγής προϊόντων από χαρτί και χαρτόνι
- 826 Χειριστές μηχανών παραγωγής κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, γούνινων και δερμάτινων προϊόντων
- 827 Χειριστές μηχανών παραγωγής ειδών διατροφής ποτών και καπνού
- 828 Συναρμολογητές (μονταδόροι)
- 829 Άλλοι χειριστές μηχανών μ.α.κ.
- 83 Οδηγοί μέσων μεταφοράς και χειριστές κινητού εξοπλισμού
- 831 Μηχανοδηγοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 832 Οδηγοί αυτοκινούμενων οχημάτων
- 833 Χειριστές μηχανοκίνητων αγροτικών και δασοκομικών μηχανημάτων, γερανών, γερανοφόρων οχημάτων, ανυψωτήρων και παρόμοιων μηχανημάτων
- 834 Ναυτικοί – πλήρωμα καταστρώματος και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 9 ΑΝΕΙΔΙΚΕΥΤΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ, ΧΕΙΡΩΝΑΚΤΕΣ ΚΑΙ ΜΙΚΡΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ

- 91 Πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοηθοί κ.π.α.ε.
- 911 Πλανόδιοι πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 912 Στιλβωτές υποδημάτων και πρόσωπα που παρέχουν μικροϋπηρεσίες στο δρόμο
- 913 Οικιακοί βοηθοί, καθαριστές, πλύντες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 914 Επιστάτες - διαχειριστές κτιρίων, καθαριστές παραθύρων και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 915 Αγγελιοφόροι, αχθοφόροι, θυρωροί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 916 Συλλέκτες απορριμμάτων, οδοκαθαριστές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 92 Ανειδίκευτοι αγρεργάτες, αλιεργάτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 921 Ανειδίκευτοι αγρεργάτες, αλιεργάτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 93 Ανειδίκευτοι εργάτες ορυχείων, κατασκευών, μεταποίησης και μεταφορών
- 931 Ανειδίκευτοι εργάτες ορυχείων και κατασκευών
- 932 Ανειδίκευτοι εργάτες μεταποιητικών βιομηχανιών
- 933 Φορτοεκφορτωτές μεταφορικών μέσων, λιμενεργάτες κ.π.α.ε.
- 0 ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ
- 01 Ένοπλες δυνάμεις
- 010 Ένοπλες δυνάμεις

Παράρτημα 3

Τομείς οικονομικής δραστηριότητας: Κωδικοποίηση που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα με αναφορά στη διεθνή κωδικοποίηση NACE Rev. 2.

A	Γεωργία, δασοκομία, αλιεία
B-E	Βιομηχανία (B- Ορυχεία και λατομεία, C- Μεταποίηση, D- Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, E- Παροχή νερού· επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης)
F	Κατασκευές
G	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο· επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών
H	Μεταφορά και αποθήκευση
I	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης
J	Ενημέρωση και επικοινωνία
K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες
L - N	Επιστημονικές και μεσιτικές υπηρεσίες (L - Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, M - Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, N - Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες)
O	Δημόσια διοίκηση και άμυνα· υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση
P	Εκπαίδευση
Q	Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας
R	Άλλες υπηρεσίες (R - Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, S - Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, T - Δραστηριότητες, νοικοκυριών ως εργοδοτών, U - Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων)

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
2007-2013
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ISBN: 978-960-9571-75-3